ANUL IV No. 19

10 Mai 1957

Carpații

Director: Aron Cotruș

REVISTA CULTURALA

Redactor: Traian Popescu

IN PRAGUL CELUI DE AL PATRULEA AN

EXILUL, prin însăși esența lui, este un proces de lentă desrădăcinare. Indiferent de cauzele care l-au provocat —evenimente politice, situații economice vitrege sau dorul de aventură— omul este smuls din mediul lui natural și silit să se adapteze altuia.

Ca orice adaptare, tinde a fi în timp, o renegare a ritmului de viață anterior ruperii de mediul național și e însoțită, după structura sufletească a fiecăruia, de suferinți neștiute provocate de nesfârșitul șir de renunțări ale exilatului.

Nu ne referim la desrădăcinații cu înclinări cosmopolite. Pentru aceștia desrădăcinarea e ușoară și pe orice meleaguri ar fi purtați de vântul întâmplării, se simt fericiți.

Gândul nostru se îndreaptă către acei cari, indiferent de locul unde soarta i-a asvârlit, caută în peisagiul sau ambientul local să descopere ceva care să le amintească de țara lor.

Cu cât accentul formației naționale a acestora este mai puternic, cu atât resistența la adaptare este mai mare iar suferința își află expresia într'o continuă nostalgie.

Pe unii dorul de țară îi chinuie cu intensitate, oricât s'ar prelungi exilul, și nu-și regăsesc liniștea decât revenind la mediul natural de unde s'au desprins sau sfârșindu-și existența roși de imposibilitatea aclimatizării. Ei sunt într'o continuă frământare, căutând ca prin gruparea în comunități, asociații culturale sau în jurul bisericii străbune, să creeze în afară climate asemănătoare celui de care s'au rupt, evitând astfel alterarea fizionomiei lor naționale.

E o necesitate sufletească de a găsi un punct de reazim moral pentru a putea resista procesului desrădăcinării.

La originea editurii și revistei "Carpații" stă imperativul necesității de a spori puterile sufletești ale exilaților, de a-i ajuta să resiste desrădăcinării, păstrând cât mai mult conținutul emotiv românesc al fiecăruia. Ideia călăuzitoare a fost ca toate elementele spirituale ale unei tradiții naționale să fie păsrate cu o adâncă religiozitate.

Credincioși programului fixat, Istoria Românilor, Istoria literaturii române, Dacia lui Pârvan, Precursorii lui Octavian Goga, Naționalismul lui Eminescu, Poveștile și amintirile lui Creangă, Haiducul, etc., au văzut lumina tiparului. Istoria presei, fresca politico-culturală a României moderne, care se desprinde din admirabilele portrete ale dlui Pamfil Seicaru, Răscoala, etc., sunt în pregătire.

Am avut de luptat cu [illegible] și cu [illegible] sufletească a unora, cu neîncrederea în valabilitatea temerarei noastre inițiative ca și cu invidia altora, dar am isbutit totuși miracolul unei reviste și a unei edituri, care-și datoresc existența exclusiv contribuției cititorului.

Am dorit ca pe deasupra oricăror credințe politice, "Carpații" să fie o tribună de afirmare românească pe plan cultural și de luptă anticomunistă, unde toți Românii din exil să găsească un climat frățesc.

Am primit cu bucurie orice colaborare unde se păstra o vibrație de simțire românească, căci dacă în țară ne puteam îngădui cele mai îndrăznețe înnoiri sub impulsul tendințelor cosmopolite, în exil unde desagregarea ne pândește, accentuarea tradiționalismului este imperios necesară, pentru restabilirea echilibrului sufletesc.

Massa exilaților români a înțeles necesitatea sacrificiului alături de noi. Scrisorile cititorilor sunt o mărturie și vor fi pentru istoricul de mâine oglinda exilului de azi.

Pășim în cel de al patrulea an de existență—pentru editură al cincilea—cu încrederea și sentimentul pe care ți-l dă conștiința datoriei împlinite. Nu ne-au doborît greutățile materiale cu care avem de luptat continuu, nici intrigile unor oameni otrăviți de un politicianism maladiv, nici manevrele unor neputincioși roși de invidie, nici clandestinele sforțări ale uneltelor conștiente sau inconștiente ale Moscovei.

Cu sacrificii nebănuite, dar cu o tenacitate pe care o păstrăm intactă, în ciuda tuturor nemernicilor, vom continua cu fruntea senină pe drumul trasat până acum. Negativismului steril al unor bolnavi de invidie, opunem opera pozitivă a "Carpați"-lor în ansamblul ei. E o mărturie a credințelor noastre și pe linia acestor credințe vom persevera.

TRAIAN POPESCU

N. IORGA

de Pamfil Seicaru

DEPARTE în largul mării de mult timp furtuna s'a sfârșit; de pe țărm privești seninul cerului, dar valurile mării care au fost răscolite de furtună continuă să izbească mânioase în maluri. De mult timp a încetat furtuna să biciuiască în depărtări întinsul mării, dar în neastâmpărul valurilor, care se sfarmă înspumate de țărm, vin ecouri târzii ale furtunii potolite.

De mult—în Noembrie anul acesta se împlinesc 17 ani—moartea a stins viața lui N. Iorga și, totuș, se simte în judecățile pasionate ce se emit asupra operii acestui răscolitor de gânduri, de sentimente, ecoul furtunii spirituale care a încetat. Timpul reduce la juste proporții, dă o mai exactă valoare oamenilor sau acțiunilor care ne pasionează azi; contimporanii aduc, mai totdeauna, mărturii contradictorii asupra unui om, asupra unui eveniment. Nici un istoric nu ar accepta integral contribuția de informații asupra Frondei sau portretul pe care îl face lui Mazarin neastâmpăratul cardinal de Retz și nici nu s'ar încumeta să ia ca bază certă pe Salustiu, în fixarea personalității lui Catilina.

Și în măsura în care o personalitate este mai dominatoare, stânjenește manifestarea altor personalități, cu cât a creiat mai multe adversități, cu atât adevărul își va face mai greu drum.

Incepând din 1899, când a publicat în editura l'Indépendance roumaine "Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains" (carte care a provocat o adevărată furtună prin critica aspră făcută unor autorități consacrate, Grigore Tocilescu, Hașdeu, Ureche și obligându-l să publice în 1900 "Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote), N. Iorga a menținut viața intelectuală și politică a țării într'o continuă tensiune până în ziua morții lui.

Prezența lui N. Iorga în cultura românească nu a încetat un moment; a creiat un climat spiritual, a provocat permanent reacțiuni, afirmând patetic sau negând cu vehemență, contrazicându-se, și, așa cum Cronos își mânca copiii, marele agitator de idei și frământător de pasiuni distrugea, cu aceeaș vehemență cu care le determinase, consecințele propriilor lui idei. O impetuoasă energie în perpetuă afirmare contra ceva, adesea contra proprilor lui idei și atitudini; o nestăvilită voință s'a manifestat în toate domeniile, sprijinită pe o mare putere de muncă, pe un ascetism intelectual fără egal, N. Iorga ne uluește, zădărnicește orice încercare de a-l clasa. Prin chiar amploarea și diversitatea activității lui, posteritatea îi va da contur de mit.

Primele lui lucrări le găsim în "Archiva societății științifice și literare" din Iași în anii 1889-90; o serie de studii: "Pesimismul la artist", "Critica literară și anticii", "Inceputurile romantismului".

In 1893 și-a strâns într'un volum cu titlul "Poesii", tot ce publicase între 1890 și 1893, cea mai mare parte în revista lui C. Dobrogeanu-Gherea "Știință și literatură".

In 1894 a publicat în "Vatra", un articol consacrat lui Grigore Alexandrescu. Am fi îndreptățiți să credem că această activitate literară să fi diminuat activitatea istoricului; ori, o egală activitate găsim și în domeniul istoriei. Astfel, în 1892 a publicat în "Revue historique" studiul "Une collection de lettres de Philipe de Mézières"; în "Revue de l'Orient lâtin": "Un projet relatif à la conquête de Jérusalem". In 1894, în aceeaș revistă a apărut "Une lettre apocryphe sur la bataille de Smyrne" și în 1896 "Un auteur de projets de croisades, Antoine Marini". Erau mărturia seriozității cu care își prepara teza pe care a trecut-o la Ecole des hautes Etudes, cu subiectul "Philipe de Mézières (1327-1405) et la Croisade au XIV siècle", Paris 1896.

In 1894, și-a deschis cursul la Universitate cu prelegerea "Despre concepția actuală a istoriei și geneza ei", iar în 1895 lecția de deschidere a cursului a fost "Despre utilitatea generală a studiilor istorice". Intre 1895-1897 a publicat "Actes et fragments relatifs à l'histoire des Roumains, rassemblés dans les dépots de manuscrits del'Occident", 3 volume.

In 1896 a publicat: "Contribuție la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI", "Un călător englez în țările românești înainte de Eterie"; în 1897, "Pretenții domnești în secolul al XVI", "Documente privitoare la istoria Românilor; în 1898: "Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre"; "Două documente raguzane relative la un sol trimis la Veneția de Basarab Neagoe"; "Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor"; în plus, articole publicate în reviste, volumele tipărite, sunt o impresionantă mărturie a acestei energii în continuă manifestare. Când a publicat, în 1899, "Opinions sincères", N. Iorga avea autoritatea câștigată prin imensa lui activitate desfășurată timp de zece ani; se explică răsunetul pe care l-a avut, precum și reacțiile produse de acest uragan de energie. Putem spune că "Opinions sincères" reprezintă prima eșire vijelioasă din liniștea bibliotecilor, prima manifestare a harnicului cercetător de manuscrise și documente, ca om de luptă, fiind o introducere la activitatea politică și culturală de mai târziu; omul de știință, cercetătorul senin ceda pana teribilului polemist, N. Iorga.

Ion Petrovici în "Portrete" și E. Lovinescu în "Memorii" au evocat epoca ascensiunii lui N. Iorga după publicarea "Opiniilor sincere". In acest volum N. Iorga a dărâmat glorii consacrate și tineretului îi plac totdeauna negatorii, cei cari svârl anateme și afirmații-mesagii ale unei revoluții în lumea ideilor și a sentimentelor.

In 1900, lumea universitară era dominată de Titu Maiorescu. In acea epocă exista un alt profesor de strălucită elocvență, de vastă cultură, C. Dumitrescu-Iași, dar cu toate însușirile lui, cu toate că cursurile lui erau audiate cu mult interes, nu isbutise să exercite asupra studenților aceeaș influență ca și Titu Maiorescu. Prin autoritatea spirituală, prin prestigiul pe care îl câștigase în urma magistraturii intelectuale deținute timp de mai bine de trei decenii, Maiorescu creiase un fel de fascinație asupra studenților. Veniau intelectuali din orașele de provincie să-l asculte, cuceriți de faima lui.

Intre 1888 și 1900, studențimea în mare majoritate aderase la mișcarea socialistă. Am cunoscut un mare număr de intelectuali încadrați partidului conservator, alții partidului naționalist-democrat, cari fuseseră în tinerețe

(Urmează în pagina 2.)

N. Iorga

membri activi ai partidului socialist şi frecventaseră clubul din sala Sotir, unde conferinţele începeau cu sacramentala formulă: Karl Marx şi după dânsul Engels. Ori, în chiar aceşti ani când activau ca socialişti, colindând satele pentru a întemeia cluburi, ei rămâneau sub dominaţia prestigiului lui Titu Maiorescu.

No se poate imagina un contrast mai isbitor decât acela între Titu Maiorescu şi N. Iorga; primul, rece, măsurat; celălalt pasionat, exagerat. Unul impunea prin armonia liniilor, printr'un echilibru impecabil al argumentelor, celălalt cucerea prin neprevăzutul dialecticei, prin pitorescul expresiei; eternul contrast între spiritul apolinic şi cel dionisiac, între un clasic şi un romantic. Titu Maiorescu—întrebuinţând o formulă sumară—descindea direct din Lessing; toată estetica lui o vom găsi enunţată în "Laoocon"; atitudinea lui în faţa vieţii în "Nathan der Weise" (la care s'a adăugat şi influenţa lui Goethe din "Conversaţiile cu Eckermann); concepţia lui literară în "Hamburger Dramaturgie". Echivalentul în poezie, am putea spune, este parnasianul Leconte de Lisle. Numai lui N. Iorga nu i se poate fixa un architip.

Ca istoric, deşi a luat ca model pe Lamprecht, este mai aproape de Jules Michelet; ca scriitor are toate inegalităţile lui Victor Hugo. Un romantic ca temperament, ca stil, ca culoare, un romantic în acţiune.

Eu nu l-am avut profesor pe Titu Maiorescu; când am intrat la Universitate, în 1914, tradiţia maioresciană era dusă mai departe de P. P. Negulescu, copie fidelă a maestrului. La ora 6 fără două minute P. P. Negulescu intra în sala 3, totdeauna plină de studenţi şi studente; la orele 6 începea lecţia iar ultimul cuvânt era rostit exact în clipa în care se încheia ora. Totul era cronometrat, lungimea prelegerii, ritmul, succesiunea perioadelor, neprăvăzutul fiind exclus. Cei cari audiaseră pe Titu Maiorescu, recunoşteau covârşitoarea lui influenţă asupra urmaşului. Se observa aceeaş influenţă a elocvenţii de catedră a lui Maiorescu şi la Ion Petrovici, aşa cum regăseai gestul, într'o imitaţie exagerată, la Simion Mehedinţi.

Era elocvenţa clasică, cu dicţiunea studiată, cu gestul [illegible]re prelungea material sensul cuvântului. Titu Maiorescu sculpta cuvântul prin felul de a-l contura prin gest. [illegible]n antichitate, oratorii romani se duceau să studieze elocvenţa la faimoşii profesori de retorică din centrele de cultură ale Greciei. Erau aceştia renumiţi prin grija pe care o arătau elevilor în studierea frazărei elegante, ca şi în jocul mâinilor. Cicero, şi după el Cezar, s'au dus tocmai la Rhodos unde ţinea cursuri de elocvenţă faimosul Molou. Nu ştiu ce profesor de retorică a avut Mioreseu, şi mă îndoiesc să fi avut vre'unul, elecvenţa lui era. desigur, un dar, temperamentul lui stăpânit, măsurat aflase în chip natural stilul elocvenţei clasice. Desfăşurarea frazelor, relieful cuvintelor, gestul mâinii, mişcarea corpului, ţinuta capului, păreau studiate.

N. Iorga aducea în această atmosferă de seninătate, de armonie clasică, desarmonia, contrastele, culoarea, neprevăzutul accentului; după un concert de Mozart, preludiul dintr'o operă de Wagner. Dacă la Maiorescu predomina linia, la N. Iorga abunda culoarea; logicei impecabile a primului, creiaţia arbitrară a unui romantic care subordonează raţionamentul imaginaţiei constructive.

Şi acest stil romantic a impresionat, a cucerit ca şi omul. Dărâmător şi crainic al unei noui spiritualităţi, N. Iorga a fost între 1902 şi 1914 succesorul lui Titu Maiorescu. Evident, a fost contestată de unii dominaţia lui N. Iorga pentru că nu şi-a limitat activitatea la un domeniu de cercetare, ci s'a revărsat tumultuos în alte domenii, ca o apă neastâmpărată care îşi schimbă mereu albia. Titu Maiorescu reuşise să dee impresia unei obiectivităţi, unei judecăţi impersonale în literatură, în artă, în filozofie. Obiestivitatea lui N. Iorga a fost totdeauna contestată; iar irascibilitatea lui, incapacitatea de a suporta cea mai timidă critică, l-au împiedicat să preia, aşa cum a dorit-o, succesiunea magistraturii intelectuale pe care, necontestat, a exercitat-o Titu Maiorescu, cu mai reduse însuşiri.

Vorbind de Cicero în "Histoire romaine", Jérome Carcopino îl defineşte: schimbăcios, impresionabil şi de o energie aproape numai verbală. Vanitatea lui, care era imensă, îi infecta cele mai alese calităţi şi, adesea, îi întuneca subtila lui inteligenţă. Ca definiţie se potriveşte admirabil lui N. Iorga. Dar uriaşa lui putere de muncă, memoria prodigioasă care îi sta la dispoziţie ca un vast fişier, talentul cum rar se întâlneşte, împerechiat de scriitor şi de orator, darul de improvizaţie ca orator având un fel de stranie însuşire de a asculta bătăile de inimă, gândurile neexprimate ale auditorului şi capacitatea de a le folosi ca tematică a discursului, i-au asigurat lui N. Iorga cucerirea tinerelor generaţii de studenţi. După 1904 s'au împuţinat în Universităţi studenţii maiorescieni şi s'au înmulţit numărul studenţilor iorşţi.

Ca student, în 1914, deşi nu urmam istoria, am asistat la prelegerile ţinute de Iorga: "politica externă a regelui Carol". Sala era neîncăpătoare, întârziaţii erau nevoiţi să stee afară. Se asculta într'o linişte desăvârşită, chiar foşnetul unei foi de hârtie irita pe profesor, neîndurat în admonestarea cu care fulgera pe nefericitul student. Prelegerile nu erau scrise, sau compuse, cel puţin, mental; pe o carte de vizită asvârlea câteva notaţii, cuvinte izolate al căror rost era mai mult să pună în mişcare memoria; linia generală o avea, de bună seamă, dar lecţia se rezima pe o construcţie improvizată.

Intr'un număr consacrat lui Georges Clémenceau, revista L'Illustration a reprodus în facsimil foaia de hârtie pe care "Tigrul" îşi notase discursul rostit în momentele cele mai dramatice ale răsboiului. Erau cuvinte svârlite ici, colo, nici măcar înşiruite, unele subliniate cu creion albastru, altele cu creion roşu, totul într'o neorânduială care indica tensiunea în care concepuse discursul. Si din cele 40 de cuvinte, fără nici o legătură între ele, Clemenceau a pronunţat unul din cele mai vibrante discursuri. Ceva asemănător era—ca să zicem aşa—planul prelegerii de pe cartea de vizită a lui N. Iorga.

Era greu de urmărit o prelegere, deoarece necontenit firul ideii era întrerupt de digresiuni, de aluzii la o chestie a zilei, şi aceasta într'o dezordine numai aparentă, deoarece făcând o încordare de atenţie, îţi dădeai imediat seama de unitatea perfectă a expunerii, de înlănţuirea logică a argumentării. Asemenea impresiei pe care o ai când contempli prima dată o catedrală gotică, atunci când ochiul îţi este deprins cu claritatea de linii a stilului roman. Dacă prelegerea părea că prin aceste digresiuni continui pierde din unitate şi din echilibru, citită, impresia primă dispărea, digresiunile, totdeauna interesante, se integrau perfect ideii dominante, o complectau, dându-i un bogat relief.

Prelegerile asupra politicei externe a regelui Carol, ţinute în 1914, au fost publicate în 1916. Le-am citit mai târziu şi mi-am putut da seama cât erau de necesare aceste digresiuni, acea intercalare de propoziţii incidente, pentru a stabili un contact, în constiinţa auditorului, între expunerea unor momente trecute ale politicei externe a Romaniei şi problemele care se puneau în epoca neutralităţii. Mai aveau încă o calitate aceste digresiuni: făceau mai puţin obositoare informaţia pe care o utiliza. Impresia lăsată celor care îl ascultau în 1914, nu diferă de aceea din 1900; timpul, evident, diminuase scăderile şi pusese în valoare însuşirile, dar se poate spune că dintr'un început N. Iorga a apărut în lumea universitară ca un fenomen.

In "Etudes d'histoire réligieuse" Ernest Renan face această observaţie: "Bunul gust de odinioară refuza să numească frumos tot ce nu atingea perfecţia formei. Nu este acesta criteriul nostru; noi scuzăm barbaria ori unde găsim expresia unei noui forme de a simţi precum şi suflul adevărat al sufletului omenesc". Este exact deoarece adevărul inspiraţiei îşi are frumuseţea lui proprie; faţă de perfecţia formei, de cadenţa cronometrată a unei prelegeri de Maiorescu, elocvenţa de catedră pe care o impunea N. Iorga, acea manifestare tumultuoasă a unui temperament care se exterioriza cu o barbară spontaneitate, fără să ţină seama de obligaţia de a menţine linia elegantă a retoricei formale, contrastul era impresionant. Originalitatea stilului lui N. Iorga este în Eul lui: avea cultura şi chiar gustul ideilor generale formate din contactul frecvent cu clasicii, dar temperamentul lui era romantic, excesiv de personal şi iremediabil impresionist, desenul fiind, in felul lui de a se exprima, subordonat culorii. Nimeni nu a insistat ca Iorga în a se făli cu pasiunea lui pentru adevărul obiectiv, dar sentintele lui, criticile lui, aveau dogoarea unui adevăr subiectiv căruia vroia să'i dea autoritatea unui adevăr de o valoare universală. Ca şi profeţii biblici, N. Iorga nu a cunoscut scepticismul şi—straniu—ca istoric, nu a cunoscut sentimentul relativităţii.

Cu pregătirea pe care şi-o însuşise, cu serioasa lui formaţie ştiinţifică, N. Iorga ar fi putut, dacă s'ar fi concentrat, dominand tendinţa spiritului de a se revărsa continu peste limitele unei specialităţi, să devină o nediscutată autoritate—cazul lui Pârvan—, excesul însă al temperamentului, pornirea imperialistă a Eului îl împingeau să-şi facă apariţia în cele mai neaşteptate domenii de cercetare. Probabil că a vroit să dea o raită şi în domeniul filozofiei deoarece, prin 1904, a ţinut o serie de prelegeri asupra lui Descartes. Au fost un model de claritate, de pătrunzătoare expunere a sistemului descartian. Revoluţia provocată de filozoful raţionalismului francez cu "Discursul asupra metodei" a fost explicată cu atâta bogăţie de referinţe, încât profesorul meu, Vasile Gheţu, după treizeci de ani, îşi a[illegible]cu o emoţionantă admi[illegible] "îndoielii metodice" a lui [illegible] Descartes. Prin aceste prelegeri el a vroit, probabil să aminteasca indirect lui Titu Maiorescu că istoria filozofiei nu este un teren de chasse reservée.

Ca vastitate de informaţie şi putere de muncă, numai Haşdeu l-a egalat, dacă nu l-a depăşit chiar pe N. Iorga, şi nici ca scriitor nu i-a fost inferior; lui Haşdeu însă i-a lipsit darul elocvenţii; nu avea mijloace, dar nici gustul forului, iar aplauzele mulţimii nu-l ispiteau. De aceea Haşdeu nu a creiat o stare de spirit în rândurile tineretului universitar. Inchis între zidurile întunecate şi mucegăite ale Arhivelor Statului, Haşdeu a refuzat contactul cu viaţa exterioară. Adversarul neînduplecat al lui Titu Maiorescu, căruia îi era necontestat superior, Haşdeu nu a avut nici rezonanţa, nici influenţa lui N. Iorga care a exercitat, fără nici o exagerare, o dictatură ideologică. In "Istoria civilizaţiei române moderne" E. Lovinescu care a studiat cu multă grijă toate elementele ce au contribuit prin scrisul lor sau prin acţiunea politică la formarea civilizaţiei româneşti, nu menţionează pe Haşdeu.

N. Iorga este prezent în orice lucrare consacrată istoriei literare şi evoluţiei culturii române de la 1902 până la 1940. Dacă şi-ar fi restrâns activitatea exclusiv în domeniul istoriei, nu ar fi exercitat aceeaş influenţă asupra spiritului public. După vâlva stârnită de "Opinii sincere" N. Iorga a intrat, propriu zis, în lupta literară şi culturală, prin revista "Semănătorul".

Revista a apărut din iniţiativa şi sprijinul lui Spiru Haret, sub direcţia lui Al. Vlahuţă şi Gh. Coşbuc, la 2 Decembrie 1901. Revista intra în cadrul unei vaste acţiuni de ridicare spirituală a învăţătorimii, căreia i se încredinţa apostolatul satelor. Colaboratorii revistei—caracteristic—erau aproape toţi Ardeleni: G. Coşbuc, Ion Gorun, Ilarie Chendi, Maria Ciolanu, V. Cioflec, St. O. Iosif, Sextil Puşcariu. In 1903, Al. Vlahuţă s'a retras şi "Semănătorul" a apărut sub direcţia unui comitet, adăugânduse noui colaboratori: D. Anghel, D. Nanu, Corneliu Moldoveanu, M. Sadoveanu, Zaharia Bârsan, I. Agârbiceanu, Gh. Stoica, precum şi Ovid Densuşianu. In paginile "Semănătorului" şi-a făcut apariţia N. Iorga, la 4 Mai 1903, cu un articol intitulat "Cu prilejul dispariţiei "Tribunei". In acest an colaboratorilor obişnuiţi s'au alăturat C. Sandu Aldea, care a debutat sub pseudonimul Miron Aldea, Elena Farago, semnând Fatma (înainte colaborase la "Lumea nouă literară"). Incepând din 1904 conducerea revistei "Semănătorul" a luat-o N. Iorga; în urma unui conflict cu Ilarie Chendi, spirit independent şi critic literar al revistei, acesta părăseşte "Semănătorul" şi întemeiază "Viaţa literară" unde a atacat pe N. Iorga cu o acidulaţă vervă. "Apostolomania", "De aş fi demagog", "Faza glumeaţă", "Opinie separată" sunt articolele care au facut aşa de mult sânge rău lui Iorga, încât St. O. Iosif a fost admonestat numai că a fost văzut în tovărăşia bunului lui prieten, Ilarie Chendi.

In "Primele vorbe", cuvânt introductiv scris de Al. Vlahuţă la apariţia "Semănătorului", găsim formulat programul revistei: "Noi care ne-am făcut de mult ucenicia în literatură simţim o mustrare de cuget când ne uităm în urmă şi vedem câtă vreme am pierdut, punând în stihuri amăgirile şi durerile micii noastre vieţi, retraşi de sgomotele lumii, înstrăinaţi de marea viaţă a poporului, de marile lui suferinţi şi aspiraţii care ar fi trebuit, dela început, să umple şi să încălzească inimile şi cântecele noastre". In al doilea număr, Al. Vlahuţă a acentuat obiectivele sociale ale acesei reviste literare. "Ar fi timpul ca literaţii noştri, ei mai ales, să'şi îndrepte luarea aminte şi toată dragostea lor spre popor. Câte lucruri frumoase nu s'ar putea scrie anume pentru ei. Icoane din trecut, întâmplări vitejeşti, isprăvi din acelea care îţi înalţă sufletul, scene din viaţa dela ţară, pilde şi învăţături sănătoase date într'o formă atrăgătoare, puterea providenţială a unui primar ideal, a unui proprietar, a unui preot, a unui învăţător, aşa cum îl visăm şi cum ar trebui să fie oamenii aceştia, bumătatea jertfele, munca şi izbânzile lor întrupate în povestiri calde, sugestive, aşa ca cititorul să se simtă mişcat ca de lucruri văzute aevea şi sa capete îndemnul de a'şi aduce şi el partea lui de bine pe lumea asta, de a se face şi el folositor cu ceva ţării şi neamului lui. Cărţi pentru popor. Acolo e un suflet mare care cere lumină. Acolo stau genii ascunse, gata să isbucnească, asemenea izvorului care cere lumină. Acolo stau genii ascunse, gata să isbucnească, asemenea izvorului care aşteaptă în stâncă lovitura de toiag a lui Moise. Acolo-i puterea şi viitorul nostru".

Al. Vlahuţă fixa programul "Semănătorului", un program social cultural, o introducere propagandistică pentru un ţărănism cultural destinat să devină, mai târziu, poporanism cu C. Stere sau naţionalist-democrat cu N. Iorga şi A. C. Cuza, iar în 1919 partidul ţărănist.

Confruntat acest program al "Semănătorului" cu toate manifestele literare, începând cu prefaţa scrisă de Victor Hugo la drama "Cromwell" (de fapt manifestul şcoalei romantice franceze), putem verifica ce puţin loc au ţinut preocupările de strictă estetică literară. Am putea spune că singurele cărţi ce s'au încadrat perfect programului fixat de Al. Vlahuţă au fost, în primul rând "Istoria unei coroane de oţel" de Ch. Coşbuc care, alături de Vlahuţă, continuatorul lui Eminescu, publicase tot în "Semănătorul" un articol "Uniţi", complectându-i atitudinea.

"Am rupt firul tradiţiilor, luăm în deşert instituţiile ţării şi aşezămintele ei, râdem în pumni de aspiraţiile naţionale şi importăm în literatură, în altarul vieţei sufleteşti a noastre, câte şi mai câte bolnave idei şi cu totul străine spiritului românesc". Intr'o şi mai mare măsură, situându-se între propaganda programului haretist şi literatură, s'a manifestat N. I. Rădulescu-Niger care, straniu, nu a colaborat niciodată la "Semănătorul". Romanele lui "Străin în ţara lui", "Măria Sa Ogorul", "Magistraţii noştri", reluau pe o temă haretistă literatura Sofiei Nădejde, romane sociale de tendinţă socialistă: "Patini" (premiat de ziarul Universul în urma unui raport elogios al lui Ionescu Gion), "Robia Banului" şi "Părinţi şi copii". Este interesant faptul că editorul lui N I. Rădulescu-Niger şi al Sofiei Nădejde era Neniţescu, un editor foarte ciudat, care a publicat în traducere romanele lui Sienkievici "Potopul", "Pe câmp de glorie", "Prin foc şi sabie", "Hania", etc.

I. N. Rădulescu-Niger nu este menţionat—fireşte—în nici o istorie a literaturii române, dar va trebui să i se dea locul de cinste într'o istorie a ideilor sociale în România (o istorie similară aceleia publicată în Franţa de Maxime Leroy). Este *scriitorul—fără îndoială de o mediocră valoare* [illegible]ţi. Intre 1904 şi 1916, *tinerii normalişti şi seminarişti* se entuziasmau de marea lor misiune socială, de apostolatul la care erau chemaţi, citind romanele lui I. N. Rădulescu-Niger. Imi amintesc de un articol—aproape o confesiune—pe care l-a publicat în "Cuvântul" Nichifor Crainic, subliniind valoarea socială a literaturii modeste a lui Rădulescu-Niger. Ajungând secretar general la ministerul de Culte şi Arte, el a ţinut să-l sărbătorească cu toate onorurile pe scriitorul haretist care se încadrase perfect programului fixat de Al. Vlahuţă în cuvântul introductiv publicat în "Semănătorul".

Respectat, programul literar al "Semănătorului" nu putea duce la realizarea unei literaturi în adevăratul ei sens, ci la o propagandă social-politică sub forma literară. Al. Vlahuţă şi Gh. Coşbuc năzuiau să facă din "Semănătorul" o revistă quasi-didactică, o anexă a ministerului de Instrucţie (cei doi directori erau conferenţiari la Casa Şcoalelor înfiinţată de Spiru Haret) şi dacă nu ar fi luat conducerea N. Iorga, revista ar fi ajuns o variantă, ceva mai ridicată ca nivel intelectual, a revistei "Albina". Intre Mai 1903 şi Aprilie 1906 activitatea lui N. Iorga s'a desfăşurat la "Semănătorul" determinând o anumită sensibilitate literară şi o concepţie asupra societăţii româneşti, asupra poporului român, derivate direct din Mihail Eminescu.

Nu putem uita încercarea făcută de Aurel C. Popovici prin ziarul "România Jună" (apărută în 1900 şi timp de zece ani având în redacţie pe N. Iorga, Ovid Densuşianu, C. Rădulescu-Motru, Simeon Mehedinţi, P. P. Negulescu) de a pune în circulaţie ideile politice şi literare militate prin "Timpul" de M. Eminescu. Dar ziarul lui Aurel C. Popovici, care încerca o reacţiune contra spiritualităţii creiate de "Lumea Nouă", ziarul partidului socialist (între 1894, data apariţiei şi 1899, când a încetat, "Lumea Nouă" a exercitat cea mai mare influenţă asupra intelectualilor români) nu a isbutit să creeze un curent de opinie, să opună ideologiei marxiste, ideologia naţionalistă a lui Eminescu.

După trei ani, N. Iorga a reluat în "Semănătorul" temele desvoltate în "România Jună" de Aurel C. Popovici. Cel care a adus pe N. Iorga în fruntea "Semănătorului" a fost Ilarie Chendi, prezentându-l astfel: "In timpul din urmă un scriitor român s'a ridicat la înălţimi neobiciunuite în analele culturii noastre. Luptător semet, cugetător drept şi adânc, simţire aleasă şi muncitor urias. acest scriitor clădeşte zi cu zi adevărul istoric şi domina minciuna contimporană".

Ideologia pe care a impus-o N. Iorga la "Semănătorul" a fost eminesciană. In 1905 se tipărise de editura "Minerva" "Scrierile politice şi literare" ale lui Eminescu; într'un articol publicat în "Semănătorul", N. Iorga scria: "E o uimire câtă bogăţie, logică, prevedere, căldură, câtă mare şi morală înţelepciune de om superior, genial, se cuprinde în aceste buletine politice, dări de seamă teatrale, notiţe despre cărţi, care aveau simpla menire de a umplea coloanele goale ale bietei foite ieşene. La fiecare moment, marea sa putere de intuiţie fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă. Din viaţa sa trecută cunoştea tot prezentul Românilor, în câtiva ani căpătase o vedere clară asupra trecutului lor întreg, păstra toată vigoarea spiritului său filozofic şi oricând, el stă-

(*Urmează în pagina 3.*)

pânea subiectul său, fie şi atins în treacăt, de la o uimitoare înălţime. El avea în mână, oricând, toate legăturile româneşti şi omeneşti ale subiectului. Şi aceste strălucite pagini nu erau citite de nimeni. De nimeni în cel mai deplin şi mai grozav înţeles al cuvântului. Şi moarte au zăcut ele până în clipa de faţă, fără ca de la dânsele să fi plecat într'o epocă de rătăcire primejdioasă şi de criză straşnică, cea mai mică influenţă asupra vieţii româneşti".

Conducerea "Samănătorului" l-a obligat pe N. Iorga să fixeze concepţia estetică pe care a vroit să o imprime celor grupaţi la revistă. Eminescu nu a confundat nici un moment fenomenul estetic cu cel etic; pentru N. Iorga valoarea unei opere literare era determinată de folosul moral, confundând voluntar eticul şi esteticul. Intr'un articol el a scris: "Tribuna liberă care se poate asemăna cu o cafenea unde vine şi petrece oricine e în stare de a plăti, aceea poate fi bună aiurea, unde literatura n'are acea mare misiune de îndreptare şi moralizare pe care cu mândrie trebuie să şi-o recunoască şi să şi-o îndeplinească la noi". Iar în altă parte respingea, în întregime, valorificarea pur estetică a creaţiei literare. "E uşor a zice că literatura nu se exprimă decât pe sine, că ea dă numai o formă frumoasă rezultatelor observaţiei, combinaţiilor închipuirii, mărturisirilor inimii şi că, prin urmare, nu poate fi vorba de moralitate şi imoralitate, ci numai de adevărul, frumuseţea ei pentru care singură poate fi trasă la răspundere. Aceasta e încă una din superstiţiile şi prejudecăţile ce au răams din vremea romantismului, când se aşeza arta pe tronul pustiu al divinităţii. De fapt, observaţiile sunt totdeauna din realitatea unui suflet cu o anumită individualitate şi inimile pot fi curate sau necurate. Cu voe sau fără voe, cea mai simplă bucată literară va oglindi un om bun sau un om rău, un antisocial care urăşte pe semenii săi, care vrea să le facă rău, vrea să-i înşele ori îi acoperă de dispreţul lui, sau un sociabil care găseşte în iubirea de oameni, în silinţele spre a le fi folositor, mângâierea tuturor suferinţelor, pe care le primeşte de la unii oameni şi menirea de căpetenie a vieţii".

Deci primatul tendinţelor moralizatoare asupra celui estetic. Controversa artă pentru artă, sau artă cu tendinţi a găsit la N. Iorga, cu energia temperamentului său, răspuns afirmativ în favoarea valorificării unei opere de artă după tendinţele care se desprind din ea.

La clubul socialist din sala Sotir, Anton Bacalbaşa, una dintre cele mai interesante figuri ale presei noastre, ţinuse în 1897 o conferinţă în care, cu îndrăcita lui vervă (Anton Bacalbasa publicase împreună cu I. L. Caragiale revista satirică "Moftul român") îşi bătuse joc de arta pentru artă, opunându-i primatul idealurilor sociale ale artei cu tendinţi. Ceace era la socialişti normă de apreciere a unei opere literare, valoarea ei socială, N. Iorga o înlocuia cu valoarea ei naţională în sensul pragmatic de participare la soluţionarea problemelor sociale, dar nu mai puţin el situa, ca estetică literară "Semănătorul" în răspicată opunere esteticii lui Titu Maiorescu. Şi nu a schimbat această cincepţie asupra rostului social al literaturii nici după plecarea de la "Semănătorul".

In 1912, scria în "Ramuri"—revistă scoasă la Craiova de D. Tomescu şi C. Ş. Făgeţel—: "Părerea mea de care *nu mă voi despărţi niciodată, fiindcă n'am citit-o nicăeri şi n'am împrumutat-o de la nimeni, ci s'a născut în su*fletul meu, din toate reflecţiunile, din toate lecturile şi din toată experimenţa mea, e că frumoasa, divina literatură—artă ori ba—e un produs şi un factor social. Şi cea mai firească societate omenească e naţiunea".

Literatura—şi arta, evident—fiind un factor social, implicit tendinţele către care se mişcă, decid de valoarea ei socială, fixându-i, în acelaş timp, şi valoarea ei estetică. Nu este surprinzător că într'o operă literară N. Iorga caută să identifice tendinţele sociale, atitudinea scriitorului faţă de problemele sociale ale epocii. Ceace în Rusia sovietică se eticheteazā "realismul socialist" ca concepţie estetică, nu este prea deosebit de realismul naţionalist pe care vroia N. Iorga să-l impună. Cu aceste criterii de valorificare estetică nu e de mirare că n'a înţeles şi nu a simţit frumuseţea volumului lui D. Anghel "In grădină", pe care l-a mustrat pentru vina de a "căuta în lumea florilor eroii săi, într'o vreme când ne dădeam cu toţii silinţa să aflăm literaturii româneşti alt izvor şi altă îndreptare. Imnurile către florile scumpe de oraş mare erau o sfidare".

Nimeni nu ar crede că o asemenea judecată estetică a fost formulată de un om hrănit cu cele mai frumoase creaţii ale literaturii mondiale. Prin 1905, N. Iorga a început să publice revista "Floarea Darurilor" în care se publicau traduceri din literatura universală, reprezentând lirica modernă. In bună parte aceste traduceri erau făcute de N. Iorga şi adesea isbutite. Era o indicaţie a unei familiarizări cu poezia nouă, ceva mai mult, o indicaţie a unei afinităţi de simţire, şi totuşi ca gust literar, ca simţ critic în ceace priveşte producţia literară românească, Iorga surprinde prin absenţa de sensibilitate estetică.

In anii în care a condus "Semănătorul" el a înlocuit criteriile estetice cu criterii etico-sociale. Mă încumet să spun că nimeni nu'şi mai aduce aminte de un poet impus de N. Iorga ca colaborator la revistă, Săpunaru. Nici nu ştiu dacă şi-a publicat în volum poeziile apărute cu o descurajantă regularitate în "Semănătorul", şi nici numele lui nu a fost menţionat în vre'o istorie a literaturii române; mă îndoesc dacă însuşi Iorga şi-a amintit de acest poet, pe care îl oferea cititorilor, atunci când a scris istoria literaturii contimporane. Din nefericire, nu avem la îndemână cele două volume "lupta literară" în care N. Iorga şi-a adunat cea mai mare parte din articolele de critică şi polemică literară pentru a ilustra cu citate subordonarea criteriilor estetice unor criterii sociale.

Mihail Sadoveanu este un prozator liric, de un rar farmec, pentru N. Iorga valoarea, însă, a scriitorului era determinată de atitudinea acestuia faţă de "sfinţii ţărani", de faptul că a scris despre "sufletul omenos milostiv, răbdător care stăpâneşte, deobşte în lumea celor de jos şi care, topind formele aspre şi mofturile imitate preschimbă subt ochii noştri pe cei de sus". Deci, alegerea subiectelor, atitudinea faţă de eroi şi tendinţele sociale hotărau valoarea operii unui scriitor în judecata literară a lui N. Iorga.

Criteriile estetice sunt absente în critica literară pe care a desfăşurat-o la "Semănătorul" acest mare însufleţitor al conştiinţii naţionale. Dacă nu a deţinut, ca Titu Maiorescu, rolul de îndreptar critic, plivind grădina literaturii româneşti de exuberanţa bălăriilor, N. Iorga a creiat, în schimb, o sensibilitate literară, a creiat o tonalitate

N. Iorga

socială: simpatia pentru ţărani şi subordonarea tuturor manifestărilor noastre ideii naţionale. Cred că scriitorul care s'a identificat mai complect cu concepţia literară a lui N. Iorga a fost Sandu Aldea în încercarea lui de roman "Două neamuri". Simpatie faţă de ţărani, exploataţi fără milă, dar exploatatorul este arendaşul grec, pe când boerul român este prezentat cu o evidentă bunăvoinţă. In N. Iorga, sensibilitatea politică domina sensibilitatea literară. Maurice Barrès făcea această mărturisire în "Examen des trois romans idéologiques"; "Am făcut ideologie pasionată". Se poate spune de întreaga activitate literară a lui N. Iorga: o ideologie pasionată, o grijă socială de a indica o direcţie morală, subordonând toate manifestările literare comandamentelor patriei. Orice idee îşi află importanţa şi semnificaţia după ordinea în care o situăm în aparatul logicei noastre. Primatul ideii naţionale dominând la N. Iorga ideia estetică, era fatal să devieze o mişcare iniţial literară într'o mişcare politică. Un excepţional temperament, cu un dar al cuvântului care confiscă, robeşte sensibilităţile, N. Iorga era predestinat să creeze mistica naţionalistă. Cultura lui istorică, acea halucinantă putere de a se situa şi identifica sufleteşte cu fiecare epocă pe care o evoca, intensitatea imaginaţiei de aceeaş natură ca a lui Jules Michelet, au determinat caracterul tradiţionalist al concepţiei lui politice şi—ca o consecinţă logică—concepţia şi sensibilitatea lui literară.

In ţăran, N. Iorga vedea elementul statornic, elementul cel mai puţin alterat ca etnicitate, în ţăran trăia toată istoria poporului român; concepţia lui politică şi socială ("căci datinele şi rosturile lui vechi ca lumea", spunea N. Iorga), concepţia ţăranului despre întreaga creaţie a lui Dumnezeu sunt cristalizate de milenii. Ori, aceste valori istorice au determinat ceace s'a numit, şi pe bună dreptate, "ţărănismul lui N. Iorga". Fără îndoială că în tonalitatea afectivă pe care o au imensa majoritate a intelectualilor români faţă de ţărănime vom găsi persistenţa unor reziduri iorgiste, dacă mi se îngăduie această expresie; am exagera, însă, dacă am atribui exclusiv lui N. Iorga această grijă plină de iubire faţă de ţărănime. Din 1894, C. Stere atrăgea atenţia asupra "geniului urias al poporului", propunând ca bază a poporanismului literar "iubirea nemărginită faţă de popor", impunând scriitorului ca un normativ etic obligaţia "de a ne face să iubim poporul şi să contribuim direct la luminarea şi ridicarea lui prin literatură adevărat populară". Exact programul fixat de Al. Vlahuţă în primul număr al "Semănătorului".

In "Evenimentul literar", ziarul socialiştilor din Iaşi (directorul acestei publicaţii era Sofia Nădejde, soţia lui Ion Nădejde, unul dintre conducătorii spirituali ai primei mişcări socialiste), C. Stere a dat, în 1893, definiţia poporanismului literar: "Poporanismul e mai mult un sentiment general, o atmosferă, cum am zis, intelectuală şi emoţională, decât o doctrină şi un ideal hotărât; analizându-l, putem scoate din el următoarele elemente constitutive: iubirea nemărginită pentru popor—sub care se înţelege totalitatea concretă a masselor muncitoare şi producătoare—apărarea devotată a intereselor lui, lucrarea entuziastă şi sinceră spre a-l ridica la înălţimea unui factor social şi cultural conştient şi neatârnat; iar ca substrat teoretic, putem arăta ideea: 1), că poporul numai el singur are dreptate, că el e veşnic martir, veacuri întregi a muncit şi a vărsat sângele său pentru a ridica, pe umerile sale, întreaga clădire socială; şi 2), că toate păturile suprapuse au, din pricina aceasta, faţă cu poporul, o datorie atât de mare că dacă ar dori sincer să plătească n'ar putea cu toate jertfele, cu tot devotamentul şi abnegaţia lor să plătească măcar procentele". Este exact atitudinea narodnicilor ruşi. C. Stere a ţinut să'şi precizeze şi mai mult concepţia poporanismului literar, de aceea a revenit într'un articol "Poporul în artă şi literatură": "In poporanism se rezumă minimul de cereri pe care-l putem face artiştilor: apreciind tendinţele sociale ale vreunei creaţiuni artistice, din punctul de vedere moral şi social noi ne vom conduce de criteriul poporanist. Şi dacă vom găsi că opera artistului respiră ură sau indiferenţă faţă de masele poporului, că tendinţele lui sunt vrăjmaşe intereselor şi năzuinţelor muncitorilor, că, departe de a contribui la înălţarea acestora, creaţiunea sa împrăştie desfrâul si putreziciunea morală—noi—fără să-i contestăm talentul său geniul, dacă le are, vom declara fără şovăire că aceastā operă e imorală şi anti-socială. Poporanismul în literatură are două manifestări principale: 1), el ne face să iubim poporul şi să-l cunoaştem mai bine; 2), el contribue direct la luminarea şi ridicarea poporului prin o literatură adevărat populară".

Deci atitudinea socială, conţinutul etic al operii unui scriitor decideau de valoarea ei în literatură: arta cu tendinţi, morala în artă.

Ţărănismul lui N. Iorga ca şi poporanismul lul C. Stere dădeau literaturii în special şi artei în general o funcţie socială, operele imaginaţiei deveneau manuale de pedagogie politică în serviciul maselor. Deosebirea stă doar în formaţia acestor ideologii literare: la N. Iorga influenţa ţărănismului naţionalist al lui Eminescu (menţinut de poet în limitele stricte ale literaturii) adâncit de studiile istoricului; la C. Stere, influenţa lui Bielinski, marele critic rus. Dar atât. N. Iorga cât şi C. Stere nu făceau decât să continue în critica literară idiele lui Dobrogeanu-Gherea, dându-le o nouă aplicare.

Deoarece exista o identitate de atitudine (numai vocabularul îi deosebea) între N. Iorga şi C. Stere, un elev al lui Iorga, Victor Iamandi, a ridicat problema întâietăţii formulării ideologiei cultural-literare în broşura "Poporanismul literar al Vieţii româneşti" având un cuvânt introductiv de N. Iorga. Această broşură, polemică de istorie literară, era formată din articolele apărute în ziarul "Unirea" din Iaşi, pe care îl scotea A. C. Cuza.

După ce a dovedit identitatea între ideologia literară a "Semănătorului" şi aceea a "Vieţii româneşti", Victor Iamandi a încercat să arate prin citate din articolele lui Iorga întâietatea formulării acestuia. Incercarea lui Iamandi nu a convins pe nimeni în afară de N. Iorga, al cărui cuvânt introductiv era mai interesant pentru istoria literară decât broşura lui Iamandi. Calificând dispreţuitor "Viaţa românească" un "bogat magazin de bucăţi literare" N. Iorga şi-a spus părerea despre "poporanism".

"Poporanism n'are nici un sens în acest domeniu. Dacă e ceva, nu poate fi decât "naţionalism", fiindcă un neam are un suflet, dar un vulg internaţional "popor", prin muncă, sărăcie şi suferinţă, nici unul".

Temperamental—prin mijloacele care îi stau la dispoziţie—rare ori un mare scriitor este şi un mare orator. N. Iorga era destinat să şi schimbe centrul de gravitate al activităţii lui din domeniul literaturii în cel politic. Ar fi greşit să se creadă că această schimbare a însemnat o rupere de literatură; după părăsirea "Semănătorului", a publicat succesiv "Neamul Românesc literar", "Floarea Darurilor", "Drum drept", fără să reuşească să exercite aceeaş influenţă asupra literaturii ca în timpul când scria la "Semănătorul". Intre 1907 şi 1916, "Neamul românesc literar" a fost revista debutanţilor în literatură.

"Opiniile sincere" prevesteau pe omul politic şi pe agitatorul răscolitor de pasiuni, dar numai în Martie 1906 N. Iorga şi-a făcut intrarea în viaţa politică printr'o acţiune insurecţională.

In 1905 se reprezentase pe scena teatrului Naţional din Bucureşti piesa lui Ronetti-Roman "Manasse", care a avut un mare succes dar a stârnit agitaţii studenţeşti fără ca Iorga să fi intervenit decât printr'un articol publicat în "Semănătorul", articol de bagatelizare a piesei, grăbit scris, lipsit de orice calitate literară. Atmosfera naţionalistă era, însă, creiată prin "Semănătorul" şi aceasta s'a verificat, în Martie 1906, prin ceace Iorga a numit "lupta pentru limba românească".

O societate de binefacere "Obolul", din care făcea parte toată protipendada Bucureştiului, a decis să dee trei reprezentaţii pe scena teatrului Naţional. In acea epocă, majoritate din clasa conducătoare folosea limba franceză nu numai în relaţiile de societate ci si în viaţa de familie. De bună seamă, era exteriorizarea unui dispreţ faţă de naţie care, pentru aceşti mari proprietari, se rezuma la mica burghezie şi—vai!—la ţărănime. A vorbi limba franceză era semn de separaţie, de accentuare a neapartenenţei la massă. Doamnele din comitetul societăţii "Obolul" au decis să reprezinte, în afară de piesele în limba franceză, şi o comedie în limba română "Pe malul gârlei" de Olănescu-Ascanio (traducătorul lui Horaţiu).

N. Iorga cunoştea dispreţul protipendadei faţă de literatura română, pe care o ignora pur şi simplu, aşa cum un colonist englez ignoră literatura negrilor, dar intenţia de a representa piese în limba franceză pe scena teatrului Naţional i s'a părut o provocătoare exteriorizare a acestui dispreţ. Ca răspuns la această provocare, N. Iorga a publicat un articol în ziarul "Epoca" al lui Nicolae Filipescu. (Este bine să amintim că acest conservator şi mare proprietar vedea în ideologia literară dela "Semănătorul" posibilităţile unei înoiri a partidului conservator, similară cu înoirea partidului liberal prin intrarea socialiştilor, în 1898. Nicolae Filipescu nu greşea când identifica o tendinţă conservatoare în acţiunea dela "Semănătorul" desfăşurată de N. Iorga. Au avut loc şi unele tratative în acest sens, duse de N. Iorga şi N. Filipescu, tratative zădărnicite, cum mi-a spus chiar Iorga, de Titu Maiorescu.)

Articolul lui N. Iorga era doar o rugăminte adresată publicului ca să boicoteze reprezentaţiile societăţii "Obolul". In aparenţă numai o rugăminte, în realitate un vibrant îndemn la revoltă.

"Prin mine, unul dintre cei mulţi, *roagă trecutul şi viitorul acestui neam, care nu e doar menit unei umilinţi şi unei batjocore pentru toate veacurile, rugăm pe oricine simte că are o ţară, pe oricine aude glasul poruncitor al sângelui său, pe oricine se poate gândi la moşii, la strămoşii săi, trăiţi cinstit în ţara românească, cu grai românesc, cu suflet românesc, rugăm pe oricine* nu vrea să'şi arunce copiii în vălmăşagul vremurilor, fără să ştie în ce limbă îi vor pomeni aceia cari vor veni după dânşii, îi rugăm, cu o căldură ce nu se poate coborî în cuvinte, să nu vie la Teatrul Naţional în seara de 13 Martie şi în seara de 15 Martie 1906".

Cadenţa, tonul sunt de manifest incendiar. Articolul a fost urmat de o întrunire în sala "Amiciţia". Discursul rostit de N. Iorga—conform impresiilor unui martor, poetul D. Anghel—a fost o adevărată catilinară împotriva clasei conducătoare. Cu toate că N. Iorga a cerut auditorului să se mulţumească în a cânta, cât timp durează spectacolul, "Deşteaptă-te Române", acest îndemn era de prisos după ce cuvântul lui incendiase sufletul unui tineret gata de acţiune. A fost suficient ca cele câteva sute de studenţi să se grupeze în faţa Teatrului Naţional şi să cânte imnul naţional "Deşteaptă-te Române" ca din toate părţile Capitalei să alerge naţia. In mai puţin de o oră, piaţa Teatrului, Calea Victoriei, strada Câmpineau, strada Matei Millo erau ticsite de lume venită să'şi manifeste solidaritatea cu studenţii şi vrăjmăşia faţă de o clasă conducătoare renegată. Plutea în aer revolta, chiar şi fără nici o provocare; cu greu s'ar fi putut înlătura degenerarea unui pacinic protest într'o încăerare sângeroasă.

In sala teatrului panica pusese stăpânire pe spectatori, fiecare gândindu-se cum să iasă neobservat de miile de oameni cari nu aşteptau decât să'i insulte, să le svârle ouă clocite. Printre spectatori se aflau şi principele moştenitor Ferdinand cu principesa Maria. Mulţimea aflase şi a interperat, cum era şi firesc, această prezenţă ca o solidarizare cu cei cari—aşa cum scrise Iorga în "Epoca"—credeau că neamul românesc e doar menit unei umilinţi şi unei batjocore pentru toate veacurile. Fără îndoială, o greşită interpretare, dar mulţimile au un simplism de judecată şi o traducere în gest a unei stări pasionale. Nu există massă care să se stăpânească, tendinţa ei este să'şi manifeste forţa, să se lase antrenată la acte de violenţă. Psihologia mulţimelor este prea cunoscută şi de la Siegele (Mulţimele criminale) şi Gustave le Bon (Psihologia mulţimelor) reflexele masselor au fost îndeajuns studiate.

Este greu să se stabilească adevărul, dar din reportajele ziarelor pe care le-am cercetat pe vremuri, ar reeşi că unele strigăte sediţioase la adresa familiei regale au determinat pe prinţul Ferdinand să trimeată un adjutant pentru a comunica ordinul lui regimentelor de cavalerie să decongestioneze piaţa Teatrului şi străzile dinprejur. Nefericită inspiraţie; apariţia cavaleriei a îndârjit mulţimea: tramvaie răsturnate, pietrele pavajului transformate în proectile, iar încăerarea a luat proporţii. Prefectul poliţiei a cerut principelui moştenitor să iasă printr'o uşă care dădea în strada Matei Millo, rămasă, în timpul încăerării, aproape pustie. In aceleaşi condiţii, prea puţin făloase, s'a strecurat toată protipendada.

(*Urmează în pagina 4.*)

N. Iorga

Ciocnirea între armată şi mulţime a luat proporţii, schimbând de caracter: protestul contra spectacolului organizat de societatea "Obolul" s'a transformat într'un început de insurecţie contra classei conducătoare.

N. Iorga era inamic jurat al dezordinei, dar antrenat de temperament ca şi de talentul lui de orator, el a exprimat ceace tălăzuia în subconştientul classei mijlocii: ura contra classei conducătoare. Numai că acest răscolitor al pasiunilor populare nu avea curaj politic, spirit viril de iniţiativă care acceptă toate riscurile pentru a duce până la sfârşit o acţiune începută. Elocvenţa lui tipic revoluţionară nu era susţinută de un caracter viguros. In "Histoire des Romains" a lui Duruy găsesc aceste rânduri: "Este caracterul cel care constitue substanţa însăşi a sufletului, face omul, mai mult decât credinţele care nu sunt decât manifestările spiritului". N. Iorga avea un temperament, o sensibilitate aproape feminină (nu ştiu cine, într'o polemică, i-a svârlit invectiva "femeea cu barbă") şi proporţiile luate de manifestaţia studenţilor literalmente l-au speriat. Locuia în strada Buzeşti şi dintr'un moment în altul se aştepta să fie arestat; această perspectivă îl făcea să tremure ca "ucenicul vrăjitor" din balada lui Goethe.

Dacă în acele momente el şi-ar fi făcut apariţia în piaţa Teatrului Naţional, ar fi stăpânit capitala şi ar fi putut instaura dictatura. Orator revoluţionar cu sensibilitate conservatoare, N. Iorga a fost fericit că nici un comisar nu a venit să'l interogheze.

Unicul rezultat politic al începutului de revoluţie din 13 Martie 1906 a fost apariţia revistei "Neamul românesc". Care erau ideile politice în numele cărora N. Iorga începea lupta politică? Exact ideile politice ale Junimei, accentuate în sensul conservatorismului naţionalist al lui M. Eminescu, şi în acest sens N. Iorga poate fi considerat ca un junimist; de altfel, ca şi C. Rădulescu-Motru, Simeon Mehedinţi. Regret că nu am la îndemână nici lucrarea lui C. Gane asupra lui P. P. Carp, nici acea monumentală lucrare consacrată Junimii de E. Lovinescu şi terminată în preziua morţii; dar, cu ceace îmi stă la dispoziţie ca documentare, evident sumară, voi încerca să schiţez ideile care formează armatura criticismului junimist, reacţie organică contra liberalismului în forma lui munteană.

Criticismul junimist a fost lapidar formulat însă din 1868 de Titu Maiorescu într'un articol "In contra direcţiei de azi" (Critice, vol. 1) în care denunţa drumul greşit luat, sub îmbrâncirea revoluţiei liberale: "calea neadevărului înlăuntru şi a pretenţiei în afară", adică a formei fără fond, a improvizaţiilor care nu corespundeau nici evoluţiei poporului român încremenit de secole într'o barbarie semi-orientală, nici realelor necesităţi. Generaţia dela 1848 văzuse numai formele exterioare ale civilizaţiei Occidentului, fără să întrezărească fundamentele istorice care au impus ca o necesitate organică acele forme. Toată evolutiva formă a societăţii româneşti, consecinţă a revoluţiei liberale, se reduce doar la o grăbită improvizaţie.

"Toate acestea sunt, în realitate, producţiuni moarte, pretenţii fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, şi astfel cultura classelor mai înalte ale Românilor este nulă şi fără valoare şi abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă reală la noi este ţăranul român şi realitatea lui e suferinţă sub care suspină de fantasmagoriile classelor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloace materiale pentru susţinerea edificiului fictiv ce'l numim cultura română". (Titu Maiorescu).

Spiritul obiectiv al lui Titu Maiorescu, criticând acţiunea de rupere a firului continuităţii istorice de care s'a făcut vinovată generaţia liberalismului romantic din 1848, nu putea să'i nege şi contribuţia pozitivă, după mine de o hotărâtoare importanţă pentru neamul românesc.

"Cu modul de judecată istorică ce predomină între noi, mai mult englezeşte evoluţionar, decât franţuzeşte revoluţionar, aşa numita regenerare de la 1848 nu ne pare să aibă gradul de importanţă ce i-l atribuiau liberalii din Muntenia. Fără îndoială, mişcarea de la 48 avusese însemnătatea ei, întrucât manifestase, cu oare care răsunet în Europa, deşteptarea conştiinţii în Românii din Principate şi voinţa lor de a se desvolta în conexitate cu civilizaţia occidentală. Dar, ca organizare politică, înlăuntrul acestei tendinţe generale, oamenii de la 48 nu au lăsat şi nu au avut nici o concepţie reală". (Din prefaţa volumului "Discursuri").

Deci, forma fără fond care "nu numai că nu aduce nici un folos, dar este deadreptul stricăcioasă, fiindcă nimiceşte un mijloc mai puternic de cultură". Regăsim exact aceste idei folosite ca o armatură critică la volumul "Opinii sincere" în care N. Iorga şi-a manifestat, cu o vigoare impresionantă, spiritul lui polemic şi superiorul lui talent de pamfletar.

Ce care a fixat doctrina politică a Junimismului a fost Petre P. Carp. De o superioară inteligenţă, cu mult spirit critic care îşi afla izvorul într'un lucid realism, Petre P. Carp depăşea, politic, dimensiunile ţării. Pornind de la noua realitate social-politică, Statul liberal, el a fixat ca misiune partidului conservator reducerea din consecinţele care păgubeau o desvoltare organică a Statului, consecinţi ce decurgeau logic din revoluţia întemeetoare acestui Stat liberal. Este straniu: partidul liberal, care impusese o legislaţie democrată, a căutat totdeauna pe căi piezişe să anuleze eficacitatea acestei legislaţii, pe când Petre Carp, acceptând revoluţia liberală vroia să impună respect legilor democrate.

"Toţi conservatorii serioşi trebuiau să admită revoluţia socială, democratizarea societăţii noastre ca un ce irevocabil, şi că lupta nu mai poate avea loc de cât în privinţa mijloacelor ce trebue să întrebuinţăm ca să micşorăm, pe cât se poate, relele rezultate ce pornesc din modul defectuos cum această democratizare a fost înfăptuită. A fost o nenorocire că democratizarea s'a făcut de sus în jos, iar nu de jos sus" (P. P. Carp "Discursuri"). Şi în altă parte: "Numai în contra acelora cari comit eroarea de a crede că libertăţile prin ele însăşi pot da rezultate practice, numai contra acelora ne declarăm, fiind-că acea eroare a produs o şcoală politică modernă, care se aruncă din transformare politică în transformare politică şi care la orice neajuns pune lupta pe tărâmul constituţional, nici odată pe terenul ideilor de organizare de muncă naţională".

Democratizarea Statului român implica recrutarea de cadre administrative, care erau, în acelaş timp, şi cadrele partidului, de aici îndreptăţita şi lapidara acuzaţie adusă de Petre P. Carp liberalilor pentru creiarea unei "democraţii bugetare şi nu o democraţie a muncii". Găsim în articolele lui Eminescu atacuri de o violenţă specifică marelui poet, contra proletariatului condeiului; atacuri demne de Aristofan, la I. L. Carageale care a văzut răul, dar l-a zeflemisit creiind tipul lui Rică Venturianu.

"Cum vin liberalii la putere, cum se formeaza o clasă de patrioţi. In realitate iubirea de patrie a liberalilor nu e decât iubirea pentru bugetul ţării", scria Eminescu în "Timpul" (1888, Clasa patrioţilor), designând caracterul etic al "democraţiei bugetare".

Pentru Petre Carp, ca şi pentru Eminescu, nu existau de cât trei clase pozitive: ţăranul, meseriaşul şi clasa dirigentă. Eminescu găsea că această clasă dirigentă, datorită acţiunii liberale, îşi alterase compoziţia, devenind o xenocraţie, deci o clasă negativă în raport cu naţiunea. Şi Petre Carp considera ţărănimea un factor hotărâtor în viabilitatea unui Stat: "Statul român a început să descrească când ţăranul a scăzut, fiind-că Statul român nu l-a apărat în contra propriilor lui slăbiciuni şi în contra puterii covârşitoare a altora".

Aceste idei le vom găsi şi la Eminescu, numai că accentul naţionalist este mai puternic. "Suntem o ţară de ţărani şi ar trebui să ne gospodărim ţărăneşte", exclama Eminescu, ridicându-se contra risipei democraţiei bugetare creiate de liberali.

"Inaintea negrei străinătăţi care împânzeşte ţara, cad codrii noştri seculari şi împreună cu ei toată istoria, tot caracterul nostru" (Timpul, 1880, articolul "Reacţiunea"). Fără îndoială că în politică naţionalismul lui Eminescu avea un vădit caracter xenofob. Gândirea lui politică era în linia concepţiei vechilor Atenieni, cari căutau să se apere de străinii (metek) locuind în Atena, alcătuind o bună parte din populaţia republicii şi îndeletnicindu-se cu comerţul. Ei plăteau un impozit mai mare şi nu aveau dreptul de a ajunge proprietari. Maurice Croiset pune în evidenţă atitudinea acestei democraţii rurale—ceace era de fapt democraţia ateniană—care se apăra încercând să împiedice pe meteki să ajungă proprietari. (Aristophane et les partis à Athènes, de M. Croiset). Chiar atunci când un metek aducea servicii reale republicii ateniene era asimilat cu cetăţenii numai în ceace priveşte impozitul, era făcut isotel, dar aproape niciodată nu devenea cetăţean.

Prin adversitatea pe care o manifesta Eminescu faţă de alterarea neamului românesc prin amestecul cu străinii, este foarte aproape de teoriile lui Arthur Gobineau "Essai sur l'inégalité des races humaines". Aurel C. Popovici a fost un alt continuator al lui Eminescu. Reproduc acest fragment din Gobineau spre a arăta similitudinea; ignor dacă Eminescu a cunoscut opera lui Gobineau.

"Eu cred că cuvântul degenerat, aplicându-se unui popor, trebue să însemne şi înseamnă că acest popor nu mai are valoarea intrinsecă pe care o avea altădată, pentru că nu mai are în vinele lui acelaş sânge, aliajele succesive i-au modificat gradual valoarea; altfel spus, cu acelaş nume, el nu a mai păstrat aceeaş rassă a întemeietorilor; în sfârşit, omul decadenţii, acela pe care îl numim om degenerat este un produs diferit, din punct de vedere etnic, de eroul marelor epoci... Elementele eterogene care predomină acum în el îi compun o naţionalitate cu totul nouă şi cu totul nenorocită în originalitatea ei; el nu aparţine acelora pe care îi consideră strămoşii lui decât într'o linie foarte colaterală. El va muri şi civilizaţia lui cu el, în ziua în care elementul etnic primordial se va găsi aşa de fărămiţat şi înecat în aportul rasselor străine că virtualitatea acestui element nu va mai exercita o acţiune suficientă".

Am fost impresionat citind această pagină din Gobineau aşa de isbitor asemănătoare naţionalismului rasist al lui Eminescu. Marea iubire a lui Eminescu pentru ţărănime îşi afla originile în naţionalismul lui: "Aceasta este într'o ţară classa cea mai potrivită din toate, cea mai conservatoare în limbă, în port, obiceiuri, purtătorul istoriei unui popor, naţia în înţelesul cel mai adevărat al cuvântului". De aceea ţărănismul lui Eminescu are accentul naţionalist: "ridicarea din întuneric a adevăratului şi singurului popor românesc, a ţăranului".

Reacţiunea Junimii a fost, de fapt, reacţiunea spiritului critic care căuta să îndrepte, să restrângă efectele ruinătoare ale unei revoluţii premature. Mă întreb dacă mâine, găsindu-ne în faţa consecinţelor revoluţiei comuniste, nu se va simţi necesitatea de a reactualiza criticismul junimist. Rezumând ideile Junimii, am rezumat, de fapt, ideile politice şi sociale pe care a căutat N. Iorga să le impună prin "Neamul Românesc". In "Opinions sincères" (1899) făcuse procesul societăţii româneşti dela sfârşitul secolului al XIX-a, svârlind acest strigăt răzvrătitor: "Vai, acest biet ţăran, pradă a şarlatanilor oficiali şi alţii, ţintă a armelor model nou, dacă vrea să protesteze, în felul lui naiv..." Ţărănismul lui N. Iorga este ţărănismul naţionalist al lui Eminescu; el aducea inedit în articolele pe care le publica în "Neamul Românesc" un lirism, realizând, adesea, cele mai isbutite pamflete lirice.

Ceace ne va da sentimentul intim politic al lui Iorga, în momentul în care s'a decis să publice revista "Neamul Românesc", este faptul că între cei cari l-au sprijinit băneşte a fost George Ştirbei, mare proprietar din Oltenia, fratele mai mare al lui Barbu Ştirbei. După cum mi-a mărturisit Iorga, 7000 de lei acum o jumătate de secol era o sumă importantă. Dacă un mare proprietar înlesnea o acţiune de presă—"artileria ideilor", cum spunea Rivarol—lui N. Iorga, însemna că nu îl considera un revoluţionar a cărui luptă ar fi fost sfărâmarea structurii social-politice a României. Tot după mărturisirea lui Iorga, un alt contribuitor la apariţia revistei a fost Vintilă Brătianu. Povestea, cu mult pitoresc, un duel pe care l-a avut chiar după primele numere, duel la care martorii lui au fost: George Ştirbei şi Vintilă Brătianu, deci, un mare proprietar şi viitorul şef de stat major al burgheziei româneşti. Acţiunea lui N. Iorga nu oferea perspective social-politice revoluţionare ca să inspire nelinişte posedanţilor.

In 1902, N. Iorga a publicat "Despre Cantacuzini; genealogia Cantacuzinilor, documentele Cantacuzinilor", lucrare care a fost admirată de Cantacuzino-Nababul. Istoricul garanta pe agitator. De altfel, acţiunea politică pe care o începea—punând problema ţăranilor ca şi Eminescu—a pus în tragica ei realitate situaţia iobagilor români, dar soluţiile preconizate erau de natură conservatoare şi difereau prea puţin de soluţiile date de Petre P. Carp. Atacurile lui Iorga prin "Neamul Românesc" erau îndreptate contra arendaşilor şi contra Evreilor. In Moldova, în marea lor majoritate, arendaşii erau Evrei iar în Muntenia şi Oltenia erau Greci. Acţiunea naţionalistă a lui N. Iorga avea un caracter antisemit prin denunţarea pericolului pe care îl reprezentau Evreii datorită creşterii numerice la oraşe şi prezenţei lor la sate în Moldova, fie ca arendaşi, fie ca cârciumari cămătari.

Problema ţărănească formase obiectul desbaterilor celui de al V-a congres al partidului socialist ţinut în 1898. Citind desbaterile acestui congres aşa cum au fost publicate în "Lumea Nouă" (14 Aprilie 1898) ne putem da seama de seriozitatea cu care s'a examinat problema fără acel desmăţ verbal obiciunuit demagogiei. Cuminţenia politică a lui C. Dobrogeanu-Gherea, seriozitatea şi lipsa de patimă cu care a examinat problemele social-economice au impus o disciplină desbaterilor.

Problema propagandei la sate a fost redusă de unii entuziaşti la selectarea propagandiştilor. Această uşurinţă de apreciere l-a surprins pe Dobrogeanu-Gherea. "Lucrul acesta mă miră, deoarece în privinţa chestiei teoretice şi practice a propagandei socialiste la sate au fost discutiuni aprinse în Franţa, Germania, etc...şi nici acuma, deşi la discuţii au luat parte oameni ca Bebel, Volmar, Kautski, Jaures, Engels, etc. chestia nu e încă limpezită. Ori poate, cel care o susţine, să fie mai fericit şi genial ca toţi?.

"Chestia e foarte grea şi e imposibil s'o tratăm aici, în vremea scurtă pe care o avem la dispoziţie. E indiscutabil că numai atunci partidul socialist va însemna mult politiceşte când se va baza şi pe ţărani. Ion Nădejde a spus că ţărănimea e atât de desnădăjduită încât e gata să urmeze şi pe un nebun. Deci, dacă e uşor să ridici satele, să faci mişcare socialistă printre ţărani, nu cred că e tot atât de uşor a domina, a stăpâni o mişcare uriaşă care ar isbucni în urma propagandei la sate. Prin o propagandă imprudentă să nu provocăm un pericol, atât pentru ţăranime cât şi pentru partidul socialist.

"O mişcare ţărănească la noi în felul celei din Nordul Ungariei ar fi, după opinia mea, o mişcare nenorocită. Ceace putem şi trebue să facem pentru ţărănime ar fi să lucrăm din toate puterile pentru a ajunge ca instituţiile ţării să devie o realitate şi pentru ţărani. Ţăranul român care are atâtea drepturi pe hârtie, e lipsit de orice drept în realitate—afară de dreptul de a fi bătut şi schingiuit. Să facem din ţăran un cetăţean conştient, care să se folosească de drepturile lui în lupta economică şi politică. Acest program e foarte modest şi moderat la prima vedere, dar colosal de important în fond. El poate să ajungă încă pentru mai mulţi ani. Frazele obicinuite revoluţionare, cari aduc efecte foarte încete în oraş, pot să devină foarte primejdioase la sate. Acolo trebue foarte multă prudenţă şi foarte mult tact. Apărând interesele ţărănimii în marginile instituţiunilor democratice existente, socialiştii vor avea ţărănimea în partea lor, şi atunci vor deveni în adevăr o putere politică".

Ion Nădejde era de acord cu Gherea: "Trebue bine chibzuit, căci mişcarea din Nordul Ungariei a fost provocată de guvernul şi stăpânii Unguri, numai şi numai să înfrâneze mişcarea curat socialistă din Sudul Ungariei. După cum burghezii unguri s'au folosit de Varcony (un agent provocator), tot astfel, în asemenea împrejurări, burghezii noştri ar căuta să se folosească de anarhiştii noştri, cari oricând sunt gata să se ducă între ţărani să le spună: "Puneţi foc la şira de paie"... Bieţii ţărani sunt aşa de desnădăjuiţi încât, când eram în Iaşi, veneau ca la Dumnezeu la mine. De la o vreme m'am speriat şi eu, căci au început să vină nişte ţărani aşa de istoviţi şi zdrenţăros îmbrăcaţi, încât m'am îngrozit. Cu asemenea oameni nu mai puteam sta de vorbă; ei cădeau în genunchi şi mă rugau să'i scap de neagra sărăcie în care se găseau. In Bucureşti chiar au venit la mine multi ţărani din satele învecinate. Făcută cu chibzuinţă, propaganda printre ţărani ar aduce mari succese socialismului".

Cum aflaseră ţăranii de existenţa unei mişcări socialiste? Intre 1885 şi 1900 mai toţi învăţătorii tineri cari credeau în menirea lor, erau socialişti. După trecerea socialiştilor la liberali, 1899, învăţătorii au rămas credincioşi vechilor lor idei. Când C. Stere a lansat formula poporanismului, mai toţi învăţătorii socialişti din Moldova au devenit poporanişti, iar în 1919 au format cadrele partidului ţărănesc. In Oltenia, în 1928, candidând pe lista naţional-ţărănistă, am întâlnit învăţători foşti socialişti, cari între 1899 şi 1919 refuzaseră să se ralieze vre'unui partid politic. In casele lor se găseau colecţiile ziarului "Lumea Nouă" şi "Lumea Nouă literară", precum şi toate publicaţiile partidului socialist. După întemeerea partidului ţărănist ei s'au raliat acestui partid.

Putem spune că atmosfera vieţii politice româneşti era dominată de problema situaţiei sociale şi economice a ţărănimii. Cu toate încercările celor două partide de a escamota această situaţie, intelectualii au menţinut-o permanent în actualitate. Incepând cu lucrarea lui N. Bălcescu "Questions économiques des principautés danubiennes" (cea mai patetică evocare a stării ţărănimii române; Kogalniceanu a caracterizat-o: "fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociţilor asupriţi"). C. Negruzzi, Boerescu, Kogălniceanu, Ion Ionescu de la Brad (căruia G. Bogdan-Duică i-a dedicat o carte intitulată "Primul ţărănist român", apărută în editura "Ramuri"), Eminescu, G. Panu, socialiştii din prima generaţie, şi până în 1906, în preajma răscoalelor din 1907, situaţia tragică a ţăranului a obsedat pe orice intelectual român.

(Va urma.)

HOGEA CANTEMIR

de St. Georgescu-Olenin

ASTA, nu drept estem, bre", spunea bătrânul Hogea Cantemir, imamul geamiei tătăresti din Murfatlar, când auzià lumea din sat vorbind, după reprezentaţia lui Nicu Ţiganu, H A M L E T, *urmat de dans*, că "*inglezul cu comèdia*" e un mare mincinos şi tot mincinoşi ca Shakespeare "*zis Sekspir*" trebuie să fie şi ceilalţi ingleji.

Hogea Cantemir cunoscuse engleji, în tinereţea lui, pe vremea Sultanului Abdul Aziz, pe când compania "*Danube and Blake Sea Railway*" construià drumul de fier, de la Cernavoda, pe valea Cara-su, prin Medgidie şi Murfatlar, la Kiustengé-Constanta noastră de mai târziu. Englejii, după spusele Hogii şi ale bătrânilor din sat, plătiau muncitorii cu lire de aur: cât se învoiseră, atât îi dădeau omului, fără oium, nici sfeteriseală şi-l lăsau la treabă în voia lui, fără sâcâială sau îndemn, dar şi fără să schimbe o vorbă cu el sau între ei, când lucrau şi engleji laolaltă cu tătari şi rumâni. Nu auzise Hogea Cantemir nici odată, pe vre-un englez cântând pe când muncià. Dar e ştiut că fie-care neam lucră cum îi e firea, puterea şi dorul de muncă: rumânul, de când se înhamă la treabă, în toiul ei şi până se lasă de ea, fie că a sfârşit-o, fie că rămâne treaba baltă, lucră şi gândeşte. Neamţul, lucră şi cântă, dar nu gândeşte; pecând englezul, lucră, dar nici nu cântă, nici nu gândeşte.

—"Tacut, bre, asta inglez, mult tacut"— spuneà Hogea Cantemir—"nu stăm el cu om de vorbă, nu bem cu el, nu venim cârciumă, nu horă, nu cafeneà. Stam inglez cu ei la gara, zi şi nopte. Mergem Kiustengé, mergem şi Stambul, dar nu mergem sat Murfatlar."

—"Să ştì bre, Hogea Cantemir Effendi", îi răspundeà câte-un rumân mai neîncrezător, "că inglejii ăştia mint în gând şi nu se mai ostenesc să-i dea drumul la minciună şi din gură; însă fapta lor e tot după minciuna pecare au clocit-o în mintea lor."

Ce om înţelept şi învăţat, bun şi drept erà Hogea Cantemir!

Când trecea prin sat, toată lumea îi da ziua-bună şi-l întâmpină cuviincios, iar el răspundeà tuturor cu multă demnitate şi bunăvoinţă. Nu se opria la cârciumă ori la cafenea, decât ca să dea o povaţă sau să dojeniască pe vre-un tembel, căruia îi plăceà mai mult să leneviască tolănit pe rogojină, cu feligeanu de cafea dinainte, ori să joace table, cărţi sau barbut, decât să iasă la muncă, la câmp sau să-şi vază de treburi acasă. El îşi petreceà zilele între geamie şi gospodărie; dar începând de la Sfântul Gheorghe, pe care tătarii din sat îl numiau "*Ruz-i-Hagri*" şi-l ţineau, ca şi noi creştinii, cu aceleaşi datine şi petreceri şi până la culesul porumbului şi al viilor şi spartul bostanelor, Hogea Cantemir când nu era la geamie, îl găsiai, în grădina din jurul casei ori la bostana de pe ţelină. Orice om,; fie că erà el tătar sau rumân ori de alt neam, din Murfatlar sau din altă parte, aflà la el un sfat, o vorbă bună şi de mângâiere şi după puterile lui şi o mână de ajutor. Casa lui era deschisă nu numai prietenilor şi cunoscuţilor, ci şi drumeţului necunoscut, care bătea la poarta lui, oricât de sărăcăcios ar fi arătat el şi Hogea era întotdeauna primitor şi bucuros la oaspeţi. Părintele Ciocan venia cu plăcere la el, la o cafea şi la taifas. Mă duceam şi eu împreună cu primarul şi după ce intrasem la gimnaziu, câteodată şi singur.

HOGEA Cantemir văzuse lumina zilei în Crim, dar venise de copil mic la Murfatlar, pe vremea Sultanului Mahmud-Khan al douilea, cu mult înainte ca urmaşul acestuia, Abdul Medgid, să fi adus în Dobrogea Cerchezi răzvrătiţi, din Caucaz, după înfrângerea lui Şamil de către Muscali. Părinţii lui ne mai putând să îndure jugul muscălesc, care apăsà din an în ,mai greu asupra tătarilor din Crim, veniseră în Dobrogea, unde-i chemà Sultanul turcesc şi se aşezaseră la Murfatlar. Cum erà băieţaş isteţ şi cu dragoste de carte şi treburile geamiei, părinţii lui l-au lăsat mai mult ca cirac pe lângă Hogea Ibrahim, decât să-l trimită la muncă sau cu vitele la câmp. Spre norocul lui şi al tătarilor din sat, fiind-că odată Paşa şi Nazîrul Silistrei, trecând prin Murfatlar, în drum spre Kiustengé, s-a abătut pe la geamia din sat, să-şi facă rugaciunile, că sosise ceasul lor. Aici s-a minunat de băieţandrul de tătar, care vorbia şi muscăleşte şi învăţase şi turceasca oamenilor cu carte; iar pe lângă acestea, neîntrecut în rostirea "*suratelor*"—a versetelor din Coran şi mânuirea "*calemului*",—a condeiului—pe care-l asvârliă, nu ca un "*sahirdiu ageamiu*"—ca un copist neîndemanatec—ci ca un "*calemgiu de nazîr*"—ca un furier de Comandant de cetate.

Paşa ar fi vrut să-l ia pe lângă el, să înveţe "*canunurile*" şi "*buiurukurile*"—pravilele şi poruncile împărăteşti—şi mai târziu să-i fie "*calemgiu*" şi cu vremea să-l faca "*engut*" *şi* "*divan chiatib*", adica sfătuitor şi secretar, care să-i citiască "*arzihalurile raialelor*"—cum se numiau jălbile supuşilor crestini din Impărăţia Sultanului. Dar chemarea băieţandrului spre cunoaşterea lui Allah şi a căilor lui, l-au îndemnat sa-l roage pe Pase, ca tot în învătăturile Coranului să-l lase să-şi lumineze mintea. Paşa i-a făcut pe voie şi l-a trimis atunci la Stambul, să înveţe carte, ca să ajungă "*softà*", adica învătăcel în cele dumnezeeşti şi pe limba persiană, cuvântul înseamnă "*care se mistuie de dragostea pentru Allah.*". Şi prin învăţătura Coranului, să se lumineze, să-şi îmbogătiască mintea şi să se pătrunda de cuvântul înţelepţilor, ca să fie şi el, mai târziu, luminătorul şi sfătuitorul tătarilor lui şi să dea slavă lui Allah atotputernic şi milostiv şi umbrei Lui pe pământ, Padişahul turcesc. Făcuse carte temeinică, la Stambul. Hogea Cantemir şi cunoştea bine înţelepciunea Coranului şi frumuseţile aflate în cărţile scriitorilor mireni din lumea Islamului. Invăţase limba arabă, care chiar dacă nu o fi ea "*limba raiului*", cum o numeşte Profetul Mahomet, dar e limba cea mai bogată, fiind—că ar aveà—după spusa scriitorilor orientali—douăsprezece mii de mii de cuvinte. Că mierii, îi spun în optzeci de cuvinte diferite, şarpelui, în două sute, leului, în cinci sute, iar ca să arate durerea şi nefericirea omului, are la îndemână patru mii de cuvinte diferite. Invăţase şi limba persienilor, care sună dulce şi mângâios la ureche şi gramatica ei e tot atât de simpla ca a englejilor şi scandinavilor, dar poate alcătui, la nesfârşit, cuvinte noui, împerechind pe cele vechi, aidoma limbii nemţilor. Tălmăcia Hogea Cantemir, cu uşurinţă şi îndemânare şi din "*zeban deri*", care e limba oamenilor cilibii şi a cărturarilor şi din "*zeban parsi*", care e graiul morodului de rând. Dar cu toată această învăţătură, nu a vroit să rămână la Stambul, cum erà dorinţa dascălilor lui şi a imamului de la "*Aia Sofia Geamisi*"—de la geamia ce odinioară a fost Basilica Sfânta Sofia, a Impăratului Justinian ci s-a întors în satul lui, la Murfatlar, unde ajunsese imamul geamiei de acolo.

Când l-am cunoscut eu, Hogea Cantemir era bătrân. Inalt şi bine legat, dar uscăţiv şi ţinându-se încă drept, avea mersul lin, dar sigur al omului care ştie de ce a pornit la drum şi unde îl vor duce paşii. Obrazul, arămiu, era încă fraged şi fără multe cute. Nasul nu-l avea turtit, cum îl au de-obicei tătarii, ci mai subţire şi aproape drept, de se apropia mai mult de al rumânilor şi nici ochii nu erau piezişi şi adormiţi, ci numai uşurel ridicaţi spre tâmple, vii şi surâzători. Mustăţile albe, pornite în jos şi barba, aşişderea albă şi mătăsoasă, îi încadrau faţa plină de bunătate, de mulţumire şi de îngăduinţă.

Nu numai boiul, dar şi portul său îl deosebiau de ceilalţi tătari din sat: peste cămaşa de borangic, avea un anteriu de "*alagea de Misir*"—de stofă mătăsoasă, vărgată în lung, de Eghipet—şi la sărbători, un "*biniş de Sevai*"—de stofă fină din Sevai. Purta şalvari, strâmţi de la genuchi în jos şi strânşi la glezne, dar largi pe pulpe şi cu un fund, care atârna în jos, ca un cimpoi desumflat şi era încins cu un "*taclit de mucadim ghivizliu*"—cu un brâu de stofă subţire, vişinie—petrecut de mai multe ori în jurul mijlocului şi larg, de-l strângea până aproape de osul lat al pieptului. In "*taclit*", Hogea Cantemir, când era cu treburi prin sat ori la şcoală sau la Primărie, înfigea o cutioară de alamă, aidoma cartuşierei de călăraş cu schimbul şi în ea avea o călimară cu cerneală şi o nisipelniţă cu nisip de presărat pe scris, ca să-l usuce şi alături un condei, cu peniţa de oţel şi un altul, tăiat în pană de gâscă. Vara, în loc de anteriu sau biniş, purta un "*ilic*"—un pieptar—siniliu, cu găitane negre şi nasturi ca aluna şi începând de la culesul porumbului, un *cepchen*—o haină scurtă, dar bine căptuşită—din postav mai groscior, vânăt cu ape viorii şi tivit pe margini şi la încheeturile croielii, tot cu găitane negre. De cum se lăsa frigul, Hogea Cantemir îmbrăca, peste anteriu sau biniş, a *giubea*—o manta—căptuşită cu blană de vulpe, iar pe vreme rea ori la drum, lua *ipingeaua*—manta de postav gros şi bine bătut la piuă, că nu mai trecea ploaia prin el. Când era bairamul tatărilor ori sărbătorile rumânilor, la praznice şi ceremonii sau când venia prin Murfatlar vre-un om mai însemnat de-al stăpânirii, Hogea Cantemir îmbraca *feregeaua*—o manta lungă şi încăpătoare, croită din postav închis şi cu petliţe de mătase verde la gât şi la marginea buzunărilor. Picioarele nu şi le înfăşura în obiele, cum făceau tătarii şi rumânii din sat; le purta în ciorapi de lână, albi sau roşii vârâţi în târlici de meşină, ca să nu rămână numai în ciorapi, când intra în geamie sau în casă de om şi după obiceiul musulmanilor, îsi scotea şi lăsa la uşe, încălţămintea de la drum. Nu numai pe uliţă, dar nici la câmp, Hogea Cantemir nu punea niciodată, în picioare, opinci, aşa cum se purta în sat, lumea chiar cea pricopsită, ci încălţa iminei de piele roşie sau nărămzie, cu vârful ascuţit şi adus în sus ori cipici negri. Capul şi-l înfăşura cu turban de *agaban* sau de *selemie*—de stofe subţiri şi de preţ—iar pe de-asupra mai petrecea o *gevrea*—o năframă de borangic alb, cu înflorituri nărămzii, aşa cum e portul hatibilor, hogilor şi imamilor, când sunt şi hagii.

* * *

DE cum treceai de casa lui Iordache Chisoceanu, asezată la şosea, in colţul cu uliţa ce ducea spre conacul ciocoiului, dai în dreapta, de o ulicioară, prinsă aproape în întregime de un zid înalt de *chirpici*—de cărămizi nearse, numai uscate la soare—tencuit cu lut amestecat cu baligă de vacă şi pleavă de ovăz. Zidul se încovoia la colţ şi se prelungia, mărginind uliţa, cât ai asvârli un băţ. Pe de-asupra lui, abia puteai zări acoperişul de pământ bătut şi lipit al unei case mărunte, înguste şi lungueţe, dar se vedeau bine grajduri şi coşare mari şi încăpătoare, acoperite cu olane. Aici era gospodăria bătrânului Seit Isleam, tătar bogat, cu două pluguri cu câte şase boi, cu vaci şi oi şi cai de căruţă şi de călărie, frumoşi şi bine hrăniţi şi îngrijiţi. A v e a şi pământ mult: o sută de hectare de *mülk sahib*—adică de stăpân deplin, de pe vremea turcilor.

Seit Isleam, ca şi vecinul nostru Bekir, tot aşa de bogat, nu vroia să-şi părăsiască, în ruptul capului, casa în care începuse pricopseala lui. Nu-şi schimbă portul şi felul de viaţă şi se ţinea tot după vechiul *adet*—după vechiul obicei şi tradiţia tătărească—aşa cum făceau, pe atunci, tătarii, chiar când ajungeau bogaţi şi cu vază. Fără să-şi dea seama, ei urmau, din pornire firească, porunca lui Genghiz-Khan, care nu a îngăduit niciodată ca tătarii lui să-şi facă aşezări temeinice şi mărete, pentru locuit şi să trăiască în belşug şi desfătări, ca noroadele pe care le înfrânsese şi le cotropise. El i-a ţinut în stepă, în *iurte*—în corturi de pâslă—şi a lăsat cu limbă de moarte urmaşilor lui, să nu le schimbe în trai uşor viaţa lor aspră, ca să fie, în vecii vecilor, mai cu vîrtute decât oamenii statorniciţi la pământuri sau în oraşe şi moleşiţi de trai bun. Aşa făcea şi Seit Isleam, tătar batrân; dar fecioru-său mai mare, Kerim, după ce fusese călăraş cu schimbul şi cunoscuse la Kiustenge—la Constanţa—negustori avuţi şi oameni pricopsiţi şi se spurcase la felul lor de viaţă, îşi clădise la Murfatlar, alături de căsuţa bătrânului, o casă mare, de cărămidă arsă şi acoperită cu olane. Adusese şi mobilă de la oraş şi se mutase numai el în noua locuinţă, unde, ferindu-se de ochii bătrânului, d u c e a viaţa rumânilor pricopsiţi de prin târguri.

De la casa măruntă a lui Seit Isleam, dacă urmai drumul mai departe, spre conacul ciocoilui, dai, la stânga, de o altă uliţă largă, unde se găsia geamia tătarilor şi în apropiere, gospodăria lui Hogea Cantemir, Imamul lor.

Casa lui Hogea Cantemir nu se asemăna cu niciuna din casele tătăreşti din sat. Era cladită tot din *chirpici*—din cărămidă uscată la soare—dar era înaltă, cu zidurile drepte şi tencuite, spoită cu var şi acoperită cu olane. Avea ferestre mari, cu cercevele vopsite în siniliu şi geamuri, prin care lumina zilei pătrundea în voie. Nu erau înţepenite, ca la alte case tătăreşti, unde de cele mai multe aveau, în locul lor, un ochi de geam, pus de adreptul în zid, fără nici un pervaz. Numai la dispărţământul cadânei şi fetelor, ferestrele, aşa cum e obiceiul, erau acoperite cu *cafasuri*—cu persiene—ca să opriască privirile trecătorilor, dar să nu împiedece lumina zilei, nici pe cei dinăuntru să priviască afară. Casa era înconjurată de un zid înalt, de chirpici, spoit cu var şi în jurul ei, Hogea Cantemir avea straturi de zarzavat, de flori şi câţiva curpeni de pepeni şi de dovleci albi, turceşti. Sădise şi câţi-va caişi şi migdali, aceştia fiind dintre pomii roditori cei ce au mai mult spor în Dobrogea; iar în mijlocul grădinii, unde avea un chioşc şi alături un havuz, pusese în cerc, în jurul lor, vre-o câţi-va salcâmi, care la Murfatlar cresc cât fagul şi dau umbră deasă şi răcoroasă ca a nucului.

Când treceai pe uliţa prăfuită, în dogoarea soarelui şi a vântului de vară, care la noi îţi usucă gâtlejul şi nările şi-ţi roşeşte pleoapele, nici prin gând nu-ţi venia că, dincolo de zidul înalt, e un colt de verdeaţă şi de flori, iar din dosul cavasurilor te privesc miraţi ochi visători, nevinovaţi şi blânzi ca de gazelă, ai copilelor de tătari. Musulmanii au ţinut întotdeauna sub pază şi au ferit de privirile străine tot ce li s-a părut lor că Allah a lăsat pe lume, mai frumos, mai gingaş şi mai fără prihană: femeile şi florile. Dar şi femeile, după cum spune un vechi stih de-al lor, sunt tot flori, însă lor Allah le-a dat şi grai omenesc.

Inăuntru, casa lui Hogea Cantemir era curată şi bine îngrijită. Pe jos nu avea pământ bătut şi lipit, cum era la mulţi tătari, chiar bogaţi, ci duşumea de scânduri de brad, pe care erau aşternute rogojini de papură şi peste acestea, scoarţe de lână, în culori vii. In colţul din spre sobă, era întins un covoraş persienesc, roşu, cu chenar de arabescuri şi la mijloc, un desemn, închipuind o săgeată mare, în ţesătura—*segedea*, cum numeşte un asemenea covor şi-i slujia Hogii pentru rugăciuni. Inainte de a îngenuchia pe el, Hogea Cantemir aşeza *segedeaua* astfel, ca vârful săgeţii să fie îndreptat spre Meca, oraşul sfânt al musulmanilor, unde se găseşte *Arusi Areb*, ce pe arabeşte înseamna *Logodnica Arabiei*. Aşa e numit sfântul templu pătrat, Kaaba, întemeiat de Allah, clădit de Patriarhul Abraham şi păstrând în el piatra căzută din cer, acum neagră, dar dintru început era un rubin, ce lumina întreg pământul, ca zorile dimineţei. De-alungul *pereţilor, pe duşumea erau aşternute saltele de lână, acoperite cu cergi şi de-asupra lor, până la înălţime de doui coţi*, erau bătute în cuie, pe pereţi, *chilimuri*, cu desemne de pomi, flori şi păsări şi în culori aprinse. O *sofra*—o masă rotunda, scundă, cu picioarele nu mai înalte de o palmă şi jumătate—era aşezată în mijlocul odăii şi în jurul ei, perne de lână, îmbrăcate în bucăţi de chilim, bune de stat pe ele, cu picioarele aduse sub sine, turceşte, cum se mai zice. Hogea Cantemir se aşeza la *sofra* nu numai ca să-şi întremeze trupul prin bunurile pământeşti, ce iau calea pântecelui, ci şi ca să-şi lumineze mintea şi să-şi împodobiască sufletul, prin citirea Coranului, iar uneori să prinză şi să aştearnă pe hârtie, gândurile fugare, dorurile inimii şi străfulgerările minţii.

O lampă cu gaz atârna într'un cui bătut în perete, între cele două ferestre ale odăii şi Hogea mai avea pentru luminat şi două sfeşnice de *tumbac*—de alamă—cu lumânări de seu, pe care le punea aprinse pe *sofra*, când citia sau scria. Alături de ele, se găsia întotdeauna *mucarniţa*, un fel de foarfecă, bună de scurtat festila, fiindcă aceasta se mistuia mai încet decât seul şi dacă nu era scurtată tot timpul scotea lumânarea fum. Colţul odăii dinspre uşă era prins de o sobă mare, oarbă, cum e numită, fiind-că avea gura ei în tindă, pe unde se facea focul cu paie, cu coceni de porumb ori cu ciurlani. Deasupra chilimurilor erau înţepenite cu piroane, rafturi de scânduri, pline cu cărţi şi hârtii; iar în dreapta şi în stânga lămpii, două stampe în culori, reprezentând, una pe Regele Carol I, al nostru, şi cealaltă pe Sultanul Abdul Medgid, al turcilor, amândouă în cadre de lemn şi acoperite cu geam.

In tinda mare şi încăpătoare era, în fund şi la dreapta de cum intrai, vatra, unde răspundea gura şi coşul sobei oarbe din odaie. Vatra, ceva mai ridicată, era aşternută cu cărămizi şi despărţită printr'un perete subţire, care scobora din tavan, până la o înălţime de un stat de om, socotită de la podea. Tot pe ea se găsiau câte-va pirostrii, un *cinghel*—un cârlig mare—spânzurat de o furcă înegrită de fum, un cuptor de copt pâinea de făină de orz, aşa cum manâncă tătarii şi alături, într'un dulap, tingiri, tăvi şi oale de aramă, ceanace, străchini şi farfurii, cu tot dichisul mesei.

Intr'un colt al tindei, pe un scăunel, se găsia o găleată de apă, rece, limpede şi bună la gust, aşa cum e apa de la Murfatlar, iar alături o *bărdacă*—o cană—şi agăţat într'un cui batut în perete, un *peşchir*—un prosop. In stânga uşii, de cum veniai de afară, era aşternut pe podea un sac şi pe el îşi aşeza încălţămintea oricine intra în casă şi se descalţa, aşa cum e obiceiul la musulmani. Prin partea stângă a tindei, intrai în încăperile cadânei şi fetelor, dar pe acestea, nimeni nu le văzuse niciodată, nici pe unele, nici pe celelalte.

* * *

HOGEA Cantemir se scula întotdeauna înainte de a se lumina de zi. Se spala într'un colţ al tindei, unde pe un scaun lunguet, de lemn de brad, dat numai la rândea, avea un lighian şi alături un ibric de aramă şi pe o farfurioară, o bucată de săpun făcut în casă. Colţul acela îi ţinea loc de *methara*, care în casele paşalelor şi a oamenilor avuţi e o odaie anume şi slujeşte numai pentru *tahora*—curăţenia trupească a musulmanului, înainte de rugăciune, aşa cum cere legea. Trecea apoi în odaia cea mare, unde păşia pe *segedea*—pe covoraşul de

(*Urmează în pagina 6.*)

Hogea Cantemir

rugăciuni—se așeza cu fața spre vârful săgeții, îndreptat întotdeauna spre Meca și începea apoi sobhul, care e prima rugăciune din zi și se face în zori: ridica amândouă brațele în sus, le ținea așa câte-va clipe, apoi le lăsa să cadă în jos, de-alungul trupului, îndreptând, în acelaș timp, privirea spre cer și chemând pe Allah atotputernicul—*Allah akbar*. Spunea apoi cu glas tare *Fatiha*—prima *surată* din Coran—și alte două sau trei *surate*, după zi. Îngenuchia apoi, ținând palmele sprijinite pe pulpe, se ridica din nou în picioare, îngenuchia iarăși, plecându-se până ce fruntea atingea *segedeaua* și-și ridică, după acea, doar trunchiul, rămânând tot în genunchi. Se mai pleca odată cu fruntea pe *segedea* și apoi se ridica încet, în picioare. Făcuse un *rakaat*—o închinăciune—și toate cele cinci rugăciuni zilnice ale musulmanului, *sobhul* din zorii zilei, *dhorul* de la prânz, *așrul* de la *kindi*, care e ceasul al noulea din zi, adică trei după prânz, de unde vine și kindia noastră, *mahrebul* dinaintea apusului soarelui și *elișaua* din târziul amurgului, cer fie-care câte patru închinăciuni.

După ce-și facea acasă *sobhul*, Hogea Cantemir se ducea la geamie, fiindcă tot el era și *müezin*, să cânte din minaret *ezanul*, care e chemarea la rugăciune a musulmanilor. Urca în minaret și ajuns în *șarf*—în balconul ce înconjoară ca un brâu, de jur împrejur, turnul geamiei—îi da ocol și se opria, cu fața spre miaza-zi, spre Meca. Închidea ochi, desfăcând brațele, ca pentru o îmbrățișare, le ridica apoi în sus, par'că mângâind cu ele, în mersul lor, trunchiul și capul. Își astupa urechile cu degetele mari, ținând palmele întinse și lipite de tâmple, de o parte și de alta a frunții și începea să cânte *ezanul*, cu glas limpede, sunător și prelung: *Allah akbar*—cânta el de trei ori, la început și urmă: *Esed en la illa ella Allah; esed en Mohamet Rassu Allah. Hai alla ensalat; hai alla Efallah. Allah akbar! La illa ella Allah!*, adică, în graiul nostru: *Allah e atotputernic*, cântat de trei ori și apoi: *Mărturisesc că nu e decât un Dumnezeu, Allah; mărturisesc că Mahomet e Profetul Lui. Veniți la rugăciune; veniți la închinare. Allah e atotputenic! Allah e unul singur!* După această chemare la rugăciune, care e și o mărturisire de credință, Hogea Cantemir trecea în partea de răsărit a minaretului, apoi în cea dispre miază-noapte și la urmă, în cea dispre apus, oprindu-se la fie-care parte și cântând acelaș *ezan*. La cel din zorii zilei, mai spunea tătarilor: *rugăciunea e mai bună decât somnul*. Așa a poruncit Mahomet, de când Bilal, întâiul muezin al nouei legi, intrând la el, pentru *ezanul* din zori, Fatima, soața lui cea mai iubită, nu l-a lăsat să-l cânte, spunându-i că Profetul e obosit de prea multă veghe și acum doarme.

—"Adevarat e", i-a răspuns Bilal, "dar rugăciunea e mai bună decât somnul". Mahomet, care avea somnul câinelui și se trezise la intrarea müezinului, l-a lăudat pentru osârdia și cuvioșenia lui și a poruncit ca, în vecii vecilor, să se spună la sfârșitul *ezanului* din zori, cuvintele lui Bilal: "rugăciunea e mai bună decât somnul".

Dar la Murfatlar, nimeni nu mai dormia după cântatul al douilea al cocoșilor și cei ce nu ieșiseră încă la câmp, la muncă, ascultau cu cuviință chemarea la rugăciune a lui Hogea Cantemir, chiar neînțelegând nimic din cuvintele Profetului.

După *ezanul* și rugăciunea din zori rostită și cântată în geamia goală, Hogea Cantemir venia acasă. Sorbia—vara, în chioșc sau în ceardac și iarna, în odaie, la *sofra*—o cafea cu caimac, dar fără zahăr și citia apoi din poemele arabe și persane; ori lucra în grădină, plivind și săpând zarzavaturile sau răsădind și stropind florile, în timp ce îngâna frânturi de *surate* din Coran, până ce se întorcea din nou la geamie, fiind-că slujia în ea toate cinci rugaciuni. Dar numai la *dhor*—rugăciunea de la prânz—și la *mahreb*—rugăciunea dinaintea asfințitului soarelui—mai venia câte-un moșneag gârbovit. Vinerea se aduna ceva mai multă lume, dar tot numai bătrâni, fiind-că îi e greu omului tânar și chiar matur, dar mai neputincios în fața ispitei și păcatului, decât celui ajuns în amurgul vieții, să fie *abdestli*, adică fără prihană și în deplină curățenie sufletească și trupească. Și musulmanului numai când e *abdestli*, îi îngăduie Coranul să intre și să se roage în geamie. Dar această cerință nu e din pricina asprimii sau preacuvioșeniei învățăturii lui Mahomet. Ea își are temeiul în slabiciunea și păcătoșenia firei și cărnii omenești, fiind-că legea Profetului nu silește pe nimen să facă, decât ce-i îngăduie firea și puterile lui, socotite așa cum le-a lăsat Allah pentru omul de rând; iar ascultarea ei, ca și îndeplinirea poruncilor Profetului, nu trebuie să scoată pe om din făgasul vieții lui de toate zilele. Legea lui Hogea Cantemir nu cunoștea nici taine, nici liturghie îngerească, așa cum ne-a dăruit-o Sfântul Ion Gură de Aur, nici izbăvirea, după care năzuie și păcătosul, ca și omul drept și nu se slujia în slavă și strălucire.

—"Allah știe totul și între el și om nu e nimeni, nici pe pământ nici în cer", spunea Hogea Cantemir. El nu se despărția niciodată de Coran, pe care îl purta într'un buzunar de-asupra inimei, fiind-că nu e îngăduit de datină musulmanului, sa-l poarte mai jos de cingătoare. Tot din pricina asta, copiii de tătari veniau la școală, cu sacul de cărți cu baiera scurtă, că-l purtau lipit de subțioară, fiind-că aveau în el și Coranul. Nici nu se jucau între ei, nici nu dădeau în câini cu el, cum făceam noi, copiii de rumâni, când ieșiam cu toții grămadă, din clasă, ca scăpați din pușcă.

Pentru tătarii din sat, Coranul slujia și drept carte de legiuiri și de stiință mireană, ba chiar de îndreptar de bună cuviință; dar mai presus de toate, vedeau în el cuvântul lui Allah, care—după cum spune un *hadit vestit*—"nu se ultă la chipul omului, nici la avutul lui, ci-i cercetează inima și faptele și nu ține seama de vorbă, dacă nu e urmată de faptă și nici de fapta care nu pornește din gând curat".

* * *

ÎN chioșcul grădinii lui Hogea Cantemir, ședeau, în jurul mesei, Părintele Ciocan, Primarul, care mă luase cu el și pe mine, pe atunci baiat la începutul gimnaziului din Constanța, Vălătuc, agentul sanitar—*doftorul*, cum îi zicea lumea în sat—Drăgan Dulgherov, bulgarul cu grădină de zarzavat în marginea satului și prăvălie de verdețuri și poame, în piață și Buruiană, picherul de la șosea, căruia lumea din Murfatlar și din satele de prin prejur, când îi vorbia, îi spunea cu mult respect, *domnule inginer*. Nici nu se putea alt-fel, fiind-că el împărția *contribuabilii*—e drept, cu multă bătaie de cap, cu gâlceavă și amenințări și niciodată fără nemulțumiri-după starea fie-căruia și-i punea la *prestație*, la șosea, cu *palmele* sau cu *carul*, cu două, cu patru sau cu șase vite. Odată pe an, în vacanța de Paști, Buruiană picherul tocmia patru baieți, din *Tinerimea studioasă*, să-i scrie chitanțele *constatând executarea, în natură, a prestației, conform Legei Drumurilor*, să-i facă tot felul de *Tablouri, State* și *Inventare* și sa-i pună rânduiala în condicile și corespondența lui *oficială*, cu *Serviciul Technic* al județului. Cu plata—*de la Stat*—ne spunea el "că *d'aia* e mica": un leu pe zi, de băiat, din zori și până târziu, în noapte, că mai scriam și la lumina lămpii cu gaz și pe de-asupra și mâncare la prânz, ciorbă de fasole cu murături, că eram în Postul mare ori ciorbă de miel, dacă nu sfârșiam locrul până în Sâmbata Paștilor.—"Prima noastra funcție la Stat și prima noastra simbrie de *intelectuali*—spunea râzând Remus Pașcă, băiat la gimnaziul din Constanța și el. Pe bună dreptate, fiind-că și Buruiană picherul, nu mai lumea din sat, socotiau drept *carturari* și *intelectuali*, pe niște băieți începători din gimnaziu și muncă intelectuală, scrisul chitanțelor de prestație la șosea, cu *adnotarea la talon*, listele de *contribuabili pe comune și categorii*, registrele de *intrare și eșire* și toate hârțoagele schimbate de picher cu *Serviciul technic al județului Constanța*.

Hogea Cantemir pusese pe masă pepeni verzi, pâine de orz, coaptă în ceaun, așa cum fac tătarii, tacâmurile trebuitoare, pahare, farfurii și o cană de lut, cu apă rece și proaspată, fiind-că musulmanului nu-i e îngăduit să bea vin. Aduse și o tingire mare, de aramă, plină cu pătlăgele vinete, împănate cu căței de usturoi, așezate în straturi și între ele, alte straturi de pătlăgele roșii, toate coapte la cuptor, în untdelemn grecesc, turnat peste ele din belșug. Mâncarea era fierbinte și când îi ridică ușurel capacul, aburii ce ieșiră, ne îmbătară de plăcere, cu aroma lor.

—"Asta *imam baialdi* estem, spuse Hogea Cantemir, surâzând mulțumit de buna primire a mâncării lui și urmă apoi: *leșin de la imam*, chemăm la el, cum poveste la mâncare asta estem."

—"Povestește-ne, bre, Hogea Cantemir Effendi, să știm și noi cum e întâmplarea, de unde i se trage numele mâncării ăsteia, cum nici la Sarai nu-i gătește Sultanului, *chebapci bașa*—spuse primarul, cu însuflețire în glas și poftă în privire. Era *muktarul*—cum îi ziceau tătarii mare iubeț de taclale, nu numai de mâncare bună, căreia să-i deschidă drumul țuica de caise și s'o așeze în stomac, vinul de Murfatlar; dar în casa Hogii, trebuia sa se multumiască numai cu apa, urgisită la masa primarului, din moși-strămoși și să-și dreagă gura, la sfârșit, cu cafeaua fără zahar, dar aromată și gustoasă.

Părintele Ciocan încuviință și el dorința Primarului, căruia îi săriseră în ajutor și ceilalti oaspeți. Blagoslovi ironic adunarea, cerându-i tăcere și ascultare și sfârși în chip de citanie a Apostolului: "din cartea preafericitului în legea lui Mahomet, Hogea Cantemir, citire".

Mulțumit și de mâncarea ce pusese dinaintea oaspeților și prietenilor săi ca și de dorința lor de a-l asculta poveștile, Hogea Cantemir începu, dupa ce-și mângâie binișor, cu mâna stângă, mustățile și barba:

"Uite, bre, cum poveste asta estem. Un imam, cum eu estem, avut grădină cu zarzavat, avut la beci, chiub untdelemn. Ama, imam văduv estem, singur estem, copii mari, la casa de la ei estem. Dimineață, facem imam *sobh*, cântăm geamia *ezan*, mergem pe urmă grădina. Culegem imam *patligean* vânăt, culegem *patligean* roș culegem usturoi. Culegem și spunem imam, când culegem, *surata de la masa pus* asta în Coran estem. Mahomet spunem acolo, Allah stapân la tot în lume estem, Allah vedem tot, fiți la voi om drept și frică de Allah aveți la voi. Intrăm apoi imam casă, curățăm *patligean* vânăt, curățăm usturoi, curățam *patligean* roș, punem tingire, un rând *patligean* vânăt, un rând *patligean* roș. Dăm gios imam la beci, punem tingire la cana de la chiub, învârtim cana și untdelemn curgem la tingire. Punem imam la cuptor tingire, mergen giamia, cântăm *ezan*, spunem *dhor*, întorcem imam acasă. Mâncare la cuptor gata estem, mâncare bun estem. Mâncăm imam și Allah lăudam."

Dar un dimineață, facem imam tot marafet asta cu *patligen* și usturoi, punem tingire la cana de la chiub, învârtim cana, ama untdelem nu venim la el. Untdelemn nu mai estem. Atunci imam, *aman, aman* strigam la el, când vedem nu avem asta bun mâncare. Leșin venim la imam și cădem cum mort, lângă chiub.

Venim vreme la *dhor*, venim vreme la *așr*, ama la geamia, nu cântam imam *ezam*—imam acasa beci, leșin avem.

—"Ce asta *fesat*, bre—ce turburare, adică—întrebăm ominii în sat, când vedem, imam nu cântăm *ezan*. Venim ominii acasă, căutăm imam și găsit la el leșinat, lângă chiub, tingire cu *patligean* ținem el la mână."

"Bre, asta mâncare, *imam baialdi*—adică, leșinul imamului—estem, zicem un tatar batrin și de atunci *imam baialdi*, asta mâncare chemam la el."

Ne-am ospătat cu toții, cu mare plăcere din *imam baialdi*—ul lui Hogea Cantemir. Îl socotiam tot atât de gustos, ca și ghiveciul, în care era mare meșter Drăgan Dulgherov. Știa bulgarul să aleagă zarzavaturile și să pună din fie-care, în măsură potrivită, ca dulceața și aroma tuturor la un loc și a fiecăruia, în parte, să se simtă în nări și pe limbă.

După mâncare, venia rândul pepenilor, apoi al cafelei. Hogea Cantemir punea feligenele pe masă și la fiert, în nisip încins cu cărbuni de lemn, atâtea ibrice mici de alamă, câți musafiri erau. Le veghea apoi cu mare băgare de seamă și drămuia fiertul, după cum vrea sa iasă cafeaua, cu caimac sau gingirlie.

—"Așa cafea, nici *cafegi-bașa* nu-i face Sultanului, la Ildiz-Kiosk spunea primarul, când gusta din ea, căutând și el să se mângâie, cum putea, de lipsa țuicii de caise și a vinului de Murfatlar, de la masa Hogii."

Pe când musafirii sorbiau tacticos din cafeaua fierbinte și unii din ei mai și fumau, Hogea Cantemir lua o carte din raft și începea să ne citiască poezii persane, *maraturi, ghazaluri, sahibiauri, mukataaturi, rubiaturi* și *mufradaturi*, sau, cum le spunem noi, elegii, gazeluri, ode, epigrame, catrene și distihuri, tălmăcindu-le în graiul nostru.

Dintre cei mai vestiți poeți persani—trei la număr și pe nume, Firdusi, din Thus, Saadi, din Șiraz și Hafiz, tot din Șiraz, cântăreț gingaș nu numai al dragostei, dar și al vinului, deși era dascăl în învățăturile Coranului—Hogea Cantemir îl socotia pe Firdusi, care a trăit acum vre-o zece veacuri, mai presus de toți. Cântărețul nefericit Firdusi își câștigase întâietatea, nu numai prin stihurile lui dumnezeești, dar și prin întâmplările fără pereche, întâmpinate în mult zbuciumata lui viață, pe care i-au făcut-o și mai amară încă, sfetnicii și slujitorii Sultanului său.

—"Sultan și *adam*—adică omul de rând—"bun estem la ei, spunea Hogea Cantemir, ținând cartea lui Firdusi pe genuchi și uitându-se blajin la noi, dar cu gândurile departe, ca și cum ar fi privit cum se desfășoară sub ochii lui, faptele petrecute acum zece veacuri, cate ne despărțiau de poetul urgisit." "Sultan—urma el, vorbindu-ne ca unor învățăcei—sus, aproape de Allah, ședem: bun estem Allah, bun estem Sultan; *adam* aproape de *toprac*—de pământ, de țarină—estem: bun estem *toprac*, bun estem *adam*. Ama, între el, asta vizir, asta vechil adică dregători—estem; nu bun estem. Asta vizir, asta vechil vindem la Sultan și facem suferință mult la *adam*. Viața mult frământată și plină de desamăgiri a lui Firdusi, era, pentru Hogea Cantemir, încă una din pildele vii pentru credința ce nutria și învățătura ce împărția el tuturor, că Sultanul și norodul sunt suflete bune și cu credință în Allah, dar vizirul și dregătorii sunt oameni cu suflet hain și fără lege, ce amăgesc și înșală pe Sultan și asupresc poporul."

În adevăr, poetul fără noroc Abdul-Kasim Mansur, numit mai târziu, de către Sultanul Mahmut Ion Sabuktagi, Firdusi, ce pe persienește înseamnă *Acel din rai*, fiind-că—spunea Sultanul—poetul preface adunarea, unde se citesc stihurile lui, într'un colț de rai, a scris acum zece veacuri poemul epic *Șah Nameh*—Cartea Domnitorilor, am spune noi. Însă cele șasezeci de mii de stihuri, în care a cântat întreaga slavă a împărăției Perșilor, presărată cu sfaturi și învățăminte înțelepte, pentru cârmuirea împărățiilor, nu i-au adus lui Firdusi, din pricina pizmei și uneltirilor vizirului și dregătorilor, decât nenorociri, năpăstii și desamăgiri, în loc de răsplata împărătească, promisă și dorită de Sultan.

După ce ne povestia viața nefericitului poet Firdusi, Hogea Cantemir ne tălmăcia din *Șah Named*, care începe ca o rugăciune asemănătoare celor din liturghia noastra:

"În numele lui Dumnezeu milostiv și iertător, în numele Atotputernicului Stăpân al sufletelor și înțelepciunii omenești;

"Cel necuprins de gândirea omenească, Stăpânul lumii, Stăpânul Soartei și Împărțitorul fericirii și nefericirii;

"Cel ce trimite Profeți printre oameni, Stăpânul timpului și al mersului soarelui, lunii și luceferilor pe cer și Cel ce le-a dat lor lumină;

"Cel ce e mai presus de orice cuvânt, de orice nume, de orice gândire.

"Dacă tu, om muritor, nu-l poți zări cu ochii tăi omenești, nu te mânia pe El, fiind-că nici gândul nu poate ajunge pâna la El ce e mai presus de orice măsură și de orice poartă un nume.

"Carele se ridică de-asupra acestei lumi și săgeata duhului și a minții omenești nu ajunge până la El.

"Dacă omul poate alege cuvintele sale, el nu poate alege decât pe acelea cu care dă un nume, *celor cunoscute* de el și le cunoaște pre ele; însa nimănui nu-i e dat a prețălui pe Dumnezeu, în slava Lui. Drept credinciosului nu-i mai rămâne decât să-și încingă frunea cu cununa supunerii și ascultării.

"Cum ar putea slăvi pe Ziditorul lumii, omul, cu becisnicia minții sale și sărbezenia graiului său omenesc? Lui nu-i mai rămâne decât să crează în ființa veșnică a lui Dumnezeu și să se stapâniască de a înșira vorbe deșarte și netrebnice. Să I se închine Lui și să se supună poruncilor Sale. Credința în Dumnezeu întărește inima omenească; dar mintea omului nu poate străbate vălul strălucitor al slăvii dumnezeești, nici ajunge până la El."

—"Are dreptate păgânul"—îl întrerupse Părintele Ciocan, care asculta cu mare luare aminte, cum Hogea Cantemir tălmăcia stihurile lui Firdusi. "Grăește ca Sfântul Ion Gură de aur al nostru și Dumnezeu trebuie să-i fi iertat păcatele și să-l fi iertat și pe el, că nu s-a născut, nu a trăit și nu a murit în legea Domnului nostru Isus Christos. Adevărat este, bre Hogea Cantemir Effendi, Dumnezeu e mai presus de înțelegerea noastră și noi nu putem să vedem din puterea și slava Lui, decât ce ne trimite El, pe măsura minții și înțelegerii noastre. Dar mai presus de minte, e credința, care te duce mai departe și te înalță mai sus decât mintea cea mai ascuțită și mai înțeleaptă. Uite, de pildă, cum spunem noi, mergi cale lungă și ajungi la o prăpastie adâncă și întunecoasă, de nu-i vezi fundul și largă, de nu-i zărești marginea cealaltă. Și peste prăpastie, nu e decât o punte îngustă, ca o muche de cuțit. Mintea îți spune că nu poți merge mai departe, că trebuie sa te oprești și să faci cale întoarsă, dacă nu vrei să-ți irosești viața, rătăcind pe marginea prăpastiei, fără să ai putința vre-odată să afli ce e în fundul ei și dincolo de ea. Ochii nu-ți pot duce pași, că ei îți dă măsura primejdiei si-ți prilejuiesc amețială; dar credința te întărește și te trece de partea cealaltă."

—"Așa estem, bre Papaz Ciocan. În crediță estem putere de la *adam*; asta de la Allah avem", încuviință Hoge Cantemir și urmă cu tălmăcirea din Firdusi:

"Dumnezeu a făcut lumea din nimic și din nimic a făcut pământul, apele, văzduhul și focul. El a dat făptură și viață dobitoacelor, dar nu le-a dat înțelegere, să poată deosebi fapta bună de cea rea și mai târziu a făcut pe om, care e cheia și stăpânul tuturor ființelor și lucrurilor de pe lumea aceasta. Capul și trunchiul omului se ridică măreț spre cer, drept ca trunchiul chiparosului. Omul are grai și minte și faptele lui izvorăsc din ea. El e cel din urmă în timp, dar e în fruntea ființelor făcute de Dumnezeu și lui nu-i e îngăduit să se lase amăgit de lucruri deșarte."

Toți urmariau cu încordată băgare de seamă cele ce citia Hogea Cantemir și din când în când făceau semn din cap, că așa e p r e c u m tălmăcia el; chiar și Vălătuc, agentul sanitar, căruia lumea îi zicea *doftorul*, dar îl socotia ca nelegiuit, de când îl văzuse răscolind măruntaiele și ciopârțind, împreună cu medicul plășii, doctorul Themo de la Medgidie, pe un biet drumeț găsit mort, la marginea satului.

Se făcu o tăcere adâncă și fie-care rumega în sine cuvintele înțelepte ale nefericitului și zbuciumatului Firdusi.

—"Asta, acum berechet estem", spuse Hogea Cantemir închizând cartea. Alta dat' mai departe mergem."

—"Ascultă bre, Hogea Cantemir Effendi, ce trebuie să facă omul la voi, la musulmani, ca să intre în rai?, întrebă Părintele Ciocan pe Hoge, când acesta veni din

(Urmează în pagina 7.)

Hogea Cantemir

nou în mijlocul nosru, după ce pusese cartea lui Firdusi la locul ei și mai făcuse rânduială în rafturile cu cărți.

—"Papaz Ciocan, răspunse Hogea, *Allah elaziz menan* —Allah e atotputernic și milostiv— în rai lăsăm la El pe cine mărturisim nu estem alt Dumnezeu decât Allah și Mahomet, Profet de la El estem—asta *sahada* cheman; dam dijma la sărac—asta *ezzecat* chemăm și ținem post de la Ramazan; cine putem, facem și hagialâc la Meca, la mormânt de la Mahomet."

Hagialâcul este ceremonia cea mai însemnată a Islamului și hagiului i se hărăzește *barakaua*, care e harul ceresc, dăruit musulmanului binecuvântat de Allah.

Hogea Cantemir făcuse hagialâcul la Meca. Era și hagiu și binecuvântarea lui Allah îl ridica și mai mult în vaza oamenilor din județ, și tătari și rumâni. Povestia cum a călătorit cu *menzilul*—cu poșta turcească—cum a trecut munți, călare pe catâr, cum a străbătut deserturi de nisip, pe cămilă și marea, pe corabie, până a ajuns să vadă sicriul lui Mahomet, care plutește în aer și sa bea apă din Zemzem, izvorul scos la ivială de Archanghelul Gavril. Se însufleția, când ne spunea, cum a săvârșit *omraua* care e slujba și închinăciunea de la Kaaba, cum a urcat apoi năvalnic, împreună cu ceilalți pelerini colina Arafa, în strigăte de *labika*, ce înseamna *la porunca Ta, Allah* și în fine, cum a luat parte la ceremonia de sfârșit, numită *vokuf*, adică *sus, în slava lui Allah*, după care apoi i s-a hărăzit binecuvântarea de Hagiu.

Toți ascultam cu mare băgare de seamă și uimire povestirea lui Hogea Cantemir și ne minunam de greutățile și încercările, prin care trece musulmanul, până ajunge să se numiască *Hagi*. Acum înțelegean noi, de ce la ei hagii sunt atât de respectați și ascultați și socotiți aproape de-opotrivă cu hogii.

—"Ama și la noi hagialâc este, bre, și hagii avem și noi"—intră nepoftit în vorbă bulgarul Drăgan Dulgherov, grădinar și zarzavagiu, cum s-a fost spus mai sus. "Tot așa cu minunății hagialâcul nostru, ca al musulmanilor este urma el fudul: întâi cu *menzilul* turcesc mergi, apoi Balcanii pe măgar treci și pe urmă cu carul cu bivoli până la Galipoli sau la Cavala, la Marea Albă, cum spuneti voi la Marea Egee, mergi. Acolo, pe corabie cu pânze te urci și zile și chiar săptămâni întregi, pe mare mergi. Când căpitanul corabia, în mijlocul mării sau în port să opriască vrea el, în mare un lanț lung aruncă și de capul lanțului o pisică cu ghiare de oțel legată este. Și de fundul mării, cu ghiarele pisica se prinde și corabia pe loc ține."

—"Cum putem asta, bre, Bai-Dragan"—îi răspunse Hogea Cantemir îngăduitor, pe când ceilalți îl priviau batjocoritor pe bulgar și gata sa-i umfle râsul, de nerozia ce spunea—, "cum intrăm asta pisică în apă, că pisică ferim el de udătura?"

—"O fi poate vre-un *marafet* de la corabie, cu numele de pisică"—vru sa-i vie în ajutor bulgarului, Părintele Ciocan—, "și tu crezi că e vorba chiar de pisică, în carne și oase. Și la noi zice rumânu *capră*, diavolului de dobitoc stricător, *capră*, sculei de tăiat pe ea, lemne, cu fierăstrăul și *capră* scaunului de la trasură; dar n'o să te crează nimeni, când vei spune că tai lemne sau că vizitiul șeade pe un dobitoc viu, cu coarne răsucite. Cine ți-a mai spus și gogorița asta, că de văzut, cu ochii tăi, nu cred să fi văzut"?

—"Hagi Jecu Sifonaru mi-a spus"—răspunse Drăgan cu hotărârea omului ce împărtășește un lucru auzit de la cine-va, care nu se poate înșela. "El Hagiu este—urma Drăgan—tot bulgar ca mine el este, dar la Sfântul Mormânt a mers el. De la el, din țara bulgarească, de la Sliven, cu alți bulgari, cu carul cu bivoli, a pornit el. La Galipoli, în țara turcească, au ajuns ei și acolo, pe corabie cu pânze s-au urcat. Capitanul, pe loc corabia ținea, cu pisică prinsă cu ghiarele de fundul mării și legată cu lanț de corabie. Când lanțul capitanul a tras, pisică de fundul marii s-a desprins și corabia, pe mare a pornit. Săptămâni întregi, până la Haifa, tot în țara turcească, dar în Asia Mica au mers ei. Acolo, din nou capitanul pisică în mare a aruncat și pisică din nou cu ghiarele, de fundul mării s-a prins și corabia pe loc, la malul marii, în port la Haifa, s-a oprit. Așa să stiți voi, că așa Hagi Jecu Sifonaru mie mi-a spus, cum eu vouă v-am spus și așa este, cum Hagi Jecu a povestit, că el Hagiu este"—sfârși Dragan țanțos și cu o hotarâre cu neputință de zdruncinat.

Toi izbucniră în hohote de râs și priviau batjocoritor pe bulgar, dar găsiau pricină și desvinovățire la dârzenia cu care el nu vrea să dea înapoi cu o iotă de la neroziile povestite, spunându-și oamenii, din câte văzuseră și pățiseră ei în viața, că așa e neamul lui bulgaresc, încăpățânat. Hogea Cantemir însă, zâmbia numai, îngăduitor așa cum era el, iertător de toate și îndelung răbdător find-că—spunea el—"Allah iartă tatarului, lenea, rumânului, lauda, țiganului, minciuna și bulgarului, prostia și încăpățânarea. Totuși, nu vroia să-l lase pe bulgar să creadă asemenea nerozii, ca să nu le mai povestiască și altora.

—"Uite, bre, Bai-Dragan, spuse Hogea Cantemir împăciuitor, întrebare facem și la *muktar*. El carte știm și lege rumânească și papistașe cunoștem la el și la patru neamuri străine, pe limba lor, vorbim el. Spunem, bre, Effendi Muktar, dacă scriem carte, estem pisică, așa cum Bai-Dragan poveste facem? Sfârși Hogea Contemir, așteptând în liniște răspunsul.

Primarul mai auzise și de la alți bulgari, care vorbiseră cu hagii din neamul lor, despre pisica năzdrăvană, cu ghiare de oțel, legată cu lanț și aruncată în mare, să ție corabia pe loc; dar îi găsise *merchezul*, adică rostul și partea simțitoare a gogoriței ăsteia.

—"Bre, Bai-Drăgan"—îi vorbi primarul lui Drăgan Dulgherov—pe limba voastră, bulgărească, pisică se chiamă *kotka*, iar cuvântul *kotva* înseamnă ancoră. Ce bulgar o fi fost întâi la hagialâc, la Sfântul Mormânt, o fi povestit la ai lui, cum a mers pe mare cu corabia și cum se opria corabia pe loc, atunci când căpitanul ei arunca în mare o *kotva*—o ancoră—care era legată de un lanț lung și capătul celalt al lanțului, prins de corabie. Dar bulgarii, care nu văzuseră în viața lor mare și corăbii, când auxiau de *kotva*, adica ancoră, sculă necunoscută lor și cuvânt fără nici o noimă, pentru ei, credeau că e vorba de *kotka*, ce înseamnă pisică. Asta, mai cu seamă, dacă o fi fost vre-unul din ascultători nițel fudul de ureche. Și de-aici, toată povestea bulgarilor voștri, cu pisica năzdrăvană.

—*Tuca na glava*, striga vesel Drăgan, ciocănindu-și de câte-va ori, cu degetul arătator îndoit, capul, ca pe un pepene, când îl încerci dacă e copt sau nu. —"*Aferim*, bre, Hogea Cantemir Effendi și tu, Papaz Ciocan și tu, Muktar", mai spunea el, hiritisind pe Hogea Cantemir, pe Părintele Ciocan și pe Primar și vrând să le spună că ei au multa minte în glavă. Pe când ceilalți râdeau cu poftă, afară de Hogea Cantemir, care-și mângâia mustățile și barba, Dragan rămânea uimit, ca după o mare descoperire. Apoi de-odată se lumină la față, ca și străbunul lui, Dedu Ivan, care credea că a scos luna din puț, după cum spun poveștile noastre.

Alte-ori Hogea Cantemir ne citia, tot din cărțile lui Firdusi, despre vitejiile voinicului Gihanghir, care e frate bun cu Făt-Frumos al nostru și cu alți Feți-Logofeți, din baladele populare bulgărești, muscălești, nemțești și chiar galice; ori ne tălmacia din cărți turcești, stihuri de-ale poetului Baki ori întâmplări și descrieri deale vestitului istoric și geograf Hagi Kalfa; dar nouă ne plăceau mai mult fabulele și inprăvile lui Nasr-ed-din, hoge și învățător la Sivri-Hisar lânga Konieh, vechiul Ikonion, în Asia mică. Unele din scrierile lui au fost răspândite în popor și la noi, de Anton Pann și autorul lor a ajuns de poveste, sub numele de Nastradin Hogea. Și astăzi—ne spunea Hogea Cantemir—mormântul lui Nasr-ed-din Hogea e îngrijit și cinstit la Ak-Șekir, în Asia mică, iar după tradiție, vestitul Timur-Lenk sau cum i se mai zice în cărțile apusene, Tamerlan, cumplitul cuceritor mongol, îmbunat și înveselit de fabulele și poveștile glumețe și de multe ori fără perdea, ale lui Nasr-ed-din Hogea, i-a crutat orașul, nedându-l, ca pe celelalte, jafului și focului, iar pe locuitorii lui, sabiei și robiei.

Intre multe povești de-ale lui, aflate de la Hogea Cantemir, mi-amintesc de una, pe care ne-o spunea, de câte ori vrea să ne arate, că omul găsește temei, și desvinovățire, la ori-ce faptă a lui, ori cum ar face-o și ar întoarce-o: Nasr-ed-din Hogea, cum mergea odată vara, pe arșiță, la câmp, s-a oprit în marginea drumului, să mai răsufle și să-și potoliască setea cu un pepene verde, ce-l avea în tolbă. A tăiat, cu cuțitul, pepenele în felii, în lung și l-a mâncat, lăsând pe coji, miez roșu, gros de un deget.

—"O să treacă oamenii din sat pe aici și o să-și spună, când vor vedea cojile cu atâta roșu pe ele: "bre, ce *ciorbagiu*—ce boier— o fi mâncat pepene verde aici, că numai ciorbagii manâncă așa cilibiu—și-a zis Nasr-ad-din fudul.

Când să plece, Nasr-ed-din Hogea privi cu părere de rău miezul roșu, lăsat pe coji. —"Păcat, de bunătate de harbuz, să-l ciuguliască ciorile"— își zise el—și cum nu-și potolise bine setea, începu să roază cojile cu dinții, până le-a lasat albe de atâta ros.

—"Bre, tot un *ciorbagiu* o să spună lumea, că a mâncat aici"—își zise din nou Hogea: *ciorbagiul* nu umblă pe jos, merge pe măgar. S-a oprit *ciorbagiul* aici, s-a dat jos de pe măgar, a mâncat el pepenele și pe urmă a dat măgarului cojile să le roază."

Venise vremea *mahrebului*—rugăciunea de la mijlocul după-amiazei. Hogea Cantemir se pregătia să plece la geamie, să cânte *ezanul*, din minaret și să facă apoi, în geamie, slujba *mahrebului*. Noi oaspeții îi spuserăm pe rând, câte un *teșekür ederis*—adică "mulțumim dumitale"—însoțit de un *talâm*—de o plecaciune, după obiceiul tătăresc și apoi plecarăm fiecare la treburile lui.

Va urma.

P O E Z I I

Si-a rasarit

Intru amintirea vărului meu Slt. Al Filimonescu, decorat cu "Mihai Viteazul", căzut în stepa kalmucă.

Și-a răsărit acum când scriu
din putredul albit sicriu...
icoana munților Carpați
cu mii de frați
întemnițați...
Toți trec în marș
la față arși,
încătușați,
înlănțuiți,
bătuți cu pietre
și huliți...
Și-au răsărit acum când scriu
trei frați
căzuți la Stalingrad—
sub cer de sânge
și nomad...
Și-au răsărit pe Volga sus
unde-i crucificat Isus...

Si-o sa-mi fie dor

"Și-o să-mi fie dor...
de fata mamii"
în celula neagră
de un veac...
"Și-o să-mi fie dor"
în ocna morții,
printre muribunzi
în lanțuri și fior...
Când doar zidul muced
plin de apă,
picurândă de sus de pe tavan—
sapă groapă...
fratelui Ștefan!
"Și-o să-mi fie dor
de fata mamii"
Cătălina,
zână din povești
ce 'n vis tresalți nevinovată...
și pe taica scump îl pomenești!
"Și-o să-mi fie dor
de fata mamii"
după gratiile reci
ca ghiața...
Păn'la toamna galbenă
ca luna,
când s'o stinge
lacrima,
viața!

Al. Silistreanu.

Imn pentru hramul adormirii

In țarcu-acesta, străjuiți de flinte,
Cu ce să-ți prăsnuim plecarea, Doamnă,
In stol de îngeri, peste nori, 'nainte,
Spre tronul fără noapte, fără toamnă?

Noi n'avem flori cu bucle aurii
Din care să'mpletim chenar icoanei,
Nici smirnă, s'o topim printre făclii
In neagra desnădejde a satanei.

Și dac'am vrea să-ți încrustăm pe piatră
Un legământ plecat de închinare,
Noi nu suntem stăpâni pe nici o vatră
Ca s'o grijim vremelnic în altare.

In stepa cu ostateci înjugați
N'au înverzit decât cununi de spini
Pentru calvarul ochilor scuipați
Sub care te-ai oprit ca să te'nchini.

Pe ușile de har, împărătești,
Am zugrăvi arhangheli vestitori
Cu chipur'le pe cari le întâlnești
Oriunde Te arăți prin închisori.

Tu singură, în strai de curcubee
Ai primenit nădejdea'n dăinuire,
Și n'am știut alt farmec de femee,
Mângăetoare mamă, fără mire.

De pretutindeni vii: din flori, din ghimp,
Din ochi de lup, din stânci și din apus,
Tu care-ai adormit fără de timp
Și-alini cu mâna pusă pe Isus.

In templul suferinții noastre-aduci
Odăjdii pentru slujbele de hram,
Când brațele ni se desfac de cruci
Și din robii, se'nalță'ntregul neam.

Virgil Vasiliu.

Gales, 15 august 1953.

Ion Voda cel cumplit *

Pornit-a Turcimea cât frunza și iarba
Voind a stropșire cumplitul voivod,
Ce stă cu mândrie, iubit de norod...
Ci mâna-ș petreace viteazul prin barbă
Și ochii—și aruncă, pe jilavul glod.

Iar fruntea și-o naltă, făcând jurământ:
Oștire-i puțină, nici puște, nici hrană,
Nici apă nu iaste și-armia dușmană
Venit-a să'ncalce pământu-ne sfânt!

Boiarii degrabă ar vrea să se'nchine
Păgânei armate, decât ca să moară
Pe câmp de bătaie și oastei creștine

Rușine să-i facă în ultimă oară!
Voiu merge la moarte și numai prin mine

Va crește mândria din nou preste țară...

I. G. Dimitriu.

* *Din volumul manuscris "Letopiseț de Veacuri".*

DEJUNURI LITERARE

de C. XENI

DINTRE toate amintirile tinereței, nici una nu mi-e mai prețioasă, mai caldă și mai neuitată, decât amintirea dejunurilor pe care la oferea poetul Alex. Vlahuță în fiecare Duminică, unui cerc de amici. Un cerc ales și restrâns. Tot d'auna acelaș. Să-i cităm: Patriarhul mesei, înconjurat de o venerație impresionantă, era pictorul N. Grigorescu. Era și cel mai în vârstă. Apoi nelipsiți I. L. Caragiale, George Coșbuc, Barbu Delavrancea, o doamnă stimată de toți, doamna Gâlcă, tovarășa de viață a lui Vlahuță. Ea prezida. In sufrageria plina de covoare românești, unul mai frumos decât altul, o masă boerească. Fața de masă albă ca zăpada, cu broderii de Karlsbad ca și paharele de cristal greu, niciodată mai puține de trei și de diverse mărimi. Pentru o societate de artiști și pentru o vreme când literatura și arta nu aduceau deloc lux și bogăție, somptuozitatea acestor dejunuri putea pare exagerată. Dar nu era așa. Căci dacă Vlahuță, băiat de obscur țăran din Moldova, când l-am cunoscut și eu, trăise în tinerețe mulți ani de sărăcie, atunci când aveam favoarea să-l frecventez, avea două surse de abundentă. Spiru Haret, ilustrul ministru al Instrucțiunii Publice și al Artelor din guvernele brăteniste, aprecia mult pe Vlahuță și-l însărcinase să scrie "România Pitorească", prilej de a'l îndemniza cu oarecare lărgime. In acelaș an îl numise în cadrele budgetare: un inspectorat cultural oarecare, cu o destul de amicală remunerație lunară, pe deplin meritată dealtfel. A doua sursă de posibilități i-o oferea mica avere ce poseda Dna Gâlcă, fiica unui înstărit agricultor din Râmnicul Sărat, din Puești.

Alex. Vlahuță era atunci văduv. Divorțase de soția lui pe care o adorase. Un adulter al cărui erou fusese chiar cel mai intim prieten al său-scriitor de seamă și el-un adulter care, transpus în romanul său *Dan*, îl sdruncinase adânc, a dat poetului hotărîrea fermă de a nu se mai căsători niciodată. Nu putea pricepe cu nici un preț ceiace i se întâmplase aievea. "Gândul meu se sbate încă între vis și adevăr"... scria el sângerat, evocându-și durerea în versuri. Dar și singurătatea îl apăsa. O prietenie serioasă cu o femee cuminte... De ce nu? Și întâlnind pe dna Gâlcă, serioasă, plină de tact și de discreție, atașată de frumusețile literare, Vlahuță a crezut că și-a găsit în adevăr o tovarășă de viață de vârsta și seriozitatea lui.

Dejunurile literare din etajul IV al Palatului Funcționarilor Publici de la șosea, erau și ele opera frumos alcătuită a dnei Gâlcă. Se vedea peste tot mâna femeei și se vedea iubirea cu care totul apărea rânduit. Și ce nu se punea pe masă la aceste plăcute dejunuri? Era ceva însă care nu puteau lipsi: icrele negre tescuite. Nu se admitea masa fără ele. Și deși "negre", ele luminau masa numai de cât. Venea o cegă, urma un nelipsit curcan crescut cu grijă la via din Dragoslaveni a dnei Gâlcă, curcan așezat pe o largă canapea de varză călită, apoi brânzeturi, o "tortă" multicoloră și, ca final, noul fruct de pe vremea aceea, parfumat și scump, ce purta frumosul nume de "mandarine". Vinurile? Erau delicioase. Mai mult nu e nevoie să spun. Căci conmesenii nu erau străini în materie. Departe de asta! Și mai ales pe Delavrancea nu-l puteai mulțumi cu orice...

Dejunul se anima tot mai mult, glumele și vorbele de spirit curgeau fără economie, dar între conmeseni fiecare participa cu caracterul firii sale intime. Cel mai tăcut sta în capul mesei "domnul" Grigorescu. Chel și cu o mică mustață albă tăiată scurt, ochii săi negri, mici și extrem de vii, urmăreau fiecare vorbă a celorlalți. Dar pe a lui n'o auziai niciodată. Prestigiul lui domina pe toți. Câte odată zâmbea puțintel, dar puțintel. Totul era proporționat la acest mare artist: era mic, slăbuț, tacut și timid.

Avea mari asemănări cu Vlahuță și la fizic și la moral. Deaceea se simțeau frați. Pe Caragiale însă, Grigorescu nu-l "făcea haz" cum se zice. Inteligența lui agresivă, tendința lui spre paradox, ironia lui neîncetată, îl intimidau pe blândul bătrân.

Un alt timid, un alt mare tăcut era George Coșbuc ale cărui "Balade și Idile", de curând apărute, îi daseră o celebritate răsunătoare. Frumusețea limbei, simțul poetic, noutatea inspirației sale, optimismul fermecătoarelor sale idile, daseră lui Coșbuc o aureolă literară ce contrasta isbitor cu feciorelnica lui modestie și timiditate. Fire suferindă, părea bolnăvicios și n'a trăit mult. Figura lui slabă, încadrată de o mică bărbuța roșietică, nu trăda în nimic pe strălucitul autor despre care se vorbea în orice casă. Am impresia că Coșbuc-ardelean până în vârful unghiilor-nu se adaptase felului nostru de a fi. De aici, poate, rezerva vieții lui, timiditatea lui excesivă de câte ori se simțea într'un cerc de "regățeni".

Dar mă grăbesc să spun că în jurul acestei mese elegante nu erau numai timizi. Erau acolo doi vorbitori plini de vervă și plini de talent. Erau Caragiale și Delavrancea. Conmesenii nu adormeau niciodată. Celebru și el prin piesele ce făceau furori în acea epocă, autorul "Scrisoarei pierdute" era socotit de toți tovarășii de masă nu numai ca un mare talent, dar ca cel mai inteligent dintre toți. Și așa era. In oricare discuțiune, indiferent de subiect, literar, științific sau politic, toți așteptau părerea lui Conu Iancu. Și toți erau siguri că el va interveni fără multă întârziere. Privind prin ochelarii ce nu-l părăseau, privind surâzător în dreapta și apoi în stânga cu un surâs plin de ironie, părea că vrea să spună: "Nu știți nimic, proștilor. Să vă spun *eu* cum stă chestia". Și în adevăr, originale și atrăgătoare, ideile lui se desfășurau "agale" într'o admirabilă limbă românească, cucerind încet-încet, printr'o scamatorie de argumente, chiar și pe cei de altă părere. Vlahuță îndeosebi îl savura. Numai când Delavrancea, orator din naștere, se decidea să intervină, atunci când credea el că ceeace spunea Iancu prea "era lată", numai atunci discuția se anima dintr'odată. Căci Caragiale nu iubea nimic mai mult ca paradoxul. Când ziceai alb, el spunea invariabil că e negru. Inteligență și spirit avea prea destul pentruca verva lui să nu te cucerească.

Vlahuță, Grigorescu și Coșbuc erau calzi partizani ai stilului românesc în arhitectură. Grație influenței lor, casele de stil românesc în București se înmulțeau văzând cu ochii. Multe, frumoase. Caragiale era foc!

—Ce stil românesc, domnule? Habar n'ai onorabile! E stilul bizantin bisericesc, adică un stil bazat pe principiile religiei de renunțare la plăcerile lumești. Lumină puțină, adică întuneric și tristeță. Deaceea ferestre mici, ziduri groase de mânăstire, absurditate arhitectonică!

Furtună de protestări indignate din partea naționaliștilor. Blândul Grigorescu era dezolat să audă așa ceva. Se uita când în farfurie când în tavan. Delavrancea începu lupta. Vlahuță îl susținea. Conu Iancu însă nu-și ieșea din calmul său ironic și din când în când mai venea cu un pachet de argumente. Drept să spun, dacă argumentarea lui Caragiale nu mă convinsese pe deplin, nu mă lasase nici indiferent. Masa a durat mult de data asta. Dar sacrilegiul discuțiunii dovedise iarăși ce variate și întinse cunoștinți de tot felul avea "Conu Iancu".

Toți cunoșteau adevărata manie ce avea spiritualul autor dramatic în chestia punctuației. Un articol cât de mic, o scrisoare cât de anodină, nu scăpa de lupa severă a examenului de punctuație. Virgula și punctul aveau pentru el o însemnătate care pe mulți îi făcea să surâdă. Și când la dejunurile de sus ,din frumosul apartament al poetului, discuțiunile serioase căutau o ieșire, iată pe Delavrancea intervenind:

—Ia mai învață-ne Iancule ceva cu punctuația.

—Să vă învăț, stimabile căci voi punctuați prost. Și verva lui conu Iancu se deslănțuia.

—Cum punctuați voi, domnilor, propoziția următoare: Omul care a plecat de aici e o hahaleră?

—Omul, virgulă, care a plecat de aici, virgulă, e o hahaleră, ripostă repede. Delavrancea.

—Hahaleră ești dumneata, domnule orator. Nu e așa, nu e așa. Nu. Nici o virgulă n'are rost aici căci strică chiar sensul ideei. După punctuația ta *omul* e o hahaleră, ceeace nu e exact decât pentru tine. Ideea exactă este că omul care a plecat de aici e o hahaleră. Nu altul. Nu omul în genere. Deci nu două virgule ci nici una, domnule.

Firește Caragiale avea dreptate. A fost învingător. Dar Vlahuță care scotea p'atunci "Semănătorul" împreună cu G. Coșbuc, interveni cu o mică anecdotă, povestind cum Caragiale, după ce de două ori și-a corectat singur o nuvelă pe mesele tipografiei din str. Regală, a plecat cu trenul la Ploești. Dar în drum i s'a părut că într'o anumită frază pusese o virgulă prea mult. La prima stație se dă jos din tren și expediază lui Vlahuță o lungă telegramă implorându-l să se ducă repede la tipografie, să oprească imprimarea revistei și să-i șteargă o nenorocită de virgulă! Părul creț, și imens al lui Delavrancea tremura de râs.

Conversația acestor Duminici era în genere alimentată de subiectele zilei: câte o apariție a unui nou volum, aprecieri asupra nouilor talente și prea adesea subiectele politice ale zilei. Aici divergentele erau mai dese. Caragiale admira pe Take Ionescu, Delavrancea pe Brătianu. Ce de înțepături, uneori pline de haz! In 1906 când Take Ionescu alcătui noul său partid, Caragiale s'a inscris în el numaidecât. Și a devenit chiar orator.

Doamne, ce frumoasă epocă! Ea mi s'a fixat în suflet cu atâta intensitate încât și azi, când atâtea decenii îmi apasă umerii, amintirile de mai sus, și câte altele, trăesc încă vii și calde în sufletul meu...

* * *

Dar vreun cititor exigent m'ar putea întreba: toate bune, dar ce căutai dta în acel areopag așa de ales? Fie-mi permis să răspund cu toate smerenia.

Apăruse în acel timp revista săptamânală "Semănătorul". Mare eveniment în lumea literară, căci pe frontispiciu figurau ca directori două nume mari: Vlahuță și Coșbuc. Orice poezie, orice articol trecea prin mâna lui Vlahuță, om mult mai viu și mult mai activ decât Coșbuc. Era și mai totdeauna în Ardeal. Eram atunci foarte tânăr. De abia depășisem majoratul. Dar literatura mă pasiona mai mult, puțintel chiar mai mult decât... facultatea de Drept deși o frecventam dealtfel destul de conștiincios. Dacă aș îndrăzni oare să trimit ceva la "Semănătorul"? Mai mult decât un refuz pur și simplu nu mi se putea întâmpla. Zis și făcut. Aveam o traducere în versuri-destul de bunișoară-a "Cântărețului", celebra poezie a lui Goethe. Ce fericire; Traducerea mea apare în "Semănătorul". Prind curaj și trimit ceva în proză: impresiile de noapte într'un ajun de Crăciun. Erau colorate cu un oarecare humor. Publicate și aceste impresii de Calea Victoriei. In fine a treia îndrăzneală: trimit un articol critic asupra jocului dramatic cu care stârnise mare admirație Agatha Bârsescu. Juca tocmai atunci la Teatrul Național. Articolul apare integral. Ba încă ceva nou. Vlahuță la "Poșta Redacției" scrie: Domnului C. X. Vă rog treceți pe la redacție. Ce bătăi de inimă în pieptul meu juvenil! Redacție însemna tipografie. Mă duc chiar în ziua aceea. Intr'un mic local negru, afumat și fără aer, Vlahuță lucra la cocorecturi. Ii spun numele meu și ochii săi adânci, mari și negri, îmi acordă îndată un surâs binevoitor. N'am să repet, firește, aprecierile amabile ale poetului. Dar m'a încurajat nu numai să scriu înainte dar și să viu să-l vizitez la el acasă. Incântat de atâta bunavoință, n'am întârziat s'o fac. Și iată-ne prieteni și iată-mă invitat la Duminicile delicioaselor dejunuri. Eram acolo cel mai tânăr, cu mult cel mai tânăr.

Dar mai era uneori încă un tânăr, cu câțiva ani însă mai în vârstă: era tânărul poet ardelean Șt. O. Iosif. Sensibilitate pesimistă, vers clar și corect, el era deja cunoscut deși n'avea decât vreo 25-26 de ani. Tăcut și el. Timid și el. Mereu congestionat și apăsat de gânduri. El a scris mai târziu cântecul "La arme".

Și iată în puține cuvinte cum ajunsesem eu în acel ilustru areopag. Acum fie-mi permis să spun și cum *am ieșit* din el.

Imi trecusem licența și mă găseam la o răspântie de viață. Afară de mama nu aveam nici o rudă. Problema existenței, problema viitorului se punea în fața mea, gravă și imperioasă. Sa rămân în literatură? Să încep o carieră juridică? Un chin sufletesc! Când iată că la reluarea dejunurilor literare, Vlahuță pe neașteptate spune conmesenilor că vor avea regretul să mă vadă plecând din mijlocul lor. *Mi-am dat licența și sunt înclinat să intru în magistratură în cine știe ce fund de țară*... Caragiale rupse tăcerea și, spre mirarea celorlalți, îmi spune amical... "Bine faci tinere. Oricât talent ai avea, tot mai bine în magistratură decât să mănânci în fiecare noapte cartofi copți pe mesele de lemn ale redacției".

Profundă mirare la toți. Dar ceeace spunea așa de pitoresc și de deprimant omul care îndurase multe în viața lui, avea atunci un fond de adevăr. Cultura generală nu era p'atunci răspândită în România. Cititorii literaturii nu erau mulți. Câștigurile-afară de rari excepții-nu ofereau artiștilor o viața comodă. Literatura însemna p'atunci sărăcie. Dar Vlahuță care dorea mult să mă păstreze, îi ripostă cu destulă vervă:

—Grecule, n'ai deloc dreptate. Și eu fac literatură și vă pot da-nu cartofi copți-ci pe o masă curată vă dau icre negre, curcan pe varză și chiar mandarine! Băiatul scrie frumos și va face carieră. Are ceeace noi nu prea avem: are humor englezesc. Iată, eu nu-l am. Iar tu Grecule, ai spirit, ai ironie, dar humor n'ai nici tu.

Zile și nopți m'a chinuit indecisiunea... Până în cele din urmă, cu inima tristă, am preferit Baroul.

Am făcut bine? Am făcut rău?

Lausanne, 1957.

DIN LIRICA MACEDO-ROMANA

Dorlu a gionelui

de George MURNU.

Un gione cu jale multă
Imnă ș'cântă 'n cale,
Și pădurile ma lu-ascultă
Și-ațea vearde vale:

—"Si-am cupii cum nu-are altu,
Si-am și-ună fălcare,
S'bag cășeri pri munte-analtu,
S'hiu un celnic mare.

"Irghilii di cali și iape
S'pască tu vuloagă
S'ved cum padea nu-li încape
Di lișor țe-alagă.

"Di mulări cărvane lungă
Chiprile si-asună.
Pân' di Cărădă si-agiungă
Ș'până di Sărună.

"Și pri munte, tu pădină,
Tu curii mușeate,
Casa si- si-ñi alghească 'mplină,
Canda-i 'nă palate.

"Doli-aclo, lea pirușană
Tine nveastă, mine gione,
S'nă bănăm hărzita bană
Ș'vrearea s'nu-aibă sone."

Dorinta flacaului

Un flăcău cu jale multă
Umblă și cântă pe drum.
Și pădurile tot îl ascultă
Și acea verde vale:

—"Să am turme cum nu-are altul,
Să am și o fălcare,
Să pun cășerii pe munte de-asupra
Să fiu un celnic mare.

"Erghelii de cai și iepe
Să pască în poiană,
Să văd cum padina nu-i încape
De ușor ce aleargă.

"De catâri caravană lungă
Talăngile să sună,
Până la Cărădă să ajungă
Și până la Salonic.

"Și pe munte, în padină,
In pădurici frumoase,
Casa să-mi albească plină,
Parcă-i un palat.

"Amândoi acolo, fă pirușană
Tu mireasă, eu flăcău (mire),
Să ne trăim dăruita viață
Și iubirea să nu aibă sfârșit."

Note.—*Transpunere în daco-română de V. P.*

DIKTATUL DELA VIENA

de G. A. Pordea

ARBITRAJUL dela Viena din 30 august 1940 constitue—din punct de vedere juridic—un caz tipic de *Diktat*, formă de convenţiune internaţională negociată şi semnată sub presiune şi prin violenţă, intrată din nefericire în technica diplomaţiei moderne.

Se ştie că Arbitrajul dela Viena nu a fost niciodată ratificat de către România, şi că marile Puteri au refuzat —prin declaraţiuni exprese să-l recunoască, considerând că a fost impus prin constrângere.

Absurditatea sentinţei emise demonstrează suficient prin ea-însăsi că ceeace s'a urmărit nu a fost reglementarea echitabilă a unui aşa-numit litigiu, ci în mod exclusiv desmembrarea României. Acest "*clearing* teritorial" —după expresiunea Profesorului Gheorghe Brătianu— a creat o *stare de fapt* care nu s'a transformat niciodată în stare de drept.

Cu toat acestea, dacă cei patru ani de stăpânire maghiară în Transilvania septentrională pot fi socotiţi într'o perspectivă istorică —pe bună dreptate— doar ca un simplu artificiu strategic camuflând o ocupatiune de răsboiu, —aceiaşi relativ scurtă perioadă, privită din punct de vedere national, dobândeste o semnificatiune intens dramatică. Pe acest plan, nu pot fi uitate mai ales suferinţele a mai bine de 1.300.000 Români populând regiunea oferită de Puterile "Axei" Ungariei, dar nici anumite aspecte ce se pot caracteriza cel puţin ca supărătoare ale politicei interne româneşti, în momente din cele mai grave ale existenţtei Neamului.

In lumina acestei perspective şi la o distanţă de şaptesprezece ani nu pare lipsit de interes a se reaminti —cu titlu documetar— etapele acestui dureros eveniment,— cu atât mai mult cu cât scrierile, notele, şi memoriile (publicate), menite a fi vărsate la dosarul istoric al acestei perioade frământate, nu abundă.

* * *

Intre anii 1920 şi 1940, politica externă a României, reportată la obligaţiunile sale internaţionale, poate fi calificată ca integră şi corectă, observând în mod principal: respectul absolut al Tratatelor de pace, promovarea policiticei pacifiste si încrederea în opera Societătii Naţiunilor, consolidarea legăturilor de sinceră amicitie cu Statele Micei Inţelegeri, solidaritatea cu Ţările balcanice, şi —mai presus de orice— menţinerea alianţelor cu marile Puteri occidentale.

Mica Inţelegere şi Pactul Balcanic erau destinate a combate, pe bază de alianţe defensive, pe de-o parte politica de revanşă si revizionismul Ungariei, iar pe de altă parte iredentismul bulgar în spaţiul balcanic. Ambele construcţiuni constituiau pacte regionale aducând o garantie incontestabilă de pace si de stabilitate.

Cu Polonia, România întreţinea relaţiuni amicale, bazate —din punct de vedere strict diplomatic— pe un tratat de alianţă defensivă, care însă nu prevedea o agresiune venită din Apus. Aşadar, declaraţiunea de neutralitate a României în faţa atacului german în Polonia era justificată. Se ştie, de altfel, că pe marginea acestei atitudini oficiale rezervate, guvernul român a acardat azil refugiatilor polonezi (armată si civili), si a facilitat transportul pe teritoriul românesc a tezaurului Băncii Naţionale a Poloniei, precum şi predarea acestuia reprezentanţilor Marei-Britanii la Constanţa.

Relaţiunile italo-române —amicale după Răsboiul cel Mare— au suferit prima fisură încă din timpul guvernării Averescu (1926-1927), când acţiunea diplomatică a lui Mussolini a întreprins —fără efect— îndepărtarea României de Franţa. Pe acest eşec s'au suprapus ulterior rivalităţile italo-iugoslave, repercutându —se sub forma unei tensiuni între Roma si toti membri Micei Intelegeri. In sfârşit, apropierea italo-ungară agravă animozitatea faţă de România, inveninată încă prin aplicarea *sancţiunilor* din partea acesteia, cu ocaziunea diferendului italo-etiopian.

In ce privea Rusia, situaţiunea se prezenta complexă şi practic insolubilă. Relaţiunile normale pe care România le-ar fi dorit cu puternicul său vecin dela Est, erau subordonate recunoaşterei *de jure* a alipirei Basarabiei. Prin Convenţiunile dela Londra (1933) pentru definirea agresorului, recunoscându —se suveranitatea *de facto* a României asupra provinciei de peste Prut, relaţiunile diplomatice au fost reluate, considerându— se acest rezultat ca un preludiu promiţător. Negocierile însă iniţiate de Titulescu în vederea concluziunei unui pact formal românosovietic au rămas apoi infructuoase.

In sfârşit faţă de Germania, poziţiunea României —sub aspecte diferite— era si ea delicată. Interesele economice româneşti în Europa centrală impuneau o atitudine nuanţată, constant subordonată preocupării de a nu indispune aliaţii occidentali. Intensificarea schimburilor comerciale româno-germane din anii 1937-1938 au dus apoi la Acordul economic din 3 martie 1939, acord "echilibrat" cu un altul similar încheiat cu Marea-Britanie la 11 Mai al aceluias an. Pe tărâmul politic,conversatiunile purtate în martie 1937 între Goering si ambasadorul 'României D. N. Petrescu Comnen, desvăluiesc şi circumstanţiază situaţiunea. Cu această ocaziune, Goering a propus recunoaşterea, şi garantarea, din partea Reich-ului, a frontierelor române, în schimbul unui angajament al României de a nu lua parte la nici o coaliţiune îndreptată în contra Germaniei si a păstra un statut de neutralitate în caz de conflict. Goering afirmase că, în acel moment, Reich-ul nu contractase încă nici o obligaţiune faţă de Ungaria. Guvernul român a respins această propunere, demonstrând astfel lealitatea sa faţă de Franta şi Anglia. De altfel, chiar sub guvernul Goga, ministrul afacerilor străine Istrate Micescu declara, la 4 ianuarie 1938, că, "România va duce o politică credincioasă alianţelor sale".

In acest spirit de fidel ataşament şi de încredere în efectele înţelegerilor existente, Guvernul român —preopat de consecinţele unei situaţiuni politice internaţionale tot mai tulburi— solicită şi obţinu la 13 april 1939 *Garanţiile* franco-britanice. Textul acestora era următorul: "*Guvernele britanic şi francez atribue cea mai mare importanţă faptului de a preveni orice modificare, impusă prin forţă sau prin amenintare de forţă, a statu-quo-ului din Mediterana şi din Peninsula balcanică. Luând in considerare împrejurările speciale scoase în evidenţă, de evenimentele ultimelor săptămâni, cele două Guverne dau în consecinţă României (şi Greciei) asigurarea că dacă o actţiune ar fi întreprinsă punând în primejdie independenţa lor, în aşa fel încât aceste două ţări ar judeca că este de interesul lor vital să reziste cu forţa, Guvernele englez şi francez se obligă a le da de îndată toată asistenţa care este în puterea lor*".

Tratatul de alianţă între Franţa şi Marea-Britanie pe de-o parte, iar pe de altă parte Turcia, lua notă de garanţiile acordate României şi se asocia la ele (art. 3). Totuşi, Turcia, prin acelaşi Tratat, înlătura în mod explicit orice angajament pentru o acţiune ce s'ar fi îndreptat împotriva Rusiei.

Echivocul astfel creat reclama o lămurire. Guvernul român căută deci a obţine preciziuni interpretative asupra cazului deloc improbabil al unei intervenţiuni ruse— preciziuni pe cari sir Reginald Hoare, ambasadorul englez la Bucureşti, le comunică la 14 decembrie 1939, după cum urmează: "*Guvernul britanic a examinat dacă ar fi posibil ca în împrejurările date* (caz de intervenţiune sovietică) *Garanţiile să fie aplicabile, şi a ajuns la concluziunea că aceasta s'ar putea numai în eventualitatea in care Turcia şi-ar da imediat ajutorul său României şi dacă nici o opoziţiune nu ar fi de temut din partea Italiei*". Această interpretare constituia mai mult decât o decepţie. Cele două condiţiuni fiind quasi imposibil de întrunit, ipoteza participării ruse într'un conflict european suprima *ipso facto* efectele Garanţiilor.

Intre timp, Pactul germano-sovietic se semnase la 23 august 1939, urmat de Convenţiunea încheiată la 28 septembrie, pentru delimitarea frontierei comune a celor două State în Polonia. Consecinţele acestei efemere alianţe fură de o excepţională gravitate pentru România. Aliate ale Germaniei, Rusia, Ungaria şi Bulgaria nutreau într'adevăr revendicări de ordin teritorial faţă de România, revendicări care urmau să fie în scurtă vreme formulate.

Situaţiunea politică internă era ea-însăşi în acea vreme cât se poate de instabilă şi precară. Regele Carol II îşi urma destructiva sa politică personală, obstinându-se a întreţine discordia organizată de el-însuşi în sânul forţelor politice ale Naţiunei, şi a menţine—după suspendarea Constituţiei—un guvern care pretindea a se sprijini pe un "Front al Renasterei" (mai târziu "Partid al Naţiunei") unic, lipsit de cea mai redusă forţă reală; un guvern care, sub aparenţa unei "democraţii" *sui generis*, nu reprezenta altceva decât uncalta unui regim dictatorial regal, de tip aşa-numit "corporativ". Inconjurat de persoane străine adevăratelor interese ale Ţării şi lipsite de prestigiu naţional, regele Carol II era efectiv dezaprobat de marea majoritate a poporului, opinia publică fiindu-i aproape unanim ostilă.

In aceste circumstanţe generale, presiunile externe devenind tot mai apăsătoare, la 29 Mai 1940, după virtuala prăbuşire a Franţei, Consiliul de Coroană—renunţând la deciziunea anterioară de a rezista oricărei agresiuni se pronunţă *cu regret* pentru o apropiere de Germania, condiţiune—după câte se părea—a salvagardării existenţei Statului.

La Nota guvernului Tătărescu, care exprima dorinţa sa de "a lărgi colaborarea amicală cu Germania"—Fabricius, ministrul Reich-ului la Bucureşti, răspundea la 2 iunie, cu o simptomatică desinvoltură, că o asemenea acţiune nu putea fi disjunctă de anumite sacrificii şi că, în prealabil, Berlinul dorea să ştie "dacă şi în ce măsură România era dispusă să trateze relativ la *cererile* de revizuire a *graniţelor*". Aceste plurale supărătoare, ca şi injoncţiunea germană, fură eludate, de bine de rău, în Nota din 20 iunie, prin care Guvernul român se angaja a discuta chestiunea Basarabiei direct cu Moscova.

Era un răgaz pe care Guvernul român încerca astfel să şi-l menajeze, dar care era iluzoriu. Şase zile mai târziu, în noaptea de 26 spre 27 iunie, Molotov îşi adresa Nota sa ultimativă, reclamând cedarea şi evacuarea imediată a Basarabiei, Bucovinei de Nord şi a regiunei Herţa din Moldova. Deşi —într'o anumită interpretare— obligată oarecum, moral si în ce o privea, de asigurările cuprinse în Garantill'e acordate României cu un an înainte, Marea —Britanie— desigur din complezenţă faţă de un viitor aliat posibil împotriva Germaniei, nu a reacţionat. Cât despre Ribbentrop, ministrul german al afacerilor străine, sfătui cu urgenţă Guvernul român să primească condiţiunile ruseşti fără nici o rezervă, "acceptarea—spunea telegrama sa confidenţială—fiind în interesul României"...

* * *

Franţa era învinsă, armatele britanice se retrăseseră dela Dunkerque, Belgia, Olanda, Danemarca, invadate... In Estul european, România, amputată şi izolată, constituia limita între "zonele de influenţă" marcate de linia Prut-Gurile Dunării. Impasul era cu adevărat dramatic.

Regele adresându-se lui Hitler, în timpul crizei Basarabiei, pentru a-i oferi încheierea unei alianţe care să acorde României o securitate în realitate foarte relativă —"Führer"—ul îi răspundea la 2 iulie condiţionând o astfel de înţelegere consimţământului Guvernului român de a deschide negocieri cu Ungaria şi Bulgaria, faţă de care Statele "Axei" se angajaseră principial în acest sens.

La aceiaşi dată—printr'un simplu comunicat—România renunţa oficial la Garanţiile franco-britanice, care îşi pierduseră orice valoare practică, "orientându-se spre "noua ordine europeană". Două zile mai târziu, la 4 iulie, noul guvern Gigurtu, având pe Mihail Manoilescu titular al afacerilor străine, anunţa "integrarea sinceră a României în sistemul Axei", după care, la 7 iulie, se notifica fără explicaţiuni retragerea României din Societatea Naţiunilor şi alăturarea la Axa Berlin-Roma.

In consecinţă—nici un expedient temporizator ne mai apărând posibil—, printr'o Notă adresată lui Fabricius la 6 iulie, regele se angaja în termeni oarecum echivoci a iniţia tratative directe cu Ungaria şi Bulgaria. La 9 iulie, după ce contele Teleki şi contele Csáky, respectiv presedinte al Consiliului şi ministru al afacerilor străine al Ungariei, fură primiti de Hitler la München—ministrul României la Berlin, Al. Romalo, telegrafia la Bucureşti: "Trebue să ne plecăm, căci Reich-ul are în dosarele sale o soluţiune de împărţire a României". La 10 iulie, regele îşi exprima dorinţa să întâlnească personal pe Hitler, dar fu refuzat. Două zile mai târziu, Csáky atrăgea atenţiunea ministrului României Crutzescu asupra "impresiunei" sale că "România numai are nici un minut de pierdut pentru a ajunge la o înţelegere directă, deoarece ceeace mai poate ceda spontan, va fi silită să dea sub presiune".

Insfârşit, la 15 ilulie, Hitler adresa o lungă scrisoare regelui, scrisoare din care se desprindeau în mod principal următoarele idei: România a avut până în ultimul timp o atitudine duşmănoasă faţă de Germania; manevrele tactice pe care le-ar mai tenta România pentru a eluda marile probleme în faţa cărora se află, sunt lipsite de sorţi de izbândă şi s'ar solda cu nimicirea Statului; România nu a reuşit, dela 1918, să-şi apropie, nici pe plan politic, nici pe plan etnic, populaţiunile alogene trăind pe teritoriile a căror beneficiară a fost; în impasul serios în care se găseşte, România nu poate întrezări nici o altă soluţiune "definitivă" în afara revizuirei graniţelor sale; revendicările Ungariei nu cuprind întreaga Transilvanie şi un compromis rămâne posibil; dorinţa de apropiere a României de Germania nu poate fi luată serios în considerare decât în cazul unui "acord rezonabil" între Ungaria, Bulgaria şi România; dacă o înţelegere paşnică este imposibil de obţinut, nu este exclus ca Germania să se dezintereseze de soartea României.

La această scrisoare—în care se vor observa acuzaţiunile fără temei, ameninţările şi manevra insidioasă—regele răspunse în termeni demni, dar—în ultimă analiză—confirma de data aceasta limpide şi definitiv, acceptarea negocierilor cu Ungaria şi Bulgaria.

Ca urmare, la sfârşitul lunei iulie, Gigurtu şi Manoirescu întreprinseră o călătorie *la Canossa*, în cursul căreia fură primiţi şi de Hitler şi de Mussolini. La reîntoarcere în Ţară, declaraţiunile ce le făcură şi care încercau a lăsa să se creadă că soluţiunea problemei nu va depăşi un schimb de populaţiune având drept consecinţă o concesiune teritorială redusă—fură urmate de o brutală chiemare la ordine printr'un protest al ministrului german al afacerilor străine.

La 1 august, Guvernul ungar remise la Bucureşti o Notă diplomatică redactată în termeni violenţi, prin care cerea lămurire asupra intenţiunilor româneşti cu privire la revizuirea regimului minorităţilor maghiare din Transilvania şi la problema unui schimb de populaţiune. La 2 august, Iuliu Maniu şi Dinu Brătianu prezentară regelui un memoriu prin care se pronunţau categoric împotriva oricărei luări de contact cu Ungaria şi Bulgaria. In aceiaşi zi, avu loc o consfătuire a câtorva fruntaşi ardeleni, dela care Maniu fu absent (punctul său de vedere era clar exprimat în memoriul amintit), consfătuire sterilă în cursul căreia opiniunile se grupară după cum urmează: Mitropoliţii Nicolescu şi Bălan, Ion Lugoşianu, Augustin Popa şi Aurel Baciu (aderent al lui Goga) se exprimară pentru o atitudine de intransigenţă absolută, neadmiţând principiul negocierei; Vaida-Voevod, Iuliu Haţieganu, Sebastian Bornemisa şi Sextil Puşcariu admiteau schimbul de populaţiune, iar Al. Lapedatu s'a abţinut.

Acţiunea guvernamentală îşi urma însă cursul. Manoilescu trimitea, la 6 august, instrucţiuni ministrului României la Roma, R. Bossy, pentru a lua contact la Budapesta cu Teleki şi Csáky şi a le propune deschiderea neîntârziată a tratativelor. Cu prilejul întrevederii lor, Csáky remise lui Bossy un *aide—mémoire* al Guvernului ungar (transmis de altfel şi direct la Bucureşti, la 7 august), prin care acesta din urmă îşi expunea poziţiunea: Ungaria era dispusă a încerca să ajungă la un compromis cu România asupra Transilvaniei, admiţând principiul schimbului de populaţiune; linia de demarcaţie urma să fie fixată de Guvernul ungar, acesta ne încuviinţând nici o discuţiune asupra ei; România era invitată a medita asupra acestei "ultime concesiuni", şi a fi "conştientă de sacrificiul Ungariei de a nu revendica Transilvania întreagă". Pentru începutul negocierilor, se propunea data de 10 august.

La această dată însă, Guvernul român răspundea la Budapesta că, în vederile sale, noua frontieră urma să reprezinte însuşi rezultatul schimbului de populaţiune, adică să realizeze o repartiţiune etnică pe cât posibil desăvârşită.

Aşadar, dintr'un început, două concepţiuni aproape contradictorii se înfruntau. Ungaria punea în evidenţă un pretins litigiu *teritorial*, urmând a fi soluţionat printr'un compromis *teritorial*, discutarea schimbului de populaţiune fiind subsequentă—pe câtă vreme România recunoştea existenţa unui diferend de ordin *etnic*, "admiţând —pentru obţinerea omogeneităţii naţionale—oportunitatea deplasării frontierei, în funcţiune şi ca consecinţă a transferului reciproc de populaţiune". Logica punctului de vedere românesc era, în mod obiectiv, ireproşabilă.

* * *

Conferinţa se deschise la Turnu-Severin, la 16 august. Delegaţiunea ungară cuprindea pe Endre Hory, preşedinte, colonelul Ujszászi (apoi generalul Náday), expert militar, şi Zilahi-Sebes, reprezentant al Presei. Delegaţiunea română era prezidată de Valeriu Pop, având ca membri pe generalul Dragalina şi pe S. Manuilă. Preşedinţia Conferinţei a fost asumată de delegatul român.

Pentru a da preţ "modicităţii" pretenţiunei Ungariei, reprezentantul acesteia a subliniat dela început că situaţiunea permitea a fi asimilată în principiu cu o res-

(*Urmează în pagina 10.*)

tabilire a *statu-quo*-ului, devremece Basarabia şi Bucovina erau retrocedate, iar conversaţiunile referitoare la Dobrogea iniţiate la Craiova.

Pe fundamentul a astfel de penibile preliminarii, delegatul ungar propuse o linie de frontieră care lăsa României judeţele Sibiu şi Făgăraş, o parte din Târnave cu Blajul, jumătate din judeţul Alba fără Alba-Iulia, şi Banatul, rezervând şi două coridoare pentru Ungaria la Sud de Mureş. Teritoriul astfel revendicat (aproximativ 67.000 km².) reprezenta deci mai mult de două treimi din pământul Ardealului, cu o populaţiune de 3.900.000 locuitori, din cari 2.200.000 Români şi 1.200.000 Unguri. In limitele porţiunei româneşti, ar mai fi subsistat 162.000 Maghiari, susceptibili de a fi schimbaţi contra 2.200.000 Români!

Delegaţiunea română respinse imediat şi în bloc aceasta propunere.

Faţă de falsul tezei teritoriale şi de pretenţiunile exorbitante ale Ungariei, un Consiliu de Coroană se ţinu la Bucureşti la 23 august, Consiliu care decise în unanimitate: obţinerea din partea Ungariei a unei acceptări prealabile ("şi irevocabile", a ţinut să adauge cu pertinenţă regele) a aplicării principiului etnic şi a schimbului de populaţiune, stabilirea numărului locuitorilor maghiari cari urmau a fi transferaţi, şi în sfârşit fixarea consecutivă a nouei frontiere.

La Turnu-Severin, Ungurii păreau decişi a nu ceda. Ca urmare la respingerea *de plano* a proiectului lor, ei ameninţară cu ruperea tratativelor, în cazul în care România nu ar prezenta deci contra-propoziţiuni cu caracter teritorial. Această somaţiune lovindu-se de refuzul categoric al delegaţiunei române, conferinţa—la cererea Ungariei—fu suspendată la 24 august. In protocolul redactat spre acest efect, reprezentantul maghiar insistă însă a se consemna că Ungaria era dispusă a reexamina propria sa ofertă. Această rezervă trebuia interpretată ca un efect al invitaţiunei spre moderare, pe care Reich-ul o adesase la Budapesta, revendicările formulate fiind—chiar şi la Berlin—socotite excesive. De partea sa, delegaţiunea română—conform instrucţiunilor primite dela Manoilescu—făcea observat în acelaş protocol că Guvernul român consimţea, pe marginea expunerei tezei sale, să prezinte o hartă interpretativă a conceptiunei sale de soluţionare a diferendului. Această hartă fu remisă în acelaş timp, subliniindu-se că ea rezulta "din aplicarea schimbului de populaţiune pentru toţi Ungurii, cu excepţiunea Secuilor, şi că era condiţionată de efectiva deplasare a Ungurilor din Transilvania, fără de care ea nu avea nici un sens şi nici o valabilitate". Horty obiectă pe loc că Ungaria nu era în măsură a-şi da asentimentul la nici un aranjament excluzând soluţionarea problemei blocului secuiesc.

In mod manifest, poziţiunile respective se vădeau inconciliabile. Dacă Ungaria a exploatat cu prisosinţă şi fără multă fineţe situaţiunea extrem de privilegiată în care se găsea, trebue să se recunoască că, de partea ei, România—odată comisă marea greşală de neiertat a acceptării negocierilor—a rezistat pe de-o parte cu subtilitatea, iar pe de altă parte cu tenacitatea şi curajul pe cari i le permiteau împrejurările.

* * *

Interventiunea directă a Puterilor Axei părea a nu mai putea fi evitată, Reich-ul ne fiind susceptibil a admite ca realizarea planurilor sale strategice de cea mai mare importanţă să fie puse în eşec sau întârziate de mărunte şi cel mult indispunătoare divergenţe de ordin naţional. O soluţionare drastică, în genul *nodului gordian*, era deci aproape ineluctabilă.

La 26 august, Fabricius şi Ghigi (ministrul Italiei la Bucureşti), ca şi agenţii diplomatici ai Puterilor Axei la Budapesta, fură convocaţi de urgenţă de guvernele lor—iar la 28 august, Ribbentrop invită pe Manoilescu la Viena, pentru a lua parte la o convorbire cu reprezentanţii guvernelor Reich-ului şi Italiei, referitor la afacerile romano-maghiare.

La Bucureşti, se înclina înspre părerea că negocierile întrerupte la Turnu-Severin urmau să fie reluate la Viena. In prezenţa miniştrilor afacerilor străine german şi italian; cât despre eventualitatea unui arbitraj, aceasta era total înlăturată. In cursul unei prime consfătuiri pe care regele a convocat-a la 29 august, se decise deci a se persista, fără nici o modificare, pe poziţiunea adoptată anterior, discuţiunile purtând—la nevoie—asupra unei porţiuni de teritoriu fixată între două extreme, minima şi maxima. (După indicaţiunile D-lui S. Manuilă, aceasta porţiune era determinată între 10.000 şi 18.000 km²., limite modificate ulterior la 7.500 km². In cazul în care Secuii nu ar fi fost schimbaţi, şi 10.700 km². In eventualitatea unei transplantări a tuturor Ungurilor din Transilvenia") In plus, se hotărâse ca transferul de naţionali să cuprindă numai populaţiunea rurală.

* * *

Situaţiunea internă în România—sumbră şi confuză—era simţitor agravată. Regele era izolat—consecinţă a

DIKTAT

propriilor sale erori—fără cel mai mic contact cu reprezentanţii calificaţi ai Naţiunei şi temând o izbucnire sub formă de revoltă a nemulţumirei generale pe care o provocase. Guvernul, virtual discreditat, îşi pierdea zi după zi foarte plăpânda autoritate pe care i-o confereau doar mijloacele poliţieneşti de care uza şi abuza. Umilit şi îndoliat de ciuntirile teritoriale căreia Ţara fusese şi urma să mai fie supusă, şi profund neliniştit de perspectivele ce se conturau, poporul—dezorientat—începea a-şi manifesta exasperarea. Un climat general de *malaise* excesiv pusese stăpânire pe întreaga Ţară, climat pe care îl alimenta desigur într'o proporţiune apreciabilă certitudinea deslănţuirii unui războiu inter-continental "total".

In urma suspendării tratativelor dela Turnu-Severin, Ungaria decretase mobilizarea generală. Iugoslavii concentraseră trupe în graniţa Banatului, după ce o parte din presa sârbească manifestase o ciudată simpatie fără rezerve faţă de revendicările maghiare. Negocierile cu Bulgaria se anunţau la Craiova a fi încordate, în vreme ce unităţi bulgare erau masate la frontiera de Sud a Dobrogei. Rusia de-asemeni concentrase, pentru a preveni agresiunea germană, treizeci divizii în dispozitiv ofensiv de-alungul Prutului. Cât despre Germania, aceasta—bine înţeles—nu refuza o prietenie necesară ce i se oferea subit, dar o vroia din partea unei Românii mortificate şi prosternate. Pe de altă parte, intimidarea României continua să se îndeplinească pe calea diplomatică "normală". In măsura în care o reclama cadenta de-acum accelerată a desfăşurării dramei.

* * *

Sosit la Viena la 29 august, Manoilescu fu primit de Ribbentrop, în prezenţa lui Fabricius, la orele 3 după-amiază. Ministrul afacerilor străine al Reich-ului îi notifică următoarea pretenţiune cominatorie: acceptarea din partea României, fără condiţiuni şi fără rezerve, a unui arbitraj italo-german, purtând asupra unei porţiuni a teritoriului Transilvaniei cuprins între 25.000 şi 67.000 km².; sentinţa arbitrală urma să respecte principiul unei sinteze între punctele de vedere etnic şi teritorial, transferul reciproc de populaţiune rămânând însă facultativ; Germania oferea în schimb României garantarea militară—din clipa acceptării arbitrajului—a noului sale frontiere, această garanţie "reprezentând o favoare excepţională în circumstanţele date, politica Germaniei urmărind a evita orice posibilitate de fricţiune cu Rusia". In caz de refuz, Ungaria şi Bulgaria erau îndreptăţite a ataca România, "fiind probabil" ca Ungaria să obţină, pentru această operaţiune, concursul efectiv al Germaniei şi Italiei; de-asemeni, într'o astfel de eventualitate, interventiunea Rusiei devenea—în urma înţelegerei în acest sens cu Reich-ul—oportună şi licită, fiind vorba de un conflict armat deslănţuit în Sud-Estul european.

Ribbentrop a adăugat în mod confidenţial, hazardând o optimistă anticipaţiune, că alianţa germano-sovietica era mai mult decât fragilă, conflictul ruso-german fiind inevitabil, ca şi înfrângerea Rusiei... "Germaniei—spunea mai departe Ribbentrop—îi era indiferent pe cine va găsi pe fostul teritoriu al României, dar poporul român era obligat a acorda o deosebită importanţă poziţiunei sale politice, în clipa în care va asista la instalarea Germanilor în spaţiul dunărean".

Termenul pentru răspuns fu fixat pentru aceiaşi noapte, până la orele 24.

O consfătuire intimă, cu un simplu scop de orientare, întruni de îndată pe membrii delegaţiunei române şi pe diplomaţii români prezenţi la Viena. Valeriu Pop fu de părere a accepta arbitrajul, în cazul în care armata română nu ar fi putut rezista pe toate fronturile prevăzute. Generalul Dragalina opină pentru acceptare, dar numai sub rezerva inserării unei clauze permiţând respingerea unei sentinţe excesive. Miniştrii plenipotenţiari Bossy, Crutzescu, Hiott şi Romalo, se pronunţară de-asemeni pentru acceptare.

Intre timp, Ungaria—bine înţeles—acceptase oficial arbitrajul, iar termenul pentru răspuns acordat României fu prelungit până la orele 3 noaptea.

La orele 3,50, Manoilescu fu informat telefonic din Bucureşti asupra deciziunei Consiliului de Coroană de a accepta arbitrajul (21 voturi *pentru* şi 10 *contra*), cu condiţiunea acordării concomitente a garanţiilor militare germane.

Consiliul de Coroană s'a ţinut între orele 2 1/2 şi 5 dimineaţa. Au participat consilierii regali, membrii Guvernului şi diverse personalităţi, Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu erau absenţi. Contra acceptării se pronunţaseră: Mitropolitul Bălan, Dinu Brătianu, Ion Mihalache, Mihai Popovici, generalul Văitoianu, Victor Iamandi, doctorul Angelescu, Cuza, Victor Antonescu şi Silviu Dragomir. Pentru acceptare au opinat: Patriarhul, primul-ministru Gigurtu, Vaida-Voevod, Gh. Tătărescu, G. G. Mironescu, C. Argetoianu, Andrei Rădulescu, Generalul Mihail, generalul David Popescu, I. Macovei, Radu Budişteanu, Părintele Moţa, Caracostea, Horia Codreanu, Nichifor Crainic, I. V. Gruia, amiralul Păiş, V. Gomoiu, V. Noveanu, N. Priboianu şi E. Baliff. S'a înregistrat o abstenţiune, aceea a lui Sidorovici. Compoziţia Consiliului de Coroană mărturiseşte—împotriva imprudentei pretenţiuni a regelui Carol II da a domni şi guverna fără concursul politicienilor—grija (petru o descărcare târzie a conştiinţei) de a asocia, la acest act prea grav, toate forţele şi nuanţele politice şi morale existente.

Generalul Mihail, şef al Marelui Stat Major, desvăluise într'o expunere anterioară votului imposibilitatea materială a susţinerei unei rezistenţe eficace pe mai multe fronturi, afirmând că un astfel de războiu ar fi devenit prea curând cu adevărat dezastros.

Arbitrajul era prevăzut pentru a doua zi orele 14. Cu o oră înainte, *Garanţiile* fură remise delegaţiunei române. Textul lor era următorul: "*In numele şi din ordinul Guvernelor german şi italian, avem onoarea a comunica Excelenţei Voastre că Germania şi Italia asumă, cu începere din ziua de astăzi, garanţia de integritate şi inviolabilitate a Statului român.—30 august 1940*". Documentul era semnat de Ribbentrop şi Ciano.

Lectura sentinţei arbitrale a durat cinci minute.

Noua linie de frontieră părăsea vechea graniţă la 15 km. Sud-Est de Salonta, mergea în direcţia Nord-Est până la 5-15 km. Sud de Oradea, la Sud de linia Oradea-Cluj, dela Sud de Cluj 60 km. spre Est, apoi spre Sud până la 15 km. Sud-Vest de Târgu-Mureş, continuând în direcţia Sud-Est până la cotitura liniei ferate Braşov-Sighişoara, spre Sud în nemijlocita apropiere la Est a liniei ferate până la Băieruş, din nou spre Sud-Est întretăind calea ferată Braşov-Sf. Gheorghe şi atingea frontiera veche pe piscul Lăcăuţul.

Teritoriul atribuit Ungariei (toată jumătatea de Nord a Transilvaniei) cuprindea mai mult de 42.000 km², cu o populaţiune de 2.612.102 locuitori, dintre cari 1.314.654 Români (majoritate absolută: 50,3 %) şi 969.176 Unguri (37,1 %).

In noaptea de 30 spre 31 august, regele întruni la Bucureşti o consfătuire la care luară parte: preşedintele Consiliului Gigurtu, generalul C. Nicolescu, ministrul apărării naţionale, generalul Mihail, şeful Statului Major şi Al. Romalo, ministrul României la Berlin, consfătuire urmată de un nou Consiliu de Coroană. Un comunicat fu publicat a doua zi prin care se relatau cele petrecute la Viena, afirmându-se cu justeţe că "România fusese pusă în faţa unui *ultimatum* din partea Puterilor Axei".

Programul de evacuare a teritoriilor astfel răpite fu stabilit între 6 şi 14 septiembrie, de o comisiune militară mixtă româno-ungară, condusă respectiv de generalul Dragalina şi de generalul Naday.

S'a atribuit în acea vreme lui Iuliu Maniu intenţiunea de a constitui în Transilvania un "Consiliu de apărare naţională" şi a chiema armata şi poporul la rezistenţă. Evenimentele urmau însă să se precipite spectacular, culminând cu abdicarea regelui Calor II. In acelaş timp, o puternică misiune militară germană era trimisă în București, precum şi importante unităţi din Wehrmacht dispersate în toată Ţara.

* * *

Diktatul dela Viena a permis Germaniei să-şi atingă scopuri strategice de cea mai mare însemnătate. Ajunsă în posesiunea petrolului românesc, ea controla de-acum Gurile Dunării şi îşi asigura supremaţia şi influenţa în Sud-Estul european, deschizându-şi larg calea spre Balcani. Pe de altă parte, "garanţiile" acordate României fără asistenţa aliatei sale Rusia, constituiau un avertisment către aceasta din urmă în ceeace privea cel puţin "zonele de influenţă", dacă nu intenţiunile de agresiune ale-Însile. Şi înfsfârşit, recompensând pe Unguri pentru constanţa sentimentelor şi a politicei lor filo-germane, şi pedepsind România pentru fidelitatea sa faţă de aliaţii ei occidentali, Germania dezorganiza într'o măsură considerabilă viaţa economică a Transilvaniei româneşti, odată mai mult imolată.

Nimic în viaţa unui neam nu este mai dureros decât înstrăinarea pământului său strămoşesc. Poporul român—atât de greu încercat—a cunoscut în multiple şi felurite forme această dramă. Fără a-i exagera semnificaţiunea momentană şi nici efectele-i îndepărtate, scurtul epizod înscris de Diktatul dela Viena a scos în evidenţă ceeace Istoria bi-milenară a Românilor a demostrat peremptoriu în nenumărate rânduri: securitatea unui Stat rezidă—cu deosebire în momentele cele mai critice—nu atât în alianţele şi tratatele încheiate, ori în garanţiile obţinute, ci în propriile forţe şi resurse ale poporului. Armatura morală a acestuia—*bine îndrumată*—poate, singură, să asigure Neamului perenitatea sa prezumată.

NOTE PE MARGINEA CARTILOR

In anul de pomină—1942—pentru destinul Europei, şi al lumii întregi, precum se vede astăzi, au apărut sub semnătura unor mondiale personalităţi politice şi religioase niște cărţi, cu efecte deprimante pentru lumea conştientă de conţinutul lor, şi, datoare să păstreze civilizaţia şi cultura umană, cu orice preţ, în faţa barbariei şi sălbaticiei sovietice.

Ne oprim puţin asupra lucrării: "*The time for decision*" a dlui Sumner Welles, şi după aceia a interesantei şi ciudatei cărţi "*Soviet strength*" a Rev. Hewlett Johnson, decanul dela Canterbury. Cât priveşte lucrarea dlui L. Zacharoff "*The voice of fighting Russia*", care nu-i decât o serie de reportaje de factură ieftină prin care preamăreşte comunismul şi pe Stalin, prezentând fals şi incorect ştiri despre lumea naţionalistă, n'o amintim decât pentru a cita prefaţa semnată tot de Decanul dela Canterbury şi care este monument de insinuare şi de tendinţă intenţionat greşită spre a preamări comunismul pe calea creştină şi sub fum de tămâie. dela amvon creştin şi sub fum de tămâie.

Prima lucrare este a unui diplomat cunoscut, care are vederile preconcepute şi imutabile, şi pe care-l interesează doar politica ţării sale, deci angrenează politica externă mondială, care la un moment dat poate fi chiar compromisă (lucru dureros constatat începând cu anul 1942 şi urmările) datorită unui joc de şah, imbecil jucat. Cartea este puţin obiectivă. Se citeşte cu uşurinţă şi mai ales interes spre a vedea miopia diplomatică, care a nenorocit lumea întreagă. Autorul, o repet, a fost în 1940 reprezentantul special al lui Roosevelt în Europa spre a sonda părerile diverselor personalităţi europene, dar nu prea se vede din cursul lucrării c'a sesizat prea bine ce le dorea Dsa. Este toate ascunzişurile de la Roma (pag. 250-nedrept cu politica românească (pag. 250-51) mai ales că România, chiar când interesele ei se îndreptau spre alte ţeluri, romanticii oameni de conducere, ca şi oportuniştii, se apreau cu inimile spre "Aliaţii fireşti", cum erau numiţi în toate ocaziunile, dar care "aliaţi" nu prea se sinchiseau de sentimentalismul bolnăvicios al

(Urmează în pagina 11.)

NOTE PE MARGINEA CARTILOR

bieţilor conducători, mereu înşelaţi. Sigur, că erau buni şi lăudabili atunci când interesele lor nu erau nici decum lezate. De pilda oribil insinuează autorul, "incapabilitatea românească" la 1919, adică la realizarea României Mari neştiind să rezolve problema rasei (?) şi a minorităţilor (nu ştiu cum ar fi rezolvit-o Dl autor, care n'are idee de geopolitica românească, se pare, spre a discuta false probleme confesionale din România). N'au existat probleme confesionale între Români şi Unguri, iar minorităţile cari au lucrat întru periclitarea siguranţei Ţării, sigur c'au trebuit să sufere rigorile legilor. (In România însă nu s'a cunoscut linşajul, sau separarea oamenilor dela drepturile naturale.) Autorul nu este convins că Basarabia este românească, pentru simplul motiv, c'o stăpânesc Ruşii de multă vreme. Că unele guvernări au greşit cu gospodărirea Basarabiei şi Ardealului nu mai încape vorbă, dar să consideri ilegală posesiunea de către Români a părţilor lor de provincii răpite ordinar şi brutal de Ruşi sau Austriaci, este revoltător.

Nu am fost noi niciodată aşa de barbari ca să nu ştim să ne administrăm provinciile noastre româneşti, incontestabil, dar nu trebue să uităm ca atât în Ardeal cât şi în Basarabia s'au amestecat Occidentalii, cari ne gelozeau oarecum, căci am ajuns putere mare în Sudestul Europei, şi că am putea în orice chip, să ne spunem cuvântul cu tărie.

Ne mai ironizează că bogăţia prea mare nu prea am merita-o, dar din cauza bogăţiei pământului nostru au căzut ca lăcustele toţi veneticii, peste sate şi oraşe, speculând cinstea, bunătatea şi nobleţea de caracter a Românului nostru. Vorbeşte de "patriots of vision and self-abnegation", cari ar fi putut face ceva positiv pentru Ţară. Suntem de acord, însă tot Occidentul financiar ne-a omorît pe cel mai vizionar şi mare patriot ce l-a avut vreodata Ţara Românească, afară de Eminescu, care ar fi rezolvit toate problemele din Sudestul Europei, fără amestecul unor capete seci occidentale.

Autorul-diplomat nu vorbeşte nimic de călăul României, Carol II, care a sfărâmat Ţara în zece ani, sub toate raporturile, furând-o banditeşte, încovoind-o sub finanţele apusene, distrugând partidele politice şi pe oameni, întronând într'o Ţară paşnică teroarea şi ilegalitatea nemaipomenite până atunci în istoria Ţării Româneşti. Spune că *Bucureştii era cea mai coruptă capitală europeană, iar altii îl numeau* Parisul din răsărit, şi nu în ironie, pe cine să mai crezi? Ce este naţional în Ţară i se pare grotesc autorului: Goga şi Antonescu, doi mari potrioţi fără discuţie, cari nu şi-au plecat capul finanţei apusene, iar ultimul a ordonat trecerea Prutului, cu o demnitate regală demnă de istorie, ca să isbească în comunismul Dsale iubit, după cât se vede (pag. 306-335) şi de care pagini ar trebui să regrete acum, căci nu mai onorează pe niciun scriitor politic, ce-şi iubeşte cu adevarat Ţara lui. Pe marele om politic Corneliu Codreanu şi "Garda de fier" creaţia lui, le socoate emanaţie nazistă, aberaţie. Aci este lipsa Dsale de vederi clare, căci n'a distins cu adevărat ce-i viziune politică, şi ce-i isterie şi minciună.

De sigur nu-i imputăm lipsa de simpatie totală pentru noi Românii, dar lipsa de obiectivitate şi unele inexactităţi dureroase diminuiază prestigiul unei cărţi ce-ar fi putut să fie bună.

Lucrarea decanului dela Canterbury Rev. H. Johnson, este însă condamnabilă, pentrucă o faţă bisericească anglicană, în vârstă de peste 70 de ani, nu mai poate fi acuzat de... glume sinistre. Fostul inginer, care a crezut că va fi mai bine să se facă preot anglican, decât să calculeze milioane abstracte, întocmai ca şi fostul ofiţer de marină german, Niemöller mereu invitatul Moscovei pentru activitatea sa curioasă şi anticlericală, deşi face pe sacerdotul convins sută'n sută, sunt un fel de ciocli ai bisericii lor respective, ca şi ai ţărilor lor. Nu din bunătate şi spirit paşnic, fiindcă nu sunt umanitarişti, ci din ambiţie personală, dărâmă tot ce se clădeşte de sute de ani. Nu credem c'ar putea fi şi interese materiales personale, ci credem că sunt doar coincidenţe de simţiri refulate şi astăzi la modă. Este interesant să fii comunist, îmbrăcat în vesmânt preoţesc, un fel de satană în sutană. Rev. H. Johnson merge pe linia de conduită perfectă trasată de însuş şeful biseriicii anglicane, Episcopul de Canterbury, Fischer, care a binecuvântat armatele roşii anticreştine rugându-se pentru victoria lui Stalin împotriva naţionaliştilor (după părerea sa păgâni, atei, eretici, catolici, etc.). Un cuvânt bun în această "acţiune" sigur c'a avut şi prea stimata soţie a episcopului, Dna Roza Fischer. Dar fiecare cu "acţiunile" în răsboiu, care depinde de "capitalul investit" în întreprindere (nu-i nicio aluzie la nimic).

In această lucrare fostul inginer nu face altceva decât o făţişă propagandă în favoarea Rusiei sovietice, sub forma unui dulceag umanitarism "creştin", susţinând că tăria Rusiei comuniste se bazează numai pe fundamentul ei "moral şi ştiinţific". Cartea este divizată în 3 părţi: *Noua ordine, Noua viaţă, Pilda*. Incheerea? Victoria finală trebue să fie a Rusiei.

In prima carte studiază realizările materiale sovietice ,armata, bogăţiile pământului, produsele, desvoltarea urbană şi industria. Lucruri deja cunoscute sau presupuse.

In cartea doua, pare mai interesant vorbind de "educaţia" copiilor, ironizând educaţia engleză susţinând aberaţia, că toţi copiii aparţin numai comunităţii, care are grijă de ei. Nu sunt ai familiei. Comunitatea sovietică dă cele mai bune alimente şi jucării copiilor, dacă au puţină febră sunt băgaţi la camera de sticlă, şi trataţi de cei mai buni medici. (Scrie să Anglia este o sălbăticie pe lângă moderna Rusie sovietică.) Mâncarea copilului constă din omlete, legume, şocolată şi pâine cu unt, seara supă de legume (ciorbă ruseasca cu ardei nu se mai dă) souflés-uri de carne, biscuiţi, creme de lapte, compoturi de fructe, ceai, etc. Acestea le mănâncă copiii ruşi în comunitate plătind câte 12-16 ruble lunar. (Bravo, zicem noi, dar aşa o fi?.) Pe urbă tratamente medicale, observaţiuni diverse, în fine toate fericirile din lume cad pe bieţii copilaşi crescuţi fiare fără dragoste maternă, spionii părinţilor şi prietenilor lor.

De botez nu ne spune taica părintele nimic, se vede că botezul nu-l interesează deloc. Bărbatul are drept la muncă, la odihnă (şi cea de veci!) la educaţia "sufletului" şi la asistenţa medicală. Restul îl ştim noi, din sutele de cărţi scrise de răsconvertiţii comunişti, cari nu spun minciuni repugnante, chiar când sunt "feţe bisericeşti".

Despre femei spune părintele, că până acum în Rusia ca şi în restul lumii, erau degradate, adică erau socotite sclave, bunuri, obiecte de plăcere, etc., acuma sunt... libere (trăiască libertatea!). Aflăm o noutate, că în Uzbekistan, locuitorii sunt morţi după piesa lui Shakespeare "Hamlet", şi prin ea a învăţat Uzbekistanul ceeace înseamnă teatrul adevărat. (Ce-i trebue chelului!)

Medicii ruşi nu pot fi comparati cu cei englezi, căci primii se căsnesc să facă o lume mai bună decât este cea actuală. Medicii englezi fac negustorie rapace.

Cultura este în mare cinste în Soviete, autorii sunt citiţi în milioane de exemplare, dar care dintre autori, nu ne spune părinţelul. Când Tolstoi, Dostoievski sau Turghenief sunt scoşi afară sigur că ar mai rămânea doar Lenin, Stalin, şi poate... Gheorghiu Dej, să facă pe bieţii oameni (vorbind cu ei înşişi) să mai răsufle înjurându-i de toate cele. Poezia este mai mult industrializată, cu predominarea maşinăriilor şi furnalelor fabricilor.

In tot volumul de rătăcire a bietului septuagenar imaginea trădării burgheze este topită în marele luptător norvegian Quisling, care nimeni altul a cunoscut mârşăvia şi falsitatea comunismului rusesc. Deci are motiv să-l urască şi după moarte, bietul părinte... creştin.

Chestia culturii o cam exagerează părintele, pare-se, că nu-i prea convins, dar trebue să-i zică înainte, să nu i se supere stăpânii. Cultura nu înseamnă să citeşti toată ziua "operele" lui Stalin, Malenkov, Trotzki şi a altor jigodii. In lumea asta mare mai sunt şi lucruri bune desigur burgheze, dar cari contribuiesc la înalţarea umană, spirituală a insului (e greu de conceput pentru sovietici aşa ceva, ei cari nu mai pot râvni să fie oameni) Chestiunea culturii să fie lăsată mai la urmă.

In chestiunea libertăţii, spune mai departe, că Englezii nu cunosc libertatea, ca Ruşii sovietici şi bine ar fi să ia pildă dela ei, spre a institui şi'n Anglia aceiaş situaţie" Vai! vai! Libertatea economică îi lipseşte englezului, după parintele Johnson, în timp ce rusul o are. Şi mai au sovieticii libertatea de a vota "liber", ca şi de a munci. Şi aduce exemple de pe la 1820, când munceau sclavii cu copii cu tot, sigur pentru Anglia, ca să arate că situaţia este neschimbată. (Deşi este septuagenar, bine i-ar mai sta la un canal, să încarce mii de lopeţi pe zi până ce crapă.)

In privinta moralităţii, Ruşii sunt sfinţi din calendarul Dsale special. (Să se informeze ce-au făcut în Germania şi toată Europa unde-au pătruns bestiile roşii şi-apoi i-ar trece Dsale toate pandaliile astea ieftine.) Monştrii cari au bătjocorit copiliţe de 4-5 anişori, femei bolnave ori muribunde, sunt prezentaţi ca nişte dandy eleganţi de păr. Johnson (Dori-şi-i-ar în ţara lui să şi-i dorească!) oameni de societate, civilizati, cocheţi, fară păduchi.

Preotul anglican Johnson, cogeamite decanul de Canterbury, scuză ateismul şi satanismul comunist prin faptul că ortodoxismul ar fi de vină. Lumea rusească ar fi fost desgustată, decepţionată.

Comunismul este însus o religie a lor, libertatea de a crede nu-i prohibită (vorbă sa fie!) şi preoţii sunt liberi să slujească oricum (minciuna, popii oficiali sunt agenti informatori şi n'au nimic cu teologia). Bine că spune, că religia nu se'nvaţă în şcoli, dar nici în familie cum insinuiază Dsa, nu se face, căci imediat copilaşii ar fi obligaţi să informeze politia.

Spune că, comunismul nu-i duşmanul bisericii, ci dimpotrivă proporţionează bazele morale ale societăţii, ne scoate din isolarea egoistă şi reorientează vieaţa umană. Omul simte pe cineva superior deasupra lui (dar nu pe Dumnezeu, spunem noi, ci pe comisarul respectiv) care-i indică rostul vieţii lui. Şi comuniştii şi creştinii trăesc în comunitate, sufleteşte, deci practicele lor sunt identice. (O logică înspăimântător de falsă.) Autorul spune că bolşevicii de astăzi în Rusia sovietică trăesc o vieaţă spirituala superioară tuturor popoarelor "materialiste" şi că doresc să creeze o fraternitate universală (de ce nu numai rusească?!) o societate fără clase.

Astfel, spune mai departe, sunt mai aproape de Dumnezeu (risum teneatis!) decât ceilalti, şi aduce astfel un element vital religiei, un sentiment profund care deschide drumul religiei. (Acum ne putem orienta bine in ce crede şi Păr. Johnson, care dă directive bisericii anglicane.) Partidul comunist, după Sf. Sa, este corpul conştient de muncitori care dirijează progresul şi activitatea maselor, şi repetă după Lenin, că orice bucătar poate să conduca o ţară, dacă este însă comunist bun (S'a văzut aşa de bine dela 1917 încoace, ce înseamnă coducere de argaţi).

Cunoscător perfect al marxismului şi bolsevismului, Păr. anglican Johnson este copleşit de binefacerile ce le aduce omenirii (!?) această revoluţie începută de beţivi, curve, hoţi de rând şi derbedei din porturi. Spune: are conştiinţa de clasă, disciplina strâns legată de personalitatea insului, teorii avansate şi legi imutabile sociale, poate fi călăuză pentru celelalte popoare, nu există diferenţă socială.

După ce tamâie regimul stalinist, cum nu se poate mai abject, spune fără ruşine că "Rusia şi omenirea întreagă au fost salvate în 1941-1942 de pericolul naţionalist mulţumită forţei morale a partidului comunist" (Bravo faţă bisericească, bravo patriot englez!).

In cartea 3-a compară Anglia cu... Rusia, arătând superioritatea ultimei în toate domenille. Rusia a făcut o revoluţie care a scuturat lanţurile unei ordini sociale şi... antiştiinţifice (ştiinţa rusească l-a impresionat mult pe fostul inginer) Anglia ce mai aşteaptă? Are doar pilda stralucită bolşevică... Dar Anglia e o ţară capitalistă şi politiciennii sunt şi capitalişti pe lângă că sunt proşti din cale afară, copiii mor de foame sau sunt mizerabil alimentaţi, şomaj uriaş bântueşte insula, ameninţă şi pe muncitori şi vieaţa însăşi, capitalismul englez este... fascist, fiindcă dărămă vieaţa muncitorilor. Ce false premise şi concluzii. (hitlerismul a adus o epocă de renaştere a muncitorimii germane, care nu-l va uita niciodată) Capitalismul englez luptă contra idealismului muncitoresc şi vrea răsboiu mereu (Altele sunt cauzele!) spre distrugerea muncitorilor. (Nu ştiu de ce se fereşte Păr. Johnson să spună cine sunt capitaliştii mondiali şi de ce vor răsboiu, şi mai ales care le sunt acestor "capitalişti" idealurile, ştiute fără indoială şi de bătrânul "anglican".) Injură pur şi simplu "patria" sa şi a episcopului Fischer, socotind-o retrogradă, confusă, medievală, critică toată creaţia engleză dealungul secolilor. Vieaţa de paraziţi, lux şi desfrâu fără capăt, sărăcie în vieata rurală şi luxurie în vieaţa înaltă, munca e dispreţuită, vieaţa morală şi religiosă apuse de mult, maşinăriile au răpus forţa umană, şi deci şomajul (cine sunt vinovaţi de asta?) Ce este de făcut? Răspunde cucernicul: Rusia ne-a arătat drumul, să-l urmăm, să facem şi noi în occident ce s'a întâmplaîn orient. Aci are ocazie să laude pe comuniştii ruşi că au liberat atâtea popoare şi că acestea înfloresc (Părintele trăeşte pe altă lume, n'a auzit nimic din "binefacerile" commistilor săi iubiti, Katynul nu-l ştie, ororile din dosul ortinei de Fier nu vrea să le înteleagă, milioanele de omorîti nu contează, etc.). Pentru Europa, prevede că va fi socialistă "adevărată, nu democraţie socialistă (!?)" şi că se va orienta dupa realizările şi structura sovietică. Nu numai că-i inevitabil, dar este absolut necesar (Auziţi, se spune decanul dela Canterbury!) Despre Anglia de mâine, cucernicul Părinte spune că: "... trebue să se transforme, printr'o necesitate impusă de religie, ştiinţă şi sensul comun al vieţii, schimbarea vieţii engleze trebue să se facă în sensul dat de Rusia, care a deschis drumul. Ce să facă? Să se treacă dela sistemul de proprietate porticulară a pământului, materiilor prime şi maşinismului, la forma de proprietate comună, socială sau colectivă". Deci preconizează Angliei, regimul comunist. Obsesia de a comuniza Anglia, ca şi rafinatul studiu de ani de zile, îl îndeamnă să arate matematic toate soluţiile ce sunt necesare realizării diabolicului plan. Cu o siguranţă uimitoare, cu bogăţie de amănunte, şi cu un adevarat patos arată ce trebue să se facă şi cum să rezolve mai repede acest lucru. (Ar fi culmea să se dea pe sine, ca fiind cel mai îndrituit —cunoscător deplin— să conducă Anglia comunistă.) Indică modalităile de educaţie a copiilor englezi, pentru ca să realizeze "o Anglie frumoasă (Vai de frumuseţea ei!).

Vorbeşte de confiscarea averilor şi de "compensaţii" date muncitorilor, "achitarea" nobililor, care şi-au trăit traiul, un milionar să se mulţumească şi cu 4000 de lire sterlinge pe an. Numai aşa, vom introna principiile... creştine în lume. (Se supără însă Părinţelul că Parlamentul a confiscat din averile catedalei din Canterbury făcând "nedreptate" bisericii în favoarea statului, las'căi va face dreptate Stalin din groapă!). Citez ce soluţie dă vajnicul preot: "43 milioane de lucrători pot şi trebue săşi obţină libertatea. Elemente încercate din rândurile lor, întărite cu elemente din clasa mijlocie şi clasele profesionale, pot şi trebue să formeze elementele de atac. Posesorii de astăzi nu se pot încadra fără luptă. Aşa ne învaţă istoria. Prin luptă se face un popor, hotărît la luptă, şi prin instruirea lui ca atare. Iarăş ne învaţă istoria şi aceasta. Cine va fi însă conducătorul?". Ajunge la urmă să se convingă pe el însuş că şeful se alege din mulţime singur (exemplul cu Lenin). Pentru Anglia dă soluţie sigură: "Cunoscând reacţiunea puternică ce s'ar opune la o schimbare de lucruri cu mare violenţă, trebue să fim pregătiţi să ripostăm rapid la răsturnarea capitalismului, fără să mai aşteptăm decadenţa, deci evoluţia, salvându-ne astfel dela dezastru sigur". Şi mai departe spune că "înţelegând înalta misiune, trebue să se integreze toate ordinele religioase făcând un corp comun cu muncitorii şi ajutându-i în totul". Pagini de-un retorism uneori ridicul, urmează şi au de scop să entuziasmeze pe Englezi la biruinţa comunismului. Incheie capitolul spunând aşa de vizionar şi dramatic: "Pot să mor că mi-am consacrat vieaţa libertăţii pentru umanitate" (asta însa o declamă pentru un om oarecare, nu pentru părinţelul care ar muri "biruitor"!). Halal de Anglia şi de Empire-ul ei—ce i-a mai rămas—cu asemenea fii, ciocli nu sacerdoţi ai istoriei unui popor care a şi creat, nu numai a umilit şi sugrumat libertăţile oamenilor de culoare.

In "Apendice" părinţelul nostru îşi arată monstruosul suflet de comunist sadea. Fără pic de ruşine sau constiinţă omenească; lipsit de demnitatea de a aparţinea unui popor de mare cultură şi indiscutabilă creaţie universală, plânge agresiunea faţă de U. R. S. S. din partea Germaniei. Şi doar că nu înjură de toţi sfinţii "atrocităţile" ce-au săvârşit aliaţii Axei contra sărăcuţilor comunişti nevinovaţi ca nişte pui de porumbiei. Mai întâi plânge că Ruşii comunişti nu erau destul de pregătiţi ca sa potă sfarâma Finlanda cea rebelă, apoi Anglia nu trebuia să-i îndemne la răsboiu, ci să le propună să se lase ocupaţi pentru a se realiza pacea între popoare"... Şi acelaş lucru cu toate celelalte popoare care au avut răsboaie: Abisinia, China, Spania, etc. Pace, nu răsboiu (E aşa de şmecher părinţelul septuagenar, c'altfel l'ai crede smintit rău!). Aiurind mai departe spune: "Rusia (comunistă) a creat o civlizaţie, în multe părţi mai morală, în sfera domestică şi socială, decât Anglia, fiind singura matadoare a acestei civilizaţii în toată lumea". (Poftim, minciuni sfruntate!). Ne rezumă astfel politica sovietică scumpă Dsale: defensivă şi pace, defensivă înţelegându-se propria-i apărare.

La 30 Iunie 1941 trimite un mesaj special Americanilor prin care le spune că victoria finală va fi a Comuniştilor (Aci a ghicit, fiindcă a contribuit şi Dlui la această victorie!) şi că înfrângerea comuniştilor de către aliatii Axei înseamnă pieirea Americii de Nord, care va fi atacată imediat de Germani, după sfărâmarea ultimilor rămăşite din armata roşie. Iată ce argumente aduce el Americanlor spre a-i convinge: "Rusia apără tot ce reprezintă progres, justiţie, egalitatea claselor sociale şi a raselor; sfârşitul exploatării omului de către om e una dintre cele mai drepte şi nobile ordini economice şi sociale". Culmea neruşinării "Apărând Moscova, apărăm Londra"! Ce să spunem mai mult! Pagini odiose şi veninoase!

Arată că stând la fereastra camerii sale admiră peisajul frumos şi vestita Catedrală veche cât istoria Angliei, care-i un juvaer al artei medievale şi spune că-i menită pieirii din cauza bombardamentului german, dar nu spune că aviatorii germani au bombardat numai centrele militare, evitând ruinarea bisericilor, în special, şi că acest "juvaer" n'a suferit nici o sgârietură măcar, în vreme ce Germania a îndurat în afară de alte pierderi, dărâmarea prin bombe, a multor capodopere ale artei arhitectonice medievale, ţintite cu intenţie de piloţii versaţi pentru aceasta. Cum a uitat multe părinţelul, a uitat şi chestiunea aceasta.

Lucrarea aceasta a decanului dela Canterbury este o desmăţată propaganda mincinoasă, prin care vrea să pregătească simpatie pentru cei care sunt călaii lumii întregi. Ii recomandăm cucernicului părinţel să citească opera "*I search for truth in Russia*" apărută pare-mi-se, în 1937, autorul fiind chiar Sir Walter Citrine, fost secretar general al Confederaţiunilor Sindicatelor engleze. Se va lămuri foarte bine prin chiar condeiul celui pe care-l visează "mareşalul" comunismului englez. Şi ne mai amintim de Louis Thomas, care a dat lucrarea ce i-ar fi iarăş folositoare pentru înţelegerea unor stări de psihologie, cam greu de înţeles pentru un autor de aşa "probitate şi obiectivitate", cum este Decanul dela Canterbury. Şi anume: "Histoire d'un jour", Munich, 29 sept. 1938, pagini de educaţia conştiinţei noastre.

I. G. D.

ECOURI

* La Madrid, între 16 Dec. 1956 și 8 Ian. 1957, a avut, așa cum semnalam în No. 15-17, o expoziție de pictură a compatriotului nostru, dl George Cotoș.

Câțiva compatrioți, cunoscându-mi părerile anacronice în artă, m'au sfătuit să nu scriu nimic despre această expoziție, căci... nu e frumos să ataci un compatriot. Nu știu care e cauza, dar această părere că nu e bine să fulguiești, când e cazul, pe un pictor sau sculptor român, este răspândită nu numai în rândurile oamenilor care-și caută de treburile lor, ci și în acelea ale redactorilor sau colaboratorilor publicațiilor noastre. Deaceia se întâlnesc în unele publicații românești laude de acelaș grad și la adresa picturii dlui Berea și la aceia a dlui Cotoș. Ori ne aflăm, fără discuție, în fața unei ipocriziti. Căci ori ceiace face dl Berea este artă și ceiace face dl Cotoș mâzgăleală, ori invers. Și una și alta nu pot intra în acelaș templu.

Dar admițând prin absurd că ar intra, este de neînțeles raționamentul: pe condeeri poți să-i tăvălești în noroi cât vrei, nimeni nu se supără; să nu te atingi însă de pictori și sculptori. Credem că acest raționament este fals și oricine are dreptul să-și spună părerea - cinstită - și asupra pictorilor și sculptorilor, în care acest drept nu-i este contestat când este vorba de condeeri.

Dealtfel, părerile mele fiind exprimate într'o publicație românească, nu cred că ași putea fi acuzat că am lezat partea comercială a... artei.

Să revenim la expoziția dlui Cotoș. Am asistat la vernisaj și pe ochii tuturor sau aproape a tuturor vizitanților, se citea nedumerirea. Nu cred că mi se poate obiecta că Spaniolii nu se pricep în pictură. Foarte mulți îl rugau pe pictor să le explice ce reprezintă amestecul acela de culori - recunoaștem că este vorba de un amestec foarte plăcut ochiului - și dl Cotoș le spunea tuturor și în fața tuturor tablourilor că tabloul reprezinta "Primăvara". Pe undeva pe la mijlocul tabloului—le spunea—este o ciobăniță. Și Spaniolii nu mai insistau. Unul însă a făcut excepție. E vorba de un Spaniol care știe destul de bine românește. Când dl Cotoș i-a spus că în mijlocul tabloului este o ciobăniță, Spaniolul—foarte nedumerit—i-a răspuns: "Dar unde este ciobănița, dle Cotoș? Eu nu ved nici o ciobăniță. Poate este în dosul tabloului".

Iarăși s'ar putea obiecta că acest Spaniol nu are habar de pictură. Posibil. Numai că nici pictorul nu avea habar de ce reprezentau tablourile lui.

Intr'o zi, în sala de expoziție, se găseau mai mulți Spanioli și o Românca. Spaniolii—mereu nepricepuți în pictură—cereau explicații. Cum dl Cotoș vorbea franceza iar Spaniolii castellana, s'a oferit să fie interpretă, Românca. Și tabloul reprezenta eterna primăvară cu nelipsita ciobăniță. Un Spaniol a văzut acolo ceva lunguieț și alb ca un vierme. Intrebând ce este, dl Cotoș a răspuns că este un bucium. Iși dă oricine sema cât i-a trebuit Româncei să facă pe Spaniol să înțeleagă ce este buciumul... Un instrument primitiv cu care țăranii noștri dela munte, etc. ... Curgeau sudorile pe biata Românca, căci desigur nu este ușor să explici unui om, un lucru pe care nu l-a văzut niciodată. Și când a sfârșit, dl Cotoș a adăogat: "Dealtfel este și un balaur". Atunci Românca a isbucnit: "Ia ascultă dle Cotoș, ori e bucium, ori e balaur...

Să părăsim partea anecdotică—absolut reală—și să vedem cam ce ar fi bun și ce ar fi rău în pictura dlui Cotoș (după părerea mea, bineînțeles).

Am apus mai sus că în tablourile dlui Cotoș se găsește o combinație de culori, extrem de armonioasă. Dacă un pictor, printre 40 de tablouri, ar expune două din cele ce au figurat la expoziția dlui Cotoș și le-ar intitula, pe unul "Primăvara" și pe al doilea "Coșmar", este sigur că aceste tablouri ar atrage atenția. Culorile dulci, suave, armonioase, măestru combinate, ar putea sugera primăvara. Celălalt, cu linii răsucite, dâre albe, verzi, galbene, încolăcite ca un șarpe boa, ar putea sugera ceiace vede în vis orice muritor când a mâncat mai mult decât îi poate suporta stomacul.

Intr'un cuvânt îi reproșgm picturii d-lui Cotoș, lipsa de variație, o monotonie exasperantă. Tablourile se aseamănă între ele. Doi muritori de rând, care ar vedea expoziția dlui Cotoș unul dimineață și altul după amiază și ar discuta seara la cafenea despre tablourile compatriotului nostru, nu s'ar putea înțelege decât spunând: ... știi... tabloul de lângă ușă... acela din dreapta... sau cel de lângă fereastră, etc.

In plus, sunt prea încărcate. Chiar un tablou care ar reprezenta un câmp de flori, ar avea mai puține culori amestecate, mai multe linii distincte, și nu ar lua alura aceasta de labirint a tablourilor dlui Cotoș.

Se spune că pictorii moderni nu sunt capabili să reproducă figura unui om și nici chiar să deseneze un câine. Se pare că din această categorie face parte dl Cotoș. A fost o vreme când pictorii nu puteau picta un om din cauza "cutumelor" care nu permiteau să se reproducă figura omenească. Dar a venit Renașterea. Pictura modernă însemnează deci un regres în loc de progres?

Unul dintre cei doi recenzenți spanioli dela Madrid ai dlui Cotoș, spunea că pictura compatriotului nostru este confuză; se aseamănă cu desenele ce le face natura pe marmoră sau pe trunchiurile arborilor. Când retezi, un copac, trunchiul ne prezintă niște arabescuri. Cu aceste arabescuri făcute de natură, compara recenzentul madrilen pictura dlui Cotoș.

Un compatriot o compara cu zațul de pe fundul ceștii de cafea.

Ei bine, chiar dacă mâine mapamondul întreg ar deveni chiromancier și ar vedea pe tablourile dlui Cotoș o ciobăniță și un bucium, eu tot mă voi menține pe această anacronică poziție: tablourile dlui Cotoș nu pot intra în templul artei. Presupunând că ar intra prin contrabandă—rezultat al valului de nebunie ce pare că a cuprins lumea—ele ar fi expulzate de o nouă Renaștere. Și eu cred într'o neo Renaștere.

† Colonia românească din orașul Gary a pierdut Vineri 22 Martie, pe unul dintre cei mai vrednici fii ai ei, Aurel Burtic, Președintele Asociației Nicolae Bălcescu și al Societății Bihoreana, Bănățeana și Abraham Lincoln.

Aurel Burtic s'a născut la 3 Decembrie 1925 în Gary, de unde, la vârsta de cinci ani pleacă în România împreună cu mama sa, în satul Tulca din județul Bihor. Aci, în atmosfera românească a satului ardelean își trăește Aurel Burtic copilăria și urmează școala primară, după care se înscrie la liceul din Salonta și mai târziu Pomârla, luându-și bacalaureatul la liceul din Oradea. In anul 1947 se căsătorește cu d-șoara Ecaterina Pop, iar în anul 1951, revine în Statele Unite, scăpând din iadul comunist al Republicci Populare Române, datorităă cetățeniei lui americane.

Revenit în Statele Unite, Aurel Burtic nu pierde nici o ocazie pentru a spune răspicat românilor depe aceste meleaguri adevărurile triste și drama de nedescris a poporului român de care el însuși a trăit-o în cei câțiva ani de ocupație muscălească. La fiecare masă comună aranjată fie de parohiile locale, fie de către Societățile din Uniune și Ligă, Aurel Burtic vorbește despre suferințele neamului nostru, iar în momentul în care la Chicago ia ființă Asociația refugiaților români "Nicolae Balcescu", Aurel Burtic intră în rândurile ei fiind unul dintre cei mai activi membrii ai acestei înjghebări românești depe plaiurile americane. N'a existat manifestare culturală românească în regiunea Gary-Chicago, ca el să nu-și dea concursul, iar revista VERS a avut în Aurel Burtic un susținăor entuziast dela mutarea ei pe pământ american.

In cadrul Parohiei Pogorârea Duhului Sfânt, păstorită de Părintele Eugen Lazăr, Aurel Burtic a dus o activitate frumoasă iar în momentul când în orașul Gary ia ființă Comitetul Român Cultural, Social și Caritativ, Aurel Burtic este ales în unanimitate la postul de președinte. Acestui comitet se datorește una dintre cele mai frumoase realizări românești din această regiune, și anume, ora românească de radio din orașul Gary.

Casa lui Aurel și Ecaterina Burtic, a fost întotdeauna descrisă oricui iar dragostea lor pentru tot ceea ce a fost realizare românească, n'a cunoscut niciodată limite. Nici chiar atunci când cancerul îi rodea trupul, Aurel Burtic n'a cunoscut liniștea și nu și-a încetat activitatea românească decât în momentul când boala aceasta nemiloasă l-a răpus defnitiv și n'a mai putut părăsi casa și patul.

Moartea lui Aurel Burtic sapă un gol în rândurile coloniei românești din orașul Gary ce nu va putea fi ușor umplut.

Dumnezeu să-l odihnească în pace.

* Mai sărac însă tot atât de demn ca și cel al Bisericii catolice române de care ne-am ocupat în numărul trecut, se prezintă Calendarul "Candela" al Episcopei ortodoxe românești din Canada.

Episcopia fiind proaspăt înființată și nedispunând desigur de mijloace, calendarul se reduce la chestiuni pur bisericești, acordând un spațiu foarte redus chestiunilor culturale. In acest domeniu, care îndeosebi ne interesează pe noi, găsim o poezie "Utrenie" de Radu Stanca, "Șoaptele îngerilor", de Vasile Militaru, un articol intitulat "Țărănimea prin veacuri" semnat cu inițiala S. câteva poezii poporale bănățene și însfârșit două bucăți "Pusu-ne-au în rând cu vita" și "Cine grija să-i mai poarte" ale directorului nostru, dl Aron Cotruș.

* In numărul trecut exprimam părerea de rău că nu am primit încă Calendarul editat de Episcopia ortodoxă românească din Statele Unite. In redactarea noastră exista însă și speranța că în cele din urmă îl vom primi, pentru a ne spune, ca deobiceiu, modestele noastre păreri asupra lui.

Din motive pe care nu le cunoaștem, acest calendar nu ne-a fost trimis.

In orice caz, de lipsa de bunăvoința, nu putem fi acuzați.

* Biblioteca "Satul" din Sao Paolo-Brazilia, ne trimite spre publicare:

1) Biblioteca "Satul" ia ființă sub cerul Americii de Sud, dintr'o mare necesitate sufletească a fiilor pribegi ai Neamului nostru, aruncați de soartă pe aceste îndepărtate meleaguri.

2) Gândul și hotărîrea acestei realizări, începe în ziua de 24 Iunie 1952, în Sao Paolo.

3) Incurând se vor împlini 5 ani de existența și de luptă a celor care i-au dat viață.

4) In cadrul acestei instituții culturale, ca într'un mic altar din pribegie, se păstrează în colecții modeste, aproape tot ce s'a scris și s'a publicat peste hotare, asupra Țării noastre.

5) Evenimentele istorice pe care le sărbătorim în decursul acestui an, i-au îndemnat pe cei câțiva compatrioți, cari sunt preocupați de activitatea culturală a bibliotecii "Satul" să organizeze:

a) o șezătoare culturală în cadrul coloniei noastre din Brazilia, a cărei dată se va anunța la timp.

b) o expoziție de obiecte de artă națională.

c) o expoziție a cărții.

In acest scop se adresează tuturor instituțiilor noastre de cultură, scriitorilor, artiștilor și colecționarilor, să ne trimită pe adresa bibliotecii sau a revistei "Cetatea Luminii". (Caixa postal 7598, Sao Paolo, Brazilia), orice carte, publicație, fotografie, obiect de artă, din orice colț de pământ s'ar afla, pentru a oferi publicului care ne va vizita, măcar o parte din realizările culturale și artistice, de peste hotare. Numele donatorilor și al obiectelor ce le vom primi sub formă de împrumut pentru a fi expuse, vor fi păstrate în cartea de aur a bibliotecii "Satul".

* La 13 Ianuarie, colonia românească din Sao Paolo, Brazilia, a făcut o slujbă religioasă în Catedrala ortodoxă, în memoria celor doi Români căzuți în lupta contra comuniștilor, Ion Moța și Vasile Marin.

* Cu ocazia aniversării a 107 ani dela nașterea lui Mihail Eminescu, Românii din Sao Paolo, au făcut să apară în presa portugheză articole despre poetul nostru național. Se pare dealtfel că a fost singura colonie românească care și-a amintit de acest eveniment.

* Aceleași strădiunțe a depus și aceleași rezultate a obținut cu ocazia împlinirii a 17 ani dela moartea lui Nae Ionescu.

* "A Gaceta" din Sao Paolo, în numărul său din 13 Martie 1957, publică un protest al Comunității Românilor Liberi, relativ la deportarea tineretului român din Basarabia și Bucovina. Exilații români cer sprijinul fraților lor brazilieni în acțiunea de eliberare a singurei națiuni latine din Orient.

* Tot "A Gazeta" în numărul din 23 Februarie 1957 publică un lung articol asupra României, cu titlul "Romenia, Terra Latina-Martire" și semnat cu inițialele G. N.

Truda Românilor din Sao Paolo, care obțin mereu publicarea de articole asupra Țării noastre, în ziarele braziliene, merită admirația noastră și este desigur un îndemn ca să facă și ceilalți la fel.

* Ziarele braziliene s'au ocupat pe larg de activitatea compatrioatei noastre Virginia Zeani, publicând lungi articole însoțite de fotografii.

* Cu ocazia evenimentelor din Ungaria, A. O. R. A. (La Asociación de las Organizaciones Rumanas Anticomunistas), din Chili a tipărit un mare număr de manifeste, care au fost trimise tuturor instituțiilor, presă, radio și particulari, după cum ne informează compatriotul nostru, dl. Nicolae Chirani, care ne-a trimis la redacție un exemplar.

EDITURA «CARPATI» ANUNTA

Au apărut:

Istoria Românilor din Dacia Traiană, de A. D. Xenopol, vol. I, epuizat.

Istoria Românilor din Dacia Traiană, de A. D. Xenopol, vol. I, ediția II-a, 3 dol. U. S. A.

Istoria Românilor din Dacia Traiană, de A. D. Xenopol, vol. II, III și IV, 7 dol. U. S. A.

Istoria literaturii române, de D. Murărașu, vol. I i II, 6 dol., U. S. A.

Povești, de Ion Creanga, 4 dol. U. S. A.

Naționalismul lui Eminescu, de D. Murărașu, 3 dol. U. S. A.

Amintiri din copilărie, de Ion Creangă, 3 dol. U. S. A.

Haiducul, roman, de Bucura Dumbravă, 4 dol. U. S. A.

Precursori, de Octavian Goga, 3 dol. U. S. A.

Povești fără Țară, nuvele, de Faust Brădescu, N. Novac și N. S. Govora, 3 dol. U. S. A.

Rapsodia iberica, ediție bilingvă de Aron Cotrus, 1 dol. U. S. A.

Poeme fără Țară, de V. Posteucă, N. Novac și N. S. Govora, 2 dol. U. S. A.

Cuiburi de lumină, poezii, de Valeriu Cârdu, 1,50 dol. U. S. A.

Dacia, de Vasile Pârvan, 2 dol. U. S. A.

Din crucea pădurii, poeme, de Ion Țolescu, 1,50 dol. U. S. A.

Persecución religiosa en Rumania, text spaniol, de Rev. Al. Mircea, 0,50 dol. U. S. A

Romania, text francez, broșură ilustrat, 0,25 dol. U. S. A.

Frumoasa cu ochi verzi, de J. N. Manzatti, 3 dol. U. S. A.

Sub tipar:

Istoria presei românești, de Pamfil Șeicaru, vol. I și II, 6 dol. U. S. A.

Răscoala, roman, de Liviu Rebreanu, vol. I :i II, 6 dol. U. S. A.

Colecția "Carpații" în limba română:

1) Intre Volga și'ntre Mississipi, de Aron Cotruș, 0,25 dol. U. S. A.

2) Isprăvile și viața lui Mihai Viteazul, de P. Ispirescu, 0,50 dol. U. S. A.

3) Octavian Goga, de Pamfil Șeicaru, 0,50 dol. U. S. A.

4) A. C. Cuza, de Pamfil Șeicaru, 0,25 dol. U. S. A.

5) C. Stere, de Pamfil Șeicaru, 0,50 dol. U. S. A.

6) Ardealul și Habsburgii, de G. A. Pordea, 0,25 dol. U. S. A.

7) N. Iorga, de Pamfil Șeicaru, 1 dol. U. S. A.

Majoritatea acestor lucrări se găsesc și în ediție pentru bibliofili, numerotate și legate în piele, costul unui volum fiind 10 dolari. Cărțile se pot procura fie dela editură fie dela: Canada la dl Radu Mircea, 386 Ontario Street, Toronto-Ontario, sau dl Chirilă Ciuntu, 1226 Pierre Avenue, Windsor-Ontario; Statele Unite, la dl John go-Indiana sau la dl Nicolae Aristide, 796-9 Covânea, 4406, Todd Avenue, East Chica- Avenue, New York 19; Franța, la Boyveau & Chevillet, 49, rue Monsieur le Prince, Paris 6 sau la H. Samuelian, 51, rue Monsieur le Prince, Paris; Italia, la Agostino Massa, Piazza Winckelman, 8-9, Roma.

CARPATII

Revistă Culturală

Director: ARON COTRUS

Redactor: TRAIAN POPESCU

Redactia și Administrația:
Calle Villanueva, 43, Madrid.
Abonamente:
Anual: 5 dol. U. S. A.
Pentru instituții: 12 dol. U. S. A.

ES MANUSCRITO.—MARSIEGA, S. A.